

Eesti teismeliste vägivallatõlgendused

Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007

Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007

Eesti teismeliste vägivalla- tõlgendused

Judit Strömpl, Marju Selg, Kadri Soo,
Beata Šahverdov-Žarkovski

Uuringuraport

Oleme tänulikud kõigile meie uuringus osalenud lastele, aga ka koolijuhtidele, õpetajatele, koolipsühholoogidele, koolisotsiaaltöötajatele ja sotsiaalpedagoogidele, kes selle praktilisele laabumisele kaasa aitasid. Täname projekti tellijat EV Sotsiaalministeeriumi, eriti aga sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna juhatajat Anneli Kährikut meeldiva koostöö eest. Meie erilised tänusõnad kuuluvad tööd retsenseerinud professor Mikko Lagerspetzile arendavate ideede eest ning TÜ Õigusinstituudi lektorile Anna Markinale hindamatu professionaalse abi ja vastutulelikkuse eest.

Täiendav informatsioon:
Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond
Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
Gonsiori 29, 15027 Tallinn
info@sm.ee

Küljendus: Ulla Säre
Trükk: Auratrükk
ISSN: 1736-3896
ISSN: 1736-390X (online)
© EV Sotsiaalministeerium, 2007

Trükitud taaskasutatud paberile

Sisukord

Eessõna 7

Lühikokkuvõte 9

1. Sissejuhatus 13

2. Lapsed räägivad vägivallast. Kvalitatiivuurimus 17

2.1. Andmekogumis- ja analüüsimeetodid 17

2.2. Vägivalla esinemise paigad ja ajad 21

2.3. Vägivalla määratlemine ja klassifikatsioonid 24

2.4. Vägivalla põhjuste seletused 28

2.5. Vägivallaga seotud inimesed 29

2.6. Reaktsioonid vägivallale ja sekkumine 33

2.7. Soolised ja ealised erinevused 36

2.8. Vägivalla probleemi tunnistamine
laste ja täiskasvanute poolt 41

2.9. Staatuste erinevus kui koolipingete tekitaja Eesti koolis 41

3. Kvantitatiivse uurimuse ettevalmistamine 47

4. Hoiakute levik sihtgrupis. Kvantitatiivuurimus 51

4.1. Andmekogumis- ja analüüsimeetodid 51

4.2. Käitumisviisid, mida lapsed ei hinnanud vägivallaks 53

4.3. Vägivallaliikide klassifitseerimine vaimseks ja/või füüsiliseks 55

4.4. Koolikiusamise ohvrite ja mitteohvrite hinnangud vaimsele ja füüsilisele vägivallale	72
4.5. Füüsilise ja vaimse vägivalla seos õpilaste vanuse ja sooga	73
4.6. Arvamused vägivalla kohta	80
5. Arutelu	91
5.1. Tulemuste arutelu	91
5.2. Sõnum praktikutele, haridus- ja sotsiaalpoliitika kujundajatele	96
Kirjandus	101
Lisad	109
Summary	121

Eessõna

Monika Luik

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna nõunik

Vägivald on teema, mida on käsitletud viimasel ajal järjest enam. Kas tegemist on vägivaldailmingute lisandumisega või seni peidus olnud vägivalda nähtavale toomisega, on küsimus omaette. Nii või naa puudutab see nähtus kahjuks erinevates vormides üsna paljusid meist ning kaitstud pole ka lapsed.

Eesti laste vägivaldakogemusi on uuritud ennegi, kuigi teavet nähtuse kohta vajame ilmselgelt veel. Mis see aga üldse on, mida me uurime? Kuidas mõistavad ja tõlgendavad lapsed vägivalda? Mis on nende jaoks raskem vägivald – kas peksmine või ignoreerimine? Mida arvavad nad sekkumisevõimaluste kohta? Need on küsimused, mis peaksid tegelikult olema selged enne laste vastu suunatud vägivalda kvantitatiivset mõõtmist. TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakonna töögrupi poolt teostatud uurimus on võtnud vaatluse alla laste endi perspektiivi vägivaldala, näidates seega teed rääkimaks lasteGA ja mitte ainult lasteST.

Uurimuses näidatakse, et kõige enam seostub vägivald laste jaoks kooliga. Kui me vaatame, kes on õpilane-kiusaja, näeme, et tegu on õpiraskustega lapsega. Lapsega, kes on ise olnud ohver või uue õpilasega, kellel on raskusi kooliperre sulandumisega. Teiselt poolt on vägivalda ohvriks omakorda teistest erinev laps.

Nähtavasti on kooli näol sageli tegemist ebatavalise keskkonnaga, kus sallivus erinevuste ja erinejate suhtes on madal. Käesoleva uurimuse juures oli tähelepanu vääriv laste seisukoht, et ohvrit ei saa aidata. Mõnes mõttes on lastel ju õigus – tegeledes ainult ohvri või kiusajaga jäävad tulemused tihti kesiseks, võib-olla vägivald isegi süveneb „kaebamise” tagajärjel. Lapsed ei oska ega peagi oskama näha võimalusi sekkumiseks, muutes kogu koolikeskkonda. Neid võimalusi võiks aga näha, ja lapsi kaasates kasutada täiskasvanuid – lapsevanemaid, õpetajaid, koolisotsiaaltöötajaid, juhte, poliitikate kujundajaid jt. Kui ainult oleks piisavalt julgust ja pealehakkamist võtta vastutust. Meil kõigil.

Lühikokkuvõte

Lastevaheline ja laste vastu suunatud vägivald on viimasel ajal Eesti ühiskonnas elava diskussiooni teemaks. On teostatud rida uurimusi, mis otsivad nähtusele teaduslikku seletust. Seni aga puudub Eestis laste endi tähenduste süsteemi mõistmisel põhinev uurimissuund ning seda lünka püüabki täita käesolev töö.

Uurimus on teostatud kombineeritud meetodil, kahe-etapilisena. Esimese etapi kvalitatiivse analüüsi alusel selgitati põhikooli viimaste klasside õpilaste vägivalda tõlgendusi. Teises etapis uuriti kvantitatiivse meetodi abil oluliste teemade levikut laima populatsiooni hulgas, ja testiti kvalitatiivse analüüsi tulemusel tekkinud hüpoteese.

Uurimuse esimeses etapis (mai – detsember 2005) osales kümnes fookusgrupi intervjuus kokku 36 põhikooli kolme viimase klassi õpilast (20 tüdrukut ja 16 poissi). Kvalitatiivse analüüsi tulemuste alusel loodi küsimuste plokk, mis lisati Teise rahvusvahelise ülestunnistusliku delinkventsuse uuringu (ISR-2) küsimustiku lõppu. Küsitluses (aprill – mai 2006) osales 1815 eesti ja vene õppekeelega põhikooli 7., 8. ja 9. klassi õpilast Eesti eri paikadest.

Vägivalda teema käsitlemine fookusgrupi intervjuudes osutus vastajate initsiatiivil koolikeskseks. Kodus, tänaval ning muudes avalikes kohtades toimuvat või meedia vahendusel kogetud vägivalda mainisid lapsed vaid möödaminnes.

Lapsed osutusid osavateks vägivalda määratlejateks ja liigitajateks, mis näitab, et nad osalevad aktiivselt sotsiaalse tegelikkuse konstrueerimisprotsessis. Siiski iseloomustab laste osalemist üks oluline iseärasus – nimelt on laste tõlgendused mõjutatud täiskasvanute omadest. Lapsed alustavad teema arendamist reeglina täiskasvanutelt õpitud tõlgenduste peegeldamisega. Alles vestluse arenedes jõuavad nad isiklike kogemuste kirjeldamiseni ning kooruvad välja laste endi tõlgendused. Seetõttu on laste kannatlik ja tähelepanelik kuulamine nende mõistmiseks hädavajalik.

Vägivalda määratlemist ja vägivalda ilmingute kirjeldamist alustasid lapsed füüsilisest vägivaldast, mis on silmaga nähtav, ja mida täiskasvanud laste arvates kõige rohkem taunivad. Selgus, et mõistet “füüsiline vägivald” kasutavad lapsed kahes tähenduses. Üks neist märgib käitumisviisi, mis sisaldab väliseid agressiivseid elemente, kuid kuulub aktsepteeritava noortevahelise suhtlemise juurde. Teist “vägivalda” aga kasutati selgelt väärkohtlemise tähenduses. Selle teise nähtuse selgitamisel toodi sisse vaimse vägivalda mõiste. Vaimne vägivald on nähtusena keerulisem, tekitab lastele rohkem probleeme, ning füüsilise vägivaldaga võrreldes kogeb seda palju rohkem lapsi. Vanuse kasvades kahaneb õpilaste vahelise füüsilise vägivalda osakaal, kuid vaimse vägivalda levik pigem suureneb. Paraku kasutavad vaimset vägivalda laste hinnangul ka mõned

õpetajad. Eriti raskeks vaimseks vägivaldaks hindasid lapsed ohvri täielikku ignoreerimist.

Poisid ja tüdrukud kasutavad vägivalda erinevalt ning lapsed räägivad poiste ja tüdrukute vägivaldast erinevalt. Laste vägivaldseid enesekehtestamisviise võrreldes selgub, et poisid kehtestavad ennast pigem füüsilise jõu abil, mida lapsed ning laste arvates ka täiskasvanud üldiselt aktsepteerivad. Tüdrukute enesekehtestamine toimub pigem vaimse vägivalda kaudu.

Lapsed kirjeldasid vägivaldaga seotud inimestena toimepanijat ja ohvrit, kuid ei maininud kõrvalseisjat. Intervjuudes käsitleti probleeme enesekeskselt – mis mind isiklikult ei puuduta, pole minu asi.

Lapsed nägid vägivalda eesmärgina isikliku positsiooni parandamist ja hoidmist. Tugevamat positsiooni sunnib taotlema võistlemisel põhinev suhetekultuur koolis, mille eiramise tulemuseks võib olla ohvriks langemine. Suurema mõjuvõimu nimel toimuv konkurentsis osalevad ka õpetajad.

Rääkides sekkumisest ja ohvri aitamisest, pakuti käibemudelit: ohvrit ei saa aidata, sest see kinnitab tema nõrkust. Väljendati ka arvamust, et sekkumine mitte ei lahenda, vaid pigem süvendab probleemi, sest sekkuja mõnitab mõnitajat ja alavääristab ohvrit.

Kvantitatiivse küsitluse tulemused kinnitavad, et fookusgrupi intervjuude käigus ilmnunud olulised teemad on levinud ka laiemal õpilaskonna hulgal. Kõige olulisemaks tulemuseks osutus lastepoolne kinnitus vaimse vägivalda suurele levikule Eesti koolides ning sellele, et õpetajad ei reageeri vaimse vägivalda ilmingutele piisavalt. Leidis kinnitust hüpotees, et tänapäeva Eesti koolis esineb küllaltki sageli kaaslaste ignoreerimist, mida lapsed peavad raskeks vaimseks vägivaldaks ja millega Eesti koolides üldiselt ei tegelda.

Kooliprobleemidest rääkivate laste juttudes heistub kool kihistunud, hierarhilise, eristava süsteemina, milles nii õpilased kui õpetajad võitlevad oma positsiooni eest, igaks kasutamas käepäraseid ja jõukohaseid enesekehtestamisviise.

Analüüsi tulemusena väljajoonistunud pildi seletamiseks sobib hästi Pierre Bourdieu ja Jean-Claude Passeroni (1990) sümbolilise vägivalda teooria. Kool kasutab sümbolilist vägivalda, tulemaks toime vastuoluga ebaühtlase õpilaskonna ning tänapäeva Eesti hariduse põhieesmärgi – õppekava eduka täitmise – vahel. See tekitab pingeid kogu kooliperes, nii õpilaste kui õpetajate seas, ning tulemuseks on vägivald ja koolikohustuse eiramine.

Lahenduseks on meie arvates tõeliselt õpilasekeskne kool. Praegu ilmnevad vastuolud hariduse retoorika ja tegeliku praktika vahel. Retooriliselt väidetakse, et haridussüsteem tagab arenguvõimaluse igale lapsele, kuid praktikas tõrjutakse ebasobivaid

lapsi üldharidussüsteemist välja. Kuna põhiharidus on kohustuslik, peab iga Eesti kool esmajärjekorras kindlustama laste heaolu ja IGA LAPSE areng. Selle ülesande täitmisel saavad haridussüsteemi aidata uued ja Eestis praegu veel arenemisjärgus olevad erialad: koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika. Tulemuslikuks tööks on vaja välja töötada nende erialade põhjalikult läbimõeldud teoreetiline kontseptsioon.

Meie uurimuse ja erialase kirjanduse andmete põhjal võib tõdeda, et turvalise kooli võti on kogukondlik ühtekuuluvustunne. Mida sõbralikumad ja üksteist mõistvad on suhted õpetajate ja õpilaste vahel, seda vähem on õpilastevahelist vägivalda. On ilmselge, et mida paremini tunneb end koolis laps, seda kergem on õpetaja töö.

1. Sissejuhatus

Viimastel aastatel on vägivald tõusnud Eesti ühiskonnas avalikuks arutlustemaks. Esiplaanil on kolm valdkonda: naiste vastu suunatud perevägivald (Kase 2001, 2004), laste ja noorukite seksuaalne väärkohtlemine (Soo ja Kutsar 2004, Soo 2005) ja kooli-kiusamine (Adorf 1999, Kõiv 2000, 2006, Kõrgesaar 2001, Leipälä 1999, Linde 2001).

Vägivalda laste vahel ja laste suhtes on seni Eestis uuritud peamiselt kvantitatiivsel meetodil (Ainsaar 2004, Kõiv 2000, 2006, Peets ja Kikas 2006, Soo 2005, Soo ja Kutsar 2004). Küsimustikud pärinevad sageli teistest kultuurikontekstidest ja/või on loodud testimaks täiskasvanulikel arusaamadest põhinevaid teooriaid või hüpoteese, neis kasutatakse "suurte inimeste" keelekasutust ja terminoloogiat. Tähelepanuta on jäänud Eesti laste endi poolt vägivallale omistatav tähendus, laste sõnakasutus ja fenomenile antavad tõlgendused.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on uurida ja mõista vägivalda laste tähenduste süsteemist lähtudes. Püüame lapsekeskset lähenemisviisi rakendades olla laste eestkõnelejad, edastada laste sõnumit.

Uurimuse teoreetiline raamistik

Uurimuses lähtume sotsiaalkonstruksionistlikust teoriast, mis käsitleb sotsiaalset tegelikkust reaalsuse tähendusliku osana. Igapäevase elu interaktsioonide käigus omandavad ja loovad inimesed tähenduste süsteeme, mille abil nad mõtestavad ja ümbermõtestavad maailma (vt nt Blumer 1986, Burr 2003, Gergen 1999, 2001, Searle 1995 jpt). Tähendused ja tõlgendused pole universaalsed, vaid sõltuvad ajaloolis-kultuurilisest kontekstist ja inimese teadmistest. Tähenduste loomise protsessis osalevad ka lapsed; nad võtavad omaks tähendused ja tõlgendused, mis neid sotsialiseerimisprotsessis ümbritsevad ning asuvad omandatut kordama. Nii juhtubki, et lapsed räägivad asjadest samal moel nagu täiskasvanudki, kuid me teame paraku väga vähe sellest, mida lapsed neid täiskasvanutelt õpitud sõnu korrates sisimas mõtleavad. Juba päris väikestel lastel on olemas isiklikud kogemused ümbritsevast maailmast ning nad vaatavad asju endi, mitte täiskasvanute silmadega. Seega on alust arvata, et lapsed tõlgendavad oma kogemusi täiskasvanutest erinevalt, lähtudes oma maailmapildist. Kui aga küsida laste arvamusi, siis peegeldavad nad üldiselt täiskasvanutele tagasi sedasama, mida nad on neilt ühe või teise nähtuse kohta kuulnud, jättes enda kogemustel põhinevad arvamused sageli välja ütlemata, eriti siis, kui nad näevad erinevusi nende endi ja täiskasvanute tõlgendustes. Laste oma arvamused on haprad ja mõjutatavad ning lapsed on nende väljendamisel ebakindlad. Seepärast tuleb lapsi kannatlikult kuulata, et nad ei jääks kordama üksnes täiskasvanutelt üle võetud arvamusi. Uurijana on oluline mõista, et ka lapsed osalevad sotsiaalse tegelik-

kuse konstrueerimise protsessis aktiivsete toimijatena ning laste häält tuleb kuulata ja mõista samaväärselt täiskasvanutega (Corsaro 2005). Eriti oluline on selline laste hääle kuulamine juhul, kui tegemist on probleemiga ja täiskasvanu soovib last aidata. Konstruksionistliku uurimuse põhieesmärk ongi **mõista** uurimissubjektide – meie uurimuses laste – tähenduste süsteemi.

Lähtume nn eestkõnelemise ja kaitse paradigmat, mis on välja kasvanud osalt konstruksionismist, osalt feminismist ning mille järgijad keskenduvad uuritava subjekti või grupi positsioonile ühiskonnas, seades poliitiliseks eesmärgiks seda parandada (Creswell 2003). “Eestkõnelevad” uurimused võimendavad jõuetumate gruppide häält, et see saaks ühiskonnas kuuldavaks (*giving voice*) ning julgustavad jõuetumatesse gruppidesse kuuluvaid inimesi enda huvisid kaitsma. Lapsed on kõikjal maailmas oma sõltuva staatuse tõttu täiskasvanutest nõrgemal positsioonil, vajades kaitset ja eeskõnelemist. Sotsiaalteadusliku uurimuse puhul tähendab “eestkõnelev” uurimus eelkõige autentse informatsiooni (käesolevas uurimuses laste kogemustel põhinevate tõlgenduste) edastamist üldsusele ja otsusetegijatele, aga ka uuritava sihtgrupi liikmetele. (Kõnealusest paradigmat põhjalikuma ülevaate saamiseks vt nt Denzin ja Lincoln 2003, Patton 2002, Rossman ja Rallis 1998, Silverman ja Gubrium 1989.)

Uurimismeetodid

Uurimus on teostatud kaheetapilisena. Rakendasime järjestikku uurivat strateegiat (*Sequential Exploratory Strategy*; Creswell 2003, 215), kus esimesel etapil toimus kvalitatiivne uurimus ning seejärel uuriti kvantitatiivsel meetodil oluliste teemade levikut laiemal populatsioonil ja testiti kvalitatiivse analüüsi tulemusel tekkinud hüpoteese. Esimese, kvalitatiivse etapi näol ei ole tegemist pilootuurimusega, vaid ühe tervikliku uurimuse võrdväarse etapiga. Selline uurimisdisain võimaldab kasutada mõlema lähenemise positiivseid üksteist täiendavaid väärtusi: andmete sügav sisuline kvalitatiivne analüüs ja kvantitatiivne üldistatavus, valiidsus ja reliaablus.

Esimese etapi kvalitatiivanalüüsi tulemuste alusel lõime küsimusteploki, mille lisasime ISRD-2 küsimustiku lõppu. ISRD-2 (*International Self Report Delinquency Study* – Teine rahvusvaheline ülestunnistuslik delinkventsuse¹ uuring) on rahvusvaheline võrdlusuuring, milles osales 30 riiki ning mis on välja töötatud ja teostatud ühise metodoloogia alusel. Eestis viis küsitlust läbi TÜ Õigusinstituut 2006. aastal (ISRD-2 küsitluse ja analüüsimetodite kohta põhjalikumalt vt lk 51)².

¹ Delinkventus on lapse või alaealise eale mittevastav käitumine, nt alkoholi tarbimine, suitsetamine, koolikohustuse eiramine, ilma täiskasvanute järelevalveta elamine. Mõiste on laiem kui õigusrikkumine või hälbiv käitumine.

² Uurimust teostatakse Euroopa Komisjoni Daphne II programmi, Eesti Teadusfondi (grant 6496) ja EV Justiitsministeeriumi toetusel.

Uurimuse sihtrühm

Uurimuses osalesid põhikooli viimase kolme klassi õpilased. Põhikooli lõpuaastad on oluline arenguetaap, kus langetatakse edasist elu mõjutavad otsused, ning samal ajal vajavad lapsed suurt toetust ja abi noorukiea sotsialiseerimiskeskuste ületamiseks.

Valimi moodustasid 13-15-aastased lapsed ja noored, kuigi sekka võis sattuda ka 12- või 16-17-aastaseid vastajaid, kes seaduse järgi täidavad koolikohustust põhikoolis. Valimi moodustamisel lähtusime oletusest, et kõige pädevamad laps-eksperdid vägivallateema arutamiseks leiame just sellest murdealiste vanusegrupist. Ühelt poolt on 13–15-aastased veel lapsed, kuid teiselt poolt on neil juba teatud elukogemus ja piisav küpsus arutlemaks ja tegemaks üldistusi keerulistel teemadel.

Valimisse kuulusid ka samaealised lastekodukasvandikud, kes statistiliste andmete kohaselt kogevad keskmisest sagedamini vägivalda ja väärkohtlemist (vt nt Soo 2005).

Raamatu struktuur

Kaheetapilise uurimuse tulemused on esitatud raamatu kahes osas. Esimeses osas tutvustame kvalitatiivse uurimusetapi meetodeid, andmekogumise viisi, esitame analüüsitulemused ning toome välja põhilised teoreetilised kontseptsioonid, mille kaudu võib seletada analüüsi alusel ilmnenu olukorda. Töö teise, kvantitatiivse osa põhieesmärgiks on näidata, et kvalitatiivse analüüsi tulemused kehtivad mitte üksnes väikese õpilaste grupi kohta, vaid arvamusel ja hinnangud on levinud samas sihtgrupis (7. - 9. klassi õpilased) laiemalt.

Töö kaht osa ühendab vahepeatükk, mis võtab kokku kvalitatiivse uurimuse olulisemad tulemused ja on ettevalmistuseks kvantitatiivsele osale. Töö lõpus on arutelu uurimuse kohta tervikuna ning ettepanekud koolivägivalla leevendamiseks ja ennetamiseks.

2. Lapsed räägivad vägivallast. Kvalitatiivuurimus

2.1. Andmekogumis- ja analüüsimeetodid

Uurimuse esimeses etapis toimus andmekogumine kvalitatiivse postmodernistliku grüpiintervjuu põhimõttel (Gubrium ja Holstein 2003, Patton 2002). Iga intervjuu algas küsimusega: Mis teil esimesena meelde tuleb, kui kuulete sõna “vägivald”? Järgnevad küsimused sõnastasime vastavalt iga intervjuu loomulikule käigule. Iga intervjuu oli kordumatu teemaarendus-protsess, mida mõjutas lisaks eelmiste intervjuudega saadud teadmistele ka iga grüpi eripära, inimeste konkreetne seisund ja meeleolu intervjuu ajal ning see, kuidas õnnestus osalejate vahel suhteid luua. Kvalitatiivne intervjuu on sotsiaalne interaktsioon, mille käigus uurija loob intervjueritavatele võimaluse avada oma arusaamu uuritavast fenomenist, ning uurija ülesanne on õppida mõistma vastaja tähenduste-süsteemi (*emic*) (Patton 2002, 267-269).

Uurimuse kvalitatiivne etapp teostati põhistatud teooria põhimõttel. Vastavalt sellele toimusid käsikäes andmete kogumine, kodeerimine ja analüüs. Rakendasime nn induktiivselt deduktiivse analüüsi meetodit (Charmaz 2002, Strauss ja Corbin 1990). Iga uue intervjuuga kontrollisime varasematega saadud teadmisi, kuid olime avatud ka uute teemade aruteluks.

Töögrüpi liikmed kodeerisid ja analüüsisid transkriptsioone esmalt individuaalselt (induktiivne avatud kodeerimine). Seejärel võrreldi individuaalsete analüüside tulemusi ja ehitati ilmnenuid kategooriatest hierarhiline süsteem (telg-kodeerimine). Järgmisel analüüsi etapil koorusid välja olulisimad kategooriad, mille ümber intervjuude ajal kõige rohkem ja sügavamalt arutleti. Intervjuu-andmete induktiivsel analüüsil saadud informatsiooni võrreldi olemasolevate empiiriliste andmetega ja vägivalda käsitlevate teooriatega. Esimeste intervjuude käigus tekkinud hüpoteese ja küsimusi testisime osalt järgnevate intervjuude ajal, osalt aga uurimuse teises etapis küsimustiku kaudu.

Intervjuu-andmete kogumine. Gruppide moodustamine

Intervjuud viidi läbi Eesti eri paikades: Tartus, Tallinnas, ühes Põhja-Eesti ja ühes Lõuna-Eesti väikelinnas ning ühes eesti- ja ühes venekeelses lastekodus. Kuna intervjuude arv on väike, ei nimeta me konfidentsiaalsuse põhimõtet järgides täpseid paiku. Kokku toimus 10 gruppiintervjuud eesti ja vene lastega. Grupid olid 3-5 liikmelised, intervjuueerijate arv varieerus ühest kuni kolme intervjuueerijani. Uurimuses osales kokku 36 last (16 poissi ja 20 tüdrukut) vanuses 12-17 aastat.

Et uurida, millest ja kuidas eelistavad lapsed rääkida või vaikida, olles koos samast või vastassoost, tuttavate või võõraste kaaslastega, moodustasime grupid erinevalt: kolm ühevanuste, omavahel võõraste laste gruppi, kahes intervjuus osalesid sama klassi õpilased, kahes sama lastekodu lapsed ning kolm gruppi koosnesid sama kooli paralleelklasside õpilastest. Järgisime põhimõtet, et samas grupis oleksid ühevanused lapsed, vältimaks vanemate laste domineerimist.

Koolimiljöö mõju vältimiseks üritasime intervjuud läbi viia neutraalses paigas. Tartu intervjuud toimusid TÜ Sotsiaalteaduskonna ruumides, väljaspool Tartut olime sunnitud kasutama koolide ja lastekodude ruume (enamasti koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi kabinetti).

Väljaspool kooli laste värbamine intervjuudes osalema ei õnnestunud. Ka koolides oli raske leida siiralt vabatahtlikke osalejaid.³

Kindlasti vajavad lapsed mõtlemisaega ja võimalust seejärel ise uurijatega ühendust võtta. Paraku ei võimaldanud seda kooli pingeline töörütmi ja uuringu ajalimit. Põhjuseks võib olla ka see, et lastel puudus kvalitatiivsetes uuringutes osalemise, aga ka iseseisva otsusetegemise kogemus.

Intervjuude pikkus oli keskmiselt poolteist tundi. Kõik intervjuud salvestati diktofonile ning transkribeeriti.

³ Ühes koolis, kus moodustasime grupi sama klassi õpilastest, toimus vabatahtlike värbamine järgmiselt. Direktor ja klassijuhataja lubasid meid klassijuhatajatunnis uuringut tutvustada ja kutsuda õpilasi uuringus osalema. Lapsed kuulasid tähelepanelikult koos klassijuhatajaga, aga kui küsisime, kes soovib tulla intervjuule, ei väljendanud keegi nõusolekut, lapsed vaid naeratasid häbelikult. Siis hakkas klassijuhataja konkreetselt õpilastelt küsima, kas nad ei osaleks. Ka selle peale väljendasid lapsed ebakindlust, leides, et äkki nad ei oska intervjuu küsimustele õigesti vastata. Lõpuks lahendas klassijuhataja olukorra nii, et ta vabastas vabatahtlikud järgmisest klassijuhatajatunnist. Leppisime kokku, et intervjuu toimub klassijuhataja tunni ajal TÜ õppehoones. Kokkulepitud ajal ilmus kohale viis õpilast.

Tulemuste esitus

Kvalitatiivsed andmed on esitatud kolmel tasandil, vastavalt tulemuste väljakoormisele. Esimene tasand on induktiivse (andmete esmane kodeerimine) analüüsi tulemusena ilmnunud kategooriate kirjeldamine. Need on vägivalda esinemise paigad, vägivalda määratlemine ja klassifitseerimine, vägivalda põhjuste seletused, vägivaldaga seotud inimeste iseloomustamine, reaktsioon vägivaldale ja sekkumine.

Teisel tasandil esitame induktiivselt deduktiivse analüüsi tulemused, kus eelneva alusel üldistame laste kirjeldusi ja tõlgendusi. Käsitleme vägivalda soolisi ja ealisi erinevusi ning võrdleme erinevusi vägivalda probleemi tunnistamises laste ja täiskasvanute poolt, tehes seda loomulikult laste pilgu läbi.

Kolmandal esitustasandil teoretiseerime analüüsi tulemuste üle, seostades neid olemasolevate teooriatega. See oli kõige abstraktsem osa analüüsist, milles toome välja koolikiusamise põhjused. Ilmneb, et peamiseks pingete tekitajaks koolis on staatuse erinevused ning kiusamine on üks pingete väljendumise viis.

Kategooriaid illustreerime tsitaatidega. Tsitaatides kasutatud nimed on kõik pseudonüümid, välja arvatud intervjuerijate nimed (Marju ja Judit). Tsitaate kasutame erinevalt: kohati toome välja vaid lühikesi lauseid või väljendeid, kohati aga pikemaid intervjuulõike. Tsitaatide keelt pole muudetud ega parandatud. Ehedad tsitaadid võimaldavad lugejal hinnata meie, uurijate tõlgendusi ja ka ise laste juttu tõlgendada⁴.

Intervjuude käik: interaktsioonid intervjuude käigus

Intervjuud teismelistega nõuavad erilist tähelepanelikkust ja refleksiivsust. Pehmen-damaks ebavõrdset suhet meie ja laste vahel, otsustasime grüpiintervjuude kasuks, sest mitmekesi tunnevad lapsed end julgemalt ja on avatumad (Eder ja Fingerson 2002, Rossman ja Rallis 1998). Omavahelises keskustelus puudutavad lapsed ka oma elu varjatud valdkondi, mille kohta uurijad ei oskagi küsimusi esitada. Näiteks on raske esitada küsimusi spetsiifilise sõnakasutuse kohta, omavahel rääkides kasutavad lapsed loomulikult slängi ja uurijad saavad täpsustada väljendite tähendusi.

Iga intervjuu on interaktsioon, mille käigus osalejad esitavad oma sotsiaalseid rolle. Intervjuu kulgu mõjutavad vastastikused oletused, ootused ja hoiakud. Oma vanu-sest ja sugupooldest lähtudes oletasime, et lapsed samastavad meid õpetajatega, seda enam, et nad kutsuti uuringusse kooli kaudu. Oletasime, et laste silmis on iga täis-

⁴ Tsitaatides kasutatavad transkriptsioonimärgid:

(.)	lühike paus
(...)	paus
/.../	tsitaadist lühendamisel välja jäetud osa
[sõnad]	täpsustus, seletus
... sõnad ...	tsitaat algab lause keskel või lõpeb enne lause lõppu

kasvanud inimene, eriti õpetaja, domineerivas rollis, kes teab ja õpetab, kuidas asjad tegelikult on. Uurimuse eesmärgist lähtudes püüdsime seda oletatavat pilti meist kui „uurijatest-õpetajatest” lammutada, tulles laste juurde inimestena, kes tahavad õpetamise asemel ise õppida, keda huvitavad laste vaatenurgad ja laste suhtumine vägivalla küsimustesse; püüdsime asetada end lastega samale tasandile.

Lapsed avanesid vestlustes kiiresti; enamikul juhtudel tundsid nad end nähtavalt mõnusalt ega kibelenud intervjuusid lõpetama. Erinev suhtumine ilmnes ühes lastekodus, kus lapsed jäidki kinniseks. Nad ootasid küsimusi ja vastasid kohesustundest. Ka intervjuugrupis, mis moodustati küsimusteploki arutamiseks ankeedi jaoks, väsisid ja tüdinesid lapsed silmnähtavalt ning hakkasid kella vaatama. Neil tuli hinnata ankeedi küsimusi, see oli kindel ülesanne nagu koolitundideski, ning lastel oli vähem võimalust vabalt vestelda, mida nad oleksid silmnähtavalt eelistanud. Mõju võis avaldada ka fakt, et kooli raamatukokku, kus intervjuu toimus, kostis koolikell.

Kokkuvõttes võime hinnata laste avatust ja siirust piisavaks. Isegi siis, kui nad ei olnud eriti aldis jagama vägivalla tõlgendusi (vene lastekodulapsed), andsid nad meile teada (nt nappide sõnade ja kehakeele abil), milles nad probleemi näevad ja mida nad meilt – täiskasvanutelt – ootavad. Vaikimine ei pruugi tähendada, et pole midagi rääkida, selles võib väljenduda usaldamatus tundmatute täiskasvanute vastu ning ka see on väga oluline informatsioon. Võib-olla on tavaline pooleteisetunnine intervjuu lastekodulaste jaoks liiga lühike, nad vajavad rohkem aega ja soojendustegevusi olukorda sisseelamiseks või kordusintervjuusid.

Kogesime intervjuude ajal, kui raske on laste kuulamisel loobuda täiskasvanu domineerivast rollist. Juhtus, et unustasime end jutustama oma lapsepõlvelugusid ning lapsed vastasid vaikimisega. Oma vigade tunnistamine ei ole meeldiv, aga just oma tegevust analüüsid saame meie, täiskasvanud, õppida kuulama ja mõistma lapsi. Ilma selleta ei ole võimalik tõsine ja siiras suhtlemine lapse ja täiskasvanu vahel.

Rõõm oli kogeda, et lapsed jäid uurimuses osalemisega rahule, kuigi nad algul pelgasid tundmatut olukorda ja kartsid, et äkki küsitakse midagi, millele nad ei oska vastata. Tõdesime, et lapsed TAHAVAD täiskasvanutega suhelda, neile meeldib, kui neid kuulatakse ja head nõu antakse, aga see peab olema aus partnerlussuhe, milles ka täiskasvanud on avatud, siirad ja austavad lapsi.

Komplekteerisime intervjuu-grupid erinevalt, et jälgida, kuidas grupi koosseis mõjutab laste avatust. Intervjuude käigus kogesime, et samasoolistes gruppides olid lapsed avameelsemad: omavahel olles rääkisid nii poisid kui tüdrukud avatumalt iseendast ja ka vastassoo esindajatest. Sarnasest kogemusest kirjutavad ka soome kolleegid (vt Honkatukia *et al.* 2003).

Laste jutust koorusid välja erinevused ja sarnasused koolide ja klassikollektiivide vahel ning erinevad vaatenurgad nähtuste kirjeldamisel. Mõned intervjuud kujune-

sid sellisteks, kus laste vahel tekkis elav arutelu ning meie saime hea võimaluse neid kõrvalt jälgida.

Märkasime, et lapsed tunnevad end turvaliselt, kui neil on võimalus suhelda heatahtlike täiskasvanute poolt loodud pingevas õhkkonnas. Lapsed võtavad üksteist kiiresti omaks, kuulavad üksteist huviga ja on valmis ka oma eelarvamusi korri-geerima. Näiteks ühes intervjuus rääkisid tüdrukud klasside kihistumisest. Nad väitsid, et klassides esineb kolm põhilist tütarlaste gruppi: “beibed”, “boheemlased” ja “neutraalsed”. Nendest esimesed kaks praktiliselt ei suhtle omavahel, toimub pidev võistlus. Üks grupi liikmetest nägi välja “boheemlasena” (mida ta ise tunnistas), teine aga näis välimuse põhjal pigem “beibede” gruppi kuuluvat, kuigi ta sellest ei rääkinud. Kolmas grupi liige kuulus koolis oletatavasti “neutraalsete” tüdrukute hulka. Intervjuu lõpus vaatas “boheemlasest” tüdruk äkki oletatavale ”beibele” otsa ja ütles: *“Kui sind kaugelt vaadata, siis arvad, et sa oled beibe, aga sa ei ole beibe! /.../ Sa käid lihtsalt ilusti riides. Sinuga oli tore rääkida.”*

2.2. Vägivalla esinemise paigad ja ajad

Kool

Kuigi alustasime iga intervjuud avatud küsimusega (*Mis teil esimesena meelde tuleb, kui kuulete sõna “vägivald”?*), et vältida meepoolset suunamist ja arutada teemat laiemalt, kooliga seostamata, nimetasid lapsed ikkagi esimesena koolivägivalda. Vestluse jooksul lisandusid ka muud vägivalla toimumise kohad: tänav jt avalikud kohad, kodu. Teisi kohti peale kooli mainiti ainult möödaminnes, selgitamaks koolis toimuvat või meie korduvate küsimuste peale (vt allpool).

Ohtlikud ajad koolis on vahetunnid, sest siis on lapsed omapead. Mõned lapsed kurt-
sid, et vähemalt keegi täiskasvanutest võiks neil silma peal hoida, kasvõi koristaja-
tädi. Mõned jälle arvasid, et pidev kontroll on ebameeldiv ja sellest poleks abi, sest
niikuinii leitakse võimalus kiusata. Ka Astor ja Meyer (1999) on leidnud, et õpilased
ei taha „vanglakorda”, vaid soovivad koolipersonali mitteformaalset juuresolekut ja
suhtlemist õppetundide välisel ajal.

Järgnevast ilmnebki, et täiskasvanu juuresolek alati ei aita – sageli on vägivalda lausa
tunni ajal, õpetaja kohal olles: *“Et ähvardatakse viis korda tunni jooksul – “ja siis saad
peksa!”*” Tunni ajal võib toimuda isegi füüsilisi kokkupõrkeid, nt:

*“Martin: ...laps läheb sinise silmaga koju. Ja siis tuleb välja, et kuskil eesti või inglise
keeles virutas nagu....*

Marju: Tunni ajal?

Martin: Jah.”

Tunni ajal on eriti lihtne tegeleda vaimse vägivallatsemisega. Lapsed osutasid, et nad kasutavad väljendusviisi, mida täiskasvanud vahel ei mõista ega oska tõlgendada mõnitamisena:

“Et näiteks, ma ei tea, mingis inkas [inglise keele tund], keegi hüüab kellelegi, et kuule, sa räägid nagu hiina keelt, siis nagu näiteks õpetaja ei saa sellele pihta, et tegelikult see nagu oli mõeldud solvavalt, noh nad nagu ei taba ära seda vaimset, et mis on vaimne vägivald ja mis ei ole.”

Lapsed rääkisid vägivalla esinemisest ka trennis, kus samuti oli kohal täiskasvanud treener. Õpetajate ebakindlusele laste tülitsemise käsitlemisel osutavad teisedki autorid (vt nt Gordon ja Lahelma 2003, Geiger ja Fischer 2006).

Tänav ja muud avalikud kohad

Kooli- ja koduteed mainisid meie respondendid üsna levinud kiusamise kohana: sama on leidnud ka Astor ja Meyer (1999) oma uurimuses.

Tänaval on õhtutundidel ohuallikateks purjus inimesed, eriti kui nad liiguvad kambas. Eesti lapsed väitsid, et venelaste kambale ei tasu ette jääda: *„Et kui näen, et vene kamp läheneb, siis lähen parem teisele poole teed.”*

Vene lapsed aga rääkisid, et eesti kambad on ohtlikud: *„Üks poiss kolis majja, kus elasid eestlased ja eesti poisid ajasid teda noaga taga.”*

Tänavohtlikkusest rääkisid kõik. Ka Lõuna-Eesti väikelinna tüdrukud väitsid, et tänaval võib pimedas ohtlik olla. Täpsustamisel selgus, et see ei käi nende kohta, neil on täiesti turvaline linn. Pealinna poisid rääkisid, et eriti ohtlik on õhtul väljas käia, sest siis on palju alkoholi- ja narkojoobes inimesi. Aga küsimusele, kas neil endil on negatiivseid kogemusi narkojoobes inimestega kohtumisest, vastasid nad eitavalt – info tuleb meediakanalitest.

Paljud lapsed mainisid, et nad kogevad vägivalla ilminguid televisiooni, eriti uudiste- ja politsei uudiste saatete vahendusel. Vägivallast uudistes ja politseisaadetes rääkisid nad kui ebameeldivast paratamatusest: kuna maailmas on palju vägivalda, siis uudised peavadki seda edastama. Ilmselt mõjutab meedia laste vägivaldsust ja suhtumist vägivalda, kuid lapsed ise ei näi seda endale teadvustavat, vähemalt nad ei tunnistanud seda. 7. klassi lapsed leidsid politseisaateid arutades, et need on *„lahedad”*.

Kodu

Ainult ühe lastekodu tüdrukud rääkisid oma isiklikest koduvägivalla kogemustest: füüsilisest karistamisest ja põhjendamatu karmidest kasvatusvõtetest. Nad arutlesid ka koduvägivalla teemal üldisemalt, toetudes nii enda kui teiste kogemustele; jutuks

oli nii vanemate/abikaasade/elukaaslaste vaheline kui lastevastane vägivald. Nad tõid värvikaid näiteid:

“... see on juba kodus, et ema ja isa ei suuda niimoodi, et ropendavad ja söimavad ja “anna see siia või saad lõuga!” noh.”; “...vanem naudib seda (.) et kui laps valesti istub, et juba siis saab ta tappa selle eest ja mitte vitsa, vaid käega.”

Lastekodulaste vestlusingis oli kõneks kodus kogetud vägivalla mõju lapse tulevasele käitumisele täiskasvanuna, vägivalla ülekandumine põlvest põlve. Üks tütarlaps rõhutas ema vastutust:

“... ma arvan, et emad on need. Meie saame ka tulevasteks emadeks, et meie ja need inimesed, kes on kogenud varem vägivalda, need hakkavad seda vägivalda edasi põlvkondadele edasi andma.”

Lastekodulaste koduvägivalla tõlgendused on üks eraldiseisev suur ja oluline teema, mis vajab spetsiifilise uurimismeetodi rakendamist ja lisaandmete kogumist. Käesoleva uurimuse raames puudusid selleks võimalused ja me piirdusime nende teemade analüüsiga, mis kerkisid üles kõikides intervjuudes ning puudutavad olukorda Eesti koolis üldiselt, keskendumata mõnele erilisele sihtgrupile või probleemile.

Lastekodulapsed nägid ennast koolis teiste laste kodudest tulenevate mõjutuste ohvrina. Lastekodulaste sõnul kasvatavad mõned vanemad oma lapsi pidama end teistest paremaks:

“...mina olen, et minul on raha ja mul on kõike ja ma võin kõike teha. Tema on minust vaesem, ta on minust alam. Ja siis vanemad on sisse süstinud sinusse, et sina oled teistest lastest parem, sul on kõik võimalused olemas.”

Üldiselt lapsed oma kodustest juhtumitest ei rääkinud, selle asemel toodi tuttavate, klassi- või koolikaaslaste näiteid. Kodune vägivald tuli jutuks vägivallaohvreid kirjeldades, nimelt kogevad koolikiusamise ohvrid sageli ka kodus väärkohtlemist. Üks väikelinna poiss rääkis naabripoisi kurvast kodusest olukorrast. See poiss oli ka tõsise koolikiusamise ohver:

“Paul: Tal on kodus ka, et tal elab (.) kuus inimest vist seal, et kuus last on peres. Ja ema kasvatab neid üksinda ja seal oli vägivald kogu aeg, et juba peres ka.

Judit: Et kodus on vägivald ja siis koolis on vägivald?

Paul: Ja isa peksis ka neid.

Peeter: Tal olid täitsa närvid läbi.

Paul: Tal õde oli ka, aga vanaema võttis ta enda juurde. Muidu ta oleks ka lolliks läinud seal, aga nüüd on tal paremaks läinud.

Marju: Kas tal on vanem õde?

Paul: Ei noorem õde.

Marju: Ja õel läheb nüüd hästi?

Paul: Jah, nüüd on tal parem, et enne ta kartis kõike. Ja tal ema ka pani teda kuskile kappi kinni ja mis jube. Vanaema võttis teda enda juurde.

Marju: Ja seda sa tead, sest nad sinu majas elavad?

Paul: Jah. Tegelikult, kui nendega rääkida, siis nemad on normaalsed inimesed. Lihtsalt jäävad vaikseks kui mingi seltskond tuleb.

Marju: Aga kuidas need asjad välja tulevad, et nad niimoodi teevad? Et lapsed ise räägivad?

Paul: Ei, naabrid. Kuuleb ka, /.../ nad elavad otse meie all ja seal on ka kuulda. Kuulda, mis nad seal teevad.

Marju: Et sellistest peredest lastel raske koolis?

Peeter: On küll.”

Vene lapsed kirjeldasid klassivenda, kes saab kodus pidevalt peksta. Üks klassiõdedest tundis seda perekonda rohkem ja seletas, et poisil on väga range ema. Lapsed rääkisid, et poiss demonstreerib vahel koolis oma sinikaid. Sellest poisist rääkides jutustajad ise itsitasid, andes mõista, et ka koolis pole poisil sugugi kerge olla.

Mainisime eespool, et lapsed piirdusid peaaegu eranditult koolikeskkonnast rääkimisega. Tõenäoliselt ei näita kodus toimuva väärkohtlemise teema vältimine, et lastel puuduvad sellekohased kogemused ja arvamused, vaid hoopis seda, et grupp pole laste jaoks sobiv koht intiimsetest asjadest rääkimiseks.

2.3. Vägivalla määratlemine ja klassifikatsioonid

Kõik lapsed olid kogenud vägivalda – kui mitte ohvri, siis kõrvaltvaatajana. Nii ohvris kui kõrvaltvaatajas tekitab vägivald meie respondentide arvates masendust, seda kirjeldati tumedates värvides: „selline tume, selline tumepruun tunne” ja kasutades sõnu „jube”, „kohutav”, „julm”, „õudne”.

Vägivalda seostavad lapsed kõigepealt füüsilise vägivallaga. Kuuldes esimest küsimust, hakkas enamik lastest nimetama sõnu, mis väljendavad füüsilist vägivalda: „peksmine”, „kaklus”, „kolkimine”, „tagumine”, „togimine”, „jalaga löömine”. Üks poiss alustas vägivalla loetelu sõnaga „tapmine”. Vene (poiss)lastel seostus vägivald sõnaga „vägistamine” (võrdle vene sõnu „насилие” ja „изнасилование”), seda nimetas ka üks eesti poiss. Füüsiliseks vägivallaks pidasid respondendid ka isiklike asjade kahjustamist (nt koolikoti prügikasti toppimist, sellega korvpalli või jalgpalli mängimist; pastaka aknast välja viskamist jmt).

Füüsiline vägivald. Kaklus ja peksmine

Füüsilise vägivalla kirjeldamisel kõnelesid lapsed eelkõige peksmisest ning kaklemisest. Mõned osalejad mainisid ka teatud spordialasid (nt judo), kus harrastaja näole võivad jääda sinikad. See on samuti vägivald ja kutsub kõrvalt vaadates esile ebameeldivaid tundeid, kuid pole taunitav.

Eesti lapsed jutustasid kaklustest kui poiste tavapärasest enda maksmapaneku viisist. Kui võrrelda peksmise ja kakluse kirjeldusi, siis kaklust peeti ausamaks ja võrdsemaks. Kakluste kirjeldustes torkas silma, et kaklused saavad reeglina alguse „Absoluutselt tühistest asjadest, et kui keegi ütleb midagi valesti, või ütleb midagi, ja teine saab valesti aru, et tema kohta öeldi” või keegi müksab teist möödaminnes või „lihtsalt /.../ sööklas üks vahtis teda, läks sõnasõjaks ja /.../ mindi kakeldi”. Nende „tühiste asjade” mainimisest ei selgu, millal need juhtusid tahtmatult või juhuslikult ja millal oli tegemist tahtliku tülinorimisega: „Et tuleb juurde ja hakkab toksima igatepidi niimoodi, tüli norima”. Kaklusele eelneva interaktsiooni kirjeldustest on näha, et teatud sõnu või tegusid kasutatakse vahel varmselt tüli edasiarendamiseks.

Kakluste kirjeldustes esines ambivalentstust – kaklused näisid olevat ühtaegu nii põnevad ja kaasakiskuvad kui ka eemaletõukavad ja hirmsad vaatamängud: „teised on ikka ümber”, „võetakse sõbrad kaasa, et tule appi, kui tuleb ikka suurem kaklus”, „vastaspoolt mõnitatakse tohutult ja aetakse närvi /.../ röögitakse, et “oo, jee, pane edasi!””

Nagu ülaltoodud tsitaadist selgub, kuulub kakluste juurde ka publiku olemasolu. Seepärast lepatakse kaklus sageli kokku ja see toimub kohas, kus teised lapsed võivad pealt vaadata. Lapsed mainisid, et kaklus võib toimuda nt kooli taga, nii et klassiknast on võimalik seda jälgida, samal ajal riskides, et ka õpetajad võivad kaklust näha; teistel aga toimuvad kaklused koolist eemal (nt koduõues, tühermaal, „*augu juures*”). Poiste kaklustest räägiti üldiselt kui iseenesestmõistetavast asjast, millest kõik nagunii teavad.

Poiste koolijagelemisi ja sotsiaalseid hierarhiaid uurinud Tolonen (2003) märgib, et lisaks sotsiaalse kasu taotlemisele on vägivallal ka kogemuslik pool: ta pakub kooli argipäeva põnevust ja elamusi.

Lapsed kasutasid sõna „füüsiline vägivald” erinevates tähendustes ning hindasid vägivalla ilminguid erinevalt. Kaklus on laste silmis füüsilise vägivalla ilming, kuid tehti vahet kaklusel enam-vähem võrdsete poiste või ka tüdrukute vahel ja endast selgelt nõrgema peksmisel. Esimese puhul on tegemist poistekultuurile omase enese maksmapaneku viisiga, mis on vägivaldsusele vaatamata laste poolt üldiselt aktsepteeritud, sõltumata, kas see neile isiklikult meeldib või mitte. Sama on leidnud ka Stoudt (2006), Tolonen (2003) ning Lahelma ja Gordon (2003). Peksmine on aga väärkohtlemine (meie termin, lapsed sõna „väärkohtlemine” ei kasutanud), sest ohver on füüsiliselt nõrgem ja ta pole võimeline enda eest seisma.

Vaimne vägivald

Alustades füüsilisest vägivallast, läksid lapsed üsna ruttu üle vaimse vägivalla kirjeldamise juurde ning mõned pidasid selle mõju füüsilise vägivallaga võrreldes isegi raskemaks. Järgmine katkend näitlikustab arutelu füüsilise ja vaimse vägivalla üle, ning vaimse vägivalla tõsiduse rõhutamist:

„Kadi: Igasugused mõnitamised.

Mari: Ja löömine ka.

Andrus: Kolkimine, tagumine.

Judit: Mhm.

Mari: Või selline pikaldane piinamine, selline näpistamine järjest või....

Judit: Missugune on nendest kõige raskem?

Andrus: Vaimne.

Kadi: Jah.

Judit: Vaimne on kõige raskem?

Kadi: Mingis mõttes küll. See võib olla palju hullem kui füüsiline...”

Vaimse vägivalla kirjeldamisel kasutasid vastajad lähedase tähendusega sõnu; enim kasutatavad olid narrimine, mõnitamine, söimamine, solvamine. Nende tähendust avati järgmiselt.

- Narrimine – *„Ja kui ta ei meeldi liidrile, siis kõik hakkavad teda narrima”. „Narrimine on pigem huumoriga, kui inimese juures on midagi teistmoodi või ei meeldi”.*
- Mõnitamine – *„Samas nagu see, et kõik räägivad mingeid asju, mõnitatakse”; „See on nii, et kui ütled kellelegi midagi halvasti”; „Mõnitamine – see on väga halb ja pahatahtlik narrimine”.*
- Söimamine – *„otse näkku, väga hullude sõnadega”.*
- Solvamine – pahatahtlik mingile isiklikule puudusele osutamine: *„näiteks “sul on kole nina””. Või vastuseks küsimusele, missugused tüdrukud sulle meeldivad, osutab poiss kõrval istuval tütarlapsele ja ütleb: „No mitte sellised”.*

Vaimset vägivalda kirjeldavate väljendite tähendus sõltub kontekstist. Võtame näiteks sõna „söimamine”. Kui palusime selle sõna sisu avada, siis leiti, et see on väga hullude, roppude sõnade ütlemine (karjumine) otse näkku. Vestluses oma kogemusi kirjeldades kasutati „söimamist” sageli sünonüümidega kõrvuti, nt: *„Tüdrukud söimavad, mõnitavad üksteist ja ütlevad igasuguseid lollakaid lauseid”.* Söimamist kasutatakse „narrimise” tähenduses: *„Tüdrukud karjuvad ja söimavad neid [pikajuukselisi poisse] karvikuteks”.* Esineb vastuolulisust tegevuse kirjeldamisel: *„Tüdrukud öiendavad, söimavad ja karjuvad omavahel, aga see niisugune sõbralik...”*

„Sõimamist” kasutatakse sageli igasuguste halvasti ütlemiste üldnimena: „Noored eesti poisid, kes on natuke joonud, hakkavad sõimama, tahavad peksta anda”, „...meil on üks beibe, kes sõimab kõiki, kes midagi valesti teevad”, „...väiksed [poisid] /.../ võibolla nad tahavad tüdrukute ees eputada ja siis löövad jalaga ja sõimavad...”

Vaimne vägivald on laste sõnul sageli vähem nähtav, näiteks ohvri ignoreerimine ja tõrjumine. Füüsiline vägivald paistab selgelt välja ja on seega ka õpetajate poolt kergesti karistatav. Füüsiline vägivald on alati seotud konkreetsete isikutega, kuid vaimse vägivalla toimepanijat ja ohvrit on vahel väga raske tuvastada.

Kõige raskemaks vaimseks vägivallaks hindasid lapsed ignoreerimist. Lapsed kirjeldasid tõrjumist ja ignoreerimist kui midagi, milles osalevad kõik ja mis juhtub isenesest, ilma omavahelise kokkuleppeta.

„Riina: Või noh, siis kui sa ei räägi, ma ei tea, kui inimene on mingi kuus tundi päevas tunnis ja siis selle aja jooksul keegi temaga ei räägi, siis on see veel hullem kui see, kui sind mõnitatakse /.../ No näiteks seda ei saa karistada ka. Et umbes, kui õpetaja tuleb ja ütleb, miks te ei räägi temaga. /.../ Siis ta ütleb, et tema mulle ei meeldi ja siis on kõik! Õpetaja ei suuda midagi teha! Ei noh, kedagi ei saa sundida rääkima! Siis kui ütled midagi halvasti, siis solvad, siis muidugi saab sind karistada selle eest! Ja rääkida, et nii ei tohi ja...”

Marju: A kuidas te selles kokku lepite?

Riina: Lihtsalt tuleb, et see ei ole niimoodi, et sa lepid kokku ja niimoodi, see lihtsalt tuleb iseenesest! Sa nagu näed ära selle momendi, noh ja nagu tajud selle momendi ära ja sa tunned, et ta on meie klassi vastu ja siis enamus ei taha temaga suhelda, sest et ta on (.) Me ei saa teda usaldada...

Vaimse vägivalla ohtlikkust kinnitavad asjaolud, et ta on laste hinnanguil füüsilisest vägivallast enam levinud ja erinevalt sellest ei kao laste vanemaks saades. Sedasama kinnitavad ka Ainsaare (2004) andmed gümnaasiumiõpilaste vaimse vägivalla kogemustest. Vaimne vägivald, erinevalt füüsilisest, pole koolis iseloomulik üksnes õpilaste omavahelistele suhetele, vaid seda kasutavad ka õpetajad.

Vaimse ja füüsilise vägivalla läbipõimumine

Määratledes vägivalda, rõhutasid lapsed selle tahtlikkust. See on tahtlik füüsilise või vaimse valu tekitamine. Ehkki lapsed liigitasid vägivalla füüsiliseks ja vaimseks, arvasid mõned siiski, et pole võimalik nii selgelt üht teisest eristada, sest näiteks peksmise puhul ei pruugi kõige piinarikkam olla füüsiline valu, vaid alandavad sõnad, mida öeldakse lisaks löökidele, ja vihkamise tunne.

Sõna “väärkohtlemine” lapsed ise ei kasutanud. Kui selle sõna tähenduse kohta küsime, ei osanud nad seletada vägivalla ja väärkohtlemise erinevusi. Viimast seostati rohkem üldiste inimõiguste ja seadustega: “*Et mida ei tohi ühiskonna mõttes, et kuidas inimesi ei tohi kohelda*”, “*See on ülddiskrimineerimine, et nagu...(.) ei tea*”. Oli näha, et väärkohtlemine on laste jaoks pigem abstraktne õpikumõiste, sellest räägiti umbmääraselt. Huvitav on ka tõik, et nad ei küsinud meilt selle sõna kohta seletust, pidime ise pakkuma.

Eelnev sunnib meid peatuma küsimusel: miks jagavad lapsed vägivalla füüsiliseks ja vaimseks ning mida nad selle klassifikatsiooniga mõtlevad? Nimetatud klassifikatsioon oli kasutusel Eesti vägivalla ja koolikiusamise uuringutes (vt Ainsaar 2004, Kõiv 1999, 2001 jt) ning ilmselt kasutatakse seda klassifikatsiooni ka koolides vägivalla probleeme käsitledes. Erialases kirjanduses leidub teisi klassifikatsioone. Nt Björkvist ja Niemelä (1992, 4-5) käsitlevad olemasolevaid klassifikatsioone, mis kirjeldavad agressiivsust ja selle väljendust vägivaldses käitumises. Neis eristuvad järgmised vägivalla dihhotoomiad: füüsiline vs verbaalne; otsene vs kaudne; instrumentaalne vs emotsionaalne; ründav vs kaitsev; füüsiline vs psüühiline. Vastavalt vägivalla toimumise tasandile jagatakse vägivald indiviidide, gruppide ja institutsioonide vahel toimuvaks. Huuki (2002, 50-51), viidates teistele autoritele, jagab vägivalla avalikuks ja varjatuks. Avalik vägivald on ohvri füüsiline või verbaalne (meie respondentide liigituse järgi vaimne) ründamine ja on omane pigem poistele. Varjatud vägivald on ohvri tõrjumine, mida rakendavad pigem tütarlapsed (võrdle Peetsi ja Kikase (2006) otsese ja kaudse agressiivsuse käsitlusega).

Meie respondentide kirjelduste alusel on tahtlik vägivald (väärkohtlemise tähenduses) keeruline nähtus, mille põhiline tunnusjoon on soov teisele ükskõik mil viisil kannatusi tekitada, teda alandada ja hirmutada. Kas toimub otsene füüsiline või verbaalne rünnak või hoopis tõrjumine ja ignoreerimine, sõltub ründajast ja ohvrast, nende suhetest ja jõuvahekorra, juuresviibijatest, teistest asjaosalistest, kohast jne.

2.4. Vägivalla põhjuste seletused

Lapsed olid ühel meelel, et vägivalda kasutavad inimesed eelkõige oma “positsiooni” tõstmiseks ja kinnistamiseks. Kusjuures enda staatuse saavutamine ja hoidmine toimub reeglina teiste staatuse nõrgendamise kaudu. Laste kirjeldustest ilmneb, et peksjad püüavad ennast teiste vägivaldse alandamise kaudu maksma panna. Üks poiss iseloomustas peksjat tabavalt kui „*kõvameest*”, „*kes peksab kedagi, et näidata oma jõudu ja kes ta on*”.

Lapsed eristavad kaaslasi, kellel on kõrge positsioon tänu „loomulikule populaarsusele” ja neid, kes peavad staatuse tõstmiseks kasutama jõudu ja kavalust.

Kuna populaarsus kaasõpilaste seas oli intervjuudes otseselt seotud vägivalla temaga, üritasime välja selgitada, kes on tänapäeva põhikoolis populaarsed õpilased. Iseloomustuse võib kokku võtta järgmiste punktidenä:

- tugev positsioon, palju sõpru, head suhtlemisoskused, naljasoon;
- edukus õppimises;
- arukus;
- moodsad ja kallid asjad (riided, telefon jms);
- tütarlaste puhul kena välimus, poistel pigem füüsiline jõud ja sportlikkus.

Populaarsed lapsed on edukad ja naudivad mitte üksnes kaasõpilaste, vaid ka õpetajate toetust. Oleks vaja edasi uurida, mis tähendab “head suhtlemisoskused”. Seda rõhutasid paljud, aga pole selge, mida nimelt silmas peetakse. Populaarsuse juures tuleb esile üks oluline fenomen, mis punase joonena läbib tervet meie andmestikku – see on fatalistlik usk, et iga inimese elus on kõik ette määratud teatud paratamatute “iseloomujoonte” poolt, mida pole võimalik muuta. Kui isiksuse võlust tingitud loomulik populaarsus puudub, püütakse saavutada austust muude vahenditega. Ebapopulaarsed, kuid oma positsiooni parandada soovivad lapsed valivad endast nõrgema ja veel madalama staatusega kaaslaste, keda alandades ja pekstes end kehtestada. Üldiselt ongi ohvriteks lapsed, kes pole populaarsed õpetajate ega kaasõpilaste hulgas. Ka ebapopulaarsust seostatakse inimese iseloomuga, mis on laste silmis paratamatus.

2.5. Vägivallaga seotud inimesed

Õpilane-kiusaja

Laste kirjeldustes esines kiusajana inimene, kes tahab tõsta oma positsiooni, kuid kellel pole selleks kasutada muid vahendeid kui füüsiline jõud, terav keel, kavalus ja manipuleerimisoskus. Üldiselt räägiti kolmest kiusaja tüübist. Esimene on õpiraskustega õpilane, kes üritab teiste õpilaste abi välja pressides parandada hindeid ja seeläbi ka staatust. Teise tüübi moodustavad ohvri-kogemusega lapsed, kes on pidevas kaitses, vältimaks taas ohvriks langemist. Kolmas tüüp on klassi uustulnuk (istumajäänud või päris uus õpilane), kes püüab endale vägivalla abil klassi hierarhias võimalikult kõrget kohta saada.

Õpetaja väärkohtlejana

Lapsed rääkisid ka õpetajatest, kes solvavad ja mõnitavad õpilasi, karjuvad ja nimetavad neid inetute nimedega. Seejuures kasutavad õpetajad oma positsiooni. Üks laps väljendus tabavalt: “õpetaja piinab meid õppimisega”. Seejuures ei olnud probleem õppimises endas, vaid selles, et õpetaja muudab õppimisprotsessi ebameeldivaks. “...osad õpetajad [...] tunnevad ennast õpilaste ees väga tähtsana! Ja arvavad, et nende kohustus on

piinata õpilasi õppimisega!“. Viidati õpetajatele, kes tähtsustavad vaid oma ainet ja oma õpetamisviisi, kes ignoreerivad õpilasi, nõudes neilt aine pähetuupimist.

Teine õpetajate poolne väärkohtlemise viis on õpilaste ebaõiglane hindamine, mida lapsed nimetasid “*hinnete panemiseks näo järgi*”:

“... see hinnete panemise värk, see on selline, et /.../ kui sul on kahed olnud enne, ja siis õpetaja paneb ikka kahe, noh, ta ei hakka isegi vaatama, mis sa teinud oled, ja näiteks nendel, kellel on viied olnud, siis õpetaja otsib matemaatikaatõös (.), et oleks mõni õige asi seal, et saaks vähemalt mingi viie miinuse panna. Noh selle järgi kah, ja muidugi selle järgi, mida teised õpetajad räägivad. Mõni õpetaja räägib, “oih, ta on nii tubli, panen ikka viie”, lihtsalt nii räägib, et tal oli “vaimne kriis”... aga samas teise kohta räägib, et ”issand, see segab tundi ja ei õpi üldse”, siis vaatab, et ta ongi selline, “ma panen kahe temale” ...”

Kolmas viis on õpilastele kättemaksmine, “tagasitegemine”, mida lapsed hindasid äärmiselt ebaõpetajalikuks, kuigi tunnistasid ka enda süüid õpetajate kiusamisel.

Kõik ülalmainitud õpetajate käitumisviisid näitavad võimupositsiooni väärkasutamist. Selle asemel et teenida laste huvisid, toetada, õpetada, arendada ja kasvatada neid, elab õpetaja end õpilaste peal välja.

Vene õpilased palusid meil eriti rõhutada, et neid solvab väga õpetajate ebaviisakas suhtlemine õpilastega. Vene lastekodulapsed ütlesid väga selgelt välja, mida nad õpetajatelt ootavad: “*Et nad räägiksid meiega nii, nagu nad omavahel räägivad*”; “*Et nimetaksid meid eesnime pidi.*”

Õpilane-ohver

Lapsed kirjeldasid erinevaid vägivalla ohvriks saamise viise. Ohvriks langemist põhjustavad sageli mingid konkreetsed eripärad, mis eristavad last teistest: kas midagi tavatut välimuses, normivastane käitumine või iseloomujoon.

Lapsed kirjeldasid peamiselt juhtumeid, kus kiusamise ohver kannatab temast täiesti sõltumatutel põhjustel. Mõnikord võib lapse mingi tegu kutsuda esile pikaajalise kiusamise ja tõrjumise. Alljärgnev lugu näitab, kuidas üks täiskasvanute poolt lahen-damata jäetud õnnetu sündmus põhjustas lapse lõpliku väljatõrjumise koolist.

”Riina: Põhimõtteliselt oli üks tütarlaps meie klassis, kes nagu varastas neljandas klassis ja ütleme niimoodi, et ee, peale kuuendat klassi ta läks meie koolist ära, sest et ta ei suutnud enam meie klassis olla ja siis (.) pakuti küll, et ta võib teise [paralleel]klassi minna, aga siis lihtsalt meie klassiga (...) nagu meie käest ei olnud midagi küsitud (...) lihtsalt teised imestavad, miks temaga ei räägita (...) noh siis said teada, et temaga

ei räägita, ja siis ta ei tahtnud teistesse klassidesse ka minna, et siis saadeti kuskile sanatoorsesse kooli ära.”

Varastamist mainisid ka teiste grupiintervjuude osalejad; selliseid patte hoitakse kaua meeles. Paraku ei selgunud laste jutust, kas “varga” süü leidis kindlat tõestamist. Kiusamisest põhikoolieas tütarlaste seas ja sunnitud koolivahetusest kirjutab ka Duncan (2002).

Õpetajapoolne probleemiga mittetegelemine, probleemidesse sattunud lapse üksijätmine ja klassikaaslaste omakohtu lubamine on ükskõikse käitumismudeli demonstreerimine lastele, mis takistab laste empaatiavõime ja omavahelise solidaarsuse arengut. Ühtlasi demonstreerib õpetaja kui oluline sotsialiseerimisagent lastele omaksvõtmiseks üht võimaliku käitumismustrit. Ei ole siis ime, et lapsed on täiskasvanuid jäljendades ükskõiksed teiste laste probleemide suhtes (vt kõrvalseisja roll vägivalla suhtes).

Kaaslastepoolse kiusamise ohver on reeglina ebapopulaarne õpilane, keda iseloomustavad alljärgnevas loetelus kokkuvõetud jooned:

- nõrgal positsioonil, madala staatusega;
- üksildane, pole sõpru, ei alusta ise suhtlemist;
- mujalt tulnud, võõras;
- reetur, pugeja;
- õppimises ja spordis edutu;
- kannab vanu riideid, katkisi jalanõusid, on hoolitsemata (kõige hullemas asjana nimetati rasvaseid juukseid);
- “*muidu imelik*”, teistsugune, füüsilise defektiga, kõnehäirega jms.

Lapsed ei oska sageli selgelt põhjendada, miks nad mõnd klassikaaslast tõrjuvad või ignoreerivad. Küsimise peale väitsid lapsed, et lihtsalt tunnevad, et too millegipärast ei sobi nende seltskonda.

Murettekitav on laste negatiivne suhtumine uutesse õpilastesse. Seitsmenda klassi õpilased rääkisid näiteks, et “omad” on need, kes käisid koos juba lasteaias. Kõik, kes liitusid klassiga hiljem, on omamoodi võõrad. Niisiis on uuel õpilasel suur oht jääda üksildaseks ja langeda koolikiusamise ohvriks.

Ohvriks langevad ka vaiksed ja tagasihoidlikud lapsed, kusjuures leiti, et nad on selles ise süüdi, et nendega ei suhelda: „*Temaga ei ole midagi teha, ta on selline vaikne.*”

Üks mõnitamise ajend on millegi poolest eriline nimi: „*Et Esko on selline kummaline nimi (.) see on tagurpidi “okse”.*” Narrimiseks annavad ideid defektid kas kõnes, välismuses vm: „*Meil on nii, et kui keegi ei ütle „rrr” ilusti*”; „*Meil on klassis üks poiss, kellel on imelik [defekt] kurgus ja teda siis mõnitatakse.*”

Narrimise ajendiks võivad olla vanamoodsad või kulunud riided. “Beibe-tüdrukud” narrivad poisse riiete pärast: „*Ja meil on (.) poistel, kellel on koledamad riided, siis need, kes läheb talle vastu, puudutab ta kätt, siis „fuih, fuih”...*”

Kiusamise või ignoreerimise ohvriks on risk langeda üksildastel lastel, kes ei suhtle kellegagi ja kellel pole sõpru. Suhtlemine aga ei tähenda lihtsalt lobisemist: „*Meil on üks poiss ka, /.../ räägib liiga palju kogu aeg ja siis õpetaja ütleb tuhat korda, et jäägu vait, aga ta ikka räägib ja siis kõik lubavad talle peksa anda.*”

Populaarne ja ebapopulaarne õpetaja

Õpetaja populaarsuse/ebapopulaarsuse küsimus on meie arvates tähtis, sest õpilaste jaoks on õpetaja väga oluline eeskuju. Õpilased jälgivad ja hindavad õpetajaid nagu ka õpetajad hindavad õpilasi. Lastel puudub küll võimalus hindeid panna, aga ehk on õpetajatel kasulik laste ootusi ja hinnanguid teada. Lapsed hindavad õpetajaid populaarseteks ja ebapopulaarseteks ning vastavalt sellele neid kas kuulatakse või hoopis eiratakse, rikutakse korda, solvatakse ja mõnitatakse. Õpilaste arvates on populaarne see õpetaja, kes:

- oskab seletada ja hoiab kinni kooli reeglitest, tegeleb asjaga ja on õiglane õpilaste hindamisel;
- oskab rääkida ka teistel teemadel, mitte ainult oma aineist;
- on huumorimeelne ja sõbralik;
- tunneb laste vastu huvi ka väljaspool õppetööd ja leiab nende jaoks aega;
- on „*rahulik ja räägib õpilastega nagu täiskasvanutega*”, „*pöörduv eesnime pidi*”.

Kui võrrelda populaarseid õpilasi ja õpetajaid, ilmneb, et populaarsed on sõbralikud, suhtlemisaltid, arukad ja huumorimeelsed inimesed, kelle kõrval igaüks tunneb end hästi ja väärkana.

Järgmised omadused teevad õpetaja õpilaste silmis ebapopulaarseks:

- ei oska seletada, igav; ei huvitu, kas lapsed teda üldse kuulavadki;
- väärtustab oma ainet, mitte õpilasi;
- rikub ise kooli reegleid, ei õpeta ja pole kohal „*Tegelt tema on õpetaja, tema peaks rääkima klassi ees, mitte et „ah lugege, mina lähen kohvi jooma*”;
- ükskõikne;
- ajab tühja juttu, õpetamise asemel räägib oma elust;
- populist, üritab näidata, kui kaasaegne ta on;
- kergesti ärrituv, närviline, puudub enesevalitsemisvõime;
- „*Nägu ei meeldi*”.

See teema kerkis peamiselt seoses uue õpetajaga, kes pannakse proovile ja otsustatakse siis „välja süüa”.

Uus õpetaja on nagu uus õpilanegi riskiolukorras. Ta peab olema valmis esimestes tundides proovilepanekuks. Kui võrrelda ebapopulaarseid õpilasi ja õpetajaid, siis paljude erinevuste kõrval ühendab neid küündimatu suhtlemine ja toimetulemus oma põhirolliga: õpetajal õpetamisega, õpilasel õppimisega.

2.6. Reaktsioonid vägivallale ja sekkumine

Kiusajate ja ohvrite süüdistamine on laialt levinud reaktsioon vägivallale. Seda toetab eelpool mainitud fatalistlik usk, et kõik on ette määratud inimese iseloomu poolt: „Kõik oleneb inimese iseloomust, missugune inimene sa oled.” Mõned lihtsalt on teistsugused, nad ei mahu vastuvõetavatesse raamidesse: „Noh selles mõttes /.../ ta on kehv ja temaga ei räägita.” „Iseloomu” mõistetakse laiemalt, pannes sellesse inimese kogu eripära, sh välimuse ja õppeedukuse.

Kui inimene on kord juba sattunud mingisse lahtrisse, siis sealt väljuda on väga raske. Seepärast näevad lapsed (ja laste arvates ka täiskasvanud) hea lahendusena kooli vahetamist. Koolivahetuse tulemuseks võib aga olla vihma käest räästa alla sattumine, nagu ütleb tuntud kõnekäänd, st uuel õpilasel on suur risk sattuda kas kiusajaks või vägivalla ohvriks. Lapsed ei osanud seletada, kas ja kuidas on koolis korraldatud ühtekuuluvuse- ja solidaarsustunde arendamine ja uute õpilaste ning õpetajate integreerimine kooliperre. Küll aga mainisid mõned, et neil on sõbralik klass.

Probleeme kaldutakse seostama üksnes otseste asjaosalistega ja oluliseks peetakse kiusaja karistamist. Ei analüüsita süsteemis (koolikeskkonnas) peituvaid pingetekitajaid või muid põhjusi, millele lapsed reageerivad „mitte ettenähtud” viisil. Mõned lapsed hakkavad vägivallatsema, mõned langevad ohvriks, mõned vaatavad ükskõikselt ja passiivselt kõrvalt, mõned lõpetavad üldse kooliskäimise. Mõtlemata paneb reaktsioon – ohvri süüdistamine, mis on üldlevinud reaktsioon vägivallaga seotud inimeste hindamisel (vt ka Emerson Dobash ja Dobash 1998, Nyqvist 2004, Strömpl 2002).

Meie jaoks oli huvitav teada saada, milliseid koolivägivalla probleemi lahendusi näevad õpilased ise. Esimesena sooviti, et korra tagamiseks rakendataks rangemaid meetmeid – turvaline, so vägivallavaba kool on saavutatav formaalse kontrolli suurendamise, karistuse, sundimise ja väljatõrjumise läbi. Sellest kõnelevad ka Kristi Kõivu andmed (2000). Siiski, arutledes kontrolli üle nõustusid vestluskaaslased, et tegelikult leidub alati olukordi (isegi tunni ajal või trennis), kus kontroll on nõrgem või puudub üldse ning on võimalik kiusata (vt ka Astor ja Meyer 1999).

Küsimusele, kuidas saavad kõrvalseisjad – õpilased, õpetajad ning lapsevanemad – ohvrit aidata, oli üldine vastus, et ei saagi kuidagi. Esiteks sellepärast, et ohvrit kiusatakse just tema nõrga staatuse või nõrkuse tõttu ja iga väljastpoolt tulev abi vaid rõhutab niigi olemasolevat nõrkust. Teiseks rääkisid lapsed, et kui keegi sekkub, on see omakorda järgmine mõnitamine ja vägivald, seekord esialgse vägivallatseja kallal.

“Kui õpetaja sekkub asjasse, see tähendab, et tema hakkab kiusajat mõnitama. Parem kui ta seda ei tee” – seletas üks noormees. Teine respondent kirjeldas, kuidas populaarne õpilane kaitses ohvrit, solvates omakorda narriijat : „Ja see [populaarne poiss] nagu ütles sellele tüübile [kes kaaslast narris], et “vaata mis telefon sul endal on, nagu mingi igavene telliskivi”.”

Kiideti heaks ka politsei sekkumist või kiusaja koolist välja viskamist, aga seda ainult teistega seoses.

Huvitaval kombel ei maininud lapsed omal algatusel koolivägivalla vastaseid aktsioone, nt “Ei vägivallale”, CAP (*Child Assault Prevention*) programm ”Igal lapsel on õigus olla kaitstud, tugev ja vaba!”⁵ jt, kuigi neid on viimasel ajal rohkesti korraldatud nii üksikutes koolides kui ka üle-Eestiliselt.

Paaris intervjuugrupis suutsid lapsed meie küsimustele vastates tuua näiteid üritustest. Esimene katkend intervjuust 8. klassi poistega (sama kooli paralleelklasside õpilased) näitab, et toimunu jäi neile kaugeks:

“Karl: Vaata, see kampaania oli ka ju meil.

Peeter: Lilledega vägivalla vastu.

Joonas: Et B klass võttis vist osa sellest.

Marju: Rääkige, mis te siis tegite?

Joonas: Ma ei mäleta üldse.

Peeter: Et ikka hästi palju lehti oli. Mitu lehte oli? Oli ikka päris suur patakas.

Marju: Kas see oli kooli poolt korraldatud?

Joonas: Väljaspool kooli. Keegi saatis neid, mingisuguseks uurimustöök.

Marju: Mis küsimusi esitati?

Joonas: Et mida oleme ise kogenud...

Judit: Ja just koolivägivalla kohta?

Marju: Ja kas te seda pärast arutasite?

Joonas: Ei olnud midagi. Täitsime ära, andsime ära ja kõik.”

Teises katkendis räägivad erinevate koolide 7. klasside õpilased. Nende jutus tajusime ironianoote:

“Marju: Kas teil oli olnud mingeid üritusi, kas on keegi käinud rääkimas teile? Või mingeid selliseid asju? /.../

Indrek: Jah, et mingi kapp on käinud rääkimas või midagi sellist, et kuidas meil peab olema kaitstud meie tulevik.

Marju: Kapp? Kas ta nimi oli?

Judit: Aa, CAP, ma tean, see on üks programm.

Marju: Mmm, ahaa! Ja mis selle jutu peale õpilased tegid või rääkisid?

⁵ Vt Lastekaitse Liit <http://www.lastekaitseliit.ee/lkl.php/37/> ja Tartu Laste Tugikeskus <http://www.tugikeskus.org.ee/projektid.html>

Indrek: Noh see jutt oli täitsa kasutu.

Judit: Kasutu?

Marju [teistele grupi liikmetele]: Ja teie koolides ei ole käinud?

Erika: Meil vist mingi politsei või keegi. Nagu mitu korda on (.) Ja selle aasta lõpus ka.

Marju: Mis ta rääkis?

Erika: A ma ei tea, ta rääkis mingeist karistustest ja (.) noo selline kuiv jutt oli. Sellest küll mingit kasu ei olnud. Räägib seal, et paragrahv 2.3, selle järgi (.) Noh selle järgi ei jõua midagi aru saada. Et kui oleks natuke elavamalt rääkinud, siis oleks küll midagi meelde jätnud või kohale jõudnud. Aga see kuiv jutt oli, täiesti tähelepanu haihtus esimese kahe minuti jooksul.

Marju: Klassijuhatajatunnid?

Riina: Meil on psühholoog rääkinud midagi, tutvustanud oma tööd.

Marju: Ja mis siis sai?

Riina: Midagi eriti.”

Lastele mõeldud aktsioonid ja üritused on idee poolest planeeritud laste heaks ja laste huvides. Meil pole alust kahelda läbiviijate heades kavatsustes. Korraldatu tulemuslikkusele on siiski põhjust suhtuda kriitiliselt juhul, kui nad ei KAASA lapsi, vaid eeldavad passiivset vastuvõttu, millele viitavad eelnevad tsitaadid.

Laste üldine olek ja suhtlemisvalmidus intervjuude ajal andis märku, et lastel on vajaka just sellelaadsest rahulikust arutelust vägivalla olemuse, väljendusviiside ja osaliste üle, nagu see toimus intervjuugruppides. Laste jutust selgus, et täiskasvanud käsitlevad lastevahelist vägivalda peamiselt moraliseerivas või süüdistavas-karistavas võtmes ning et ka lapsed ise võtavad seda suhtumist omaks. Siinkohal väärrib rõhutamist üllatus, millega lapsed reageerisid küsimusele kõrvalseisjate rolli kohta. Lapsed ei saanud aru, kuidas võib vägivallatseja ja ohvri vahel toimuv puudutada kõrvalseisjat.

Lapsed olid üldiselt arvamusel, et koolikiusamine on normaalne nähtus, millel on eriline ajaline dünaamika. See on ka õpetajate ja haridusjuhtide seas üsna levinud arvamus, mille taha poetakse, õigustamaks probleemidega mittetegelemist, tõdeb erialakirjandus (vt Gordon ja Lahelma 2003, Sullivan jt 2004). Needsamad autorid ja paljud teisedki uurijad ja spetsialistid usuvad siiski, et kooli on võimalik arendada turvaliseks ja vägivallavabaks. Seda eesmärki taotlevad koolikeskkonna eri aspekte käsitlevad uurimused, eriti need, mis püüavad mõista asjaosaliste arvamusi, sh käesolev uurimus.

Õpilased mõistsid abistamist ja sekkumist lihtsustatud viisil – ohvri toetamise ja kiusaja karistamisena. Arenenuma koolisotsiaaltöoga riikide (USA, Kanada, Põhjamaad) sekkumisviiside ajalugu demonstreerib, kuidas liiguti ohvri ja kiusaja abistamise mudelilt (juhtumitöö üksikliendiga) koolikeskkonna muutmise mudeli poole. Tundub loogiline, et ohvrit tuleb aidata ja kiusajaga tuleb midagi ette võtta. Kuid probleemide seostamine konkreetsete inimestega jätab kahe silma vahele kooli kui institutsiooni iseärasused. Õpilaste konfliktides väljenduvad koolielu pinged, millele reageerivad nii lapsed kui õpetajad. Seepärast hakati enam keskenduma

pingete ennetamisele, selle asemel et tegelda probleemsete lastega. Juhtumitöö koolis stigmatiseerib nii ohvrit kui kiusajat ja seega avaldab pigem negatiivset kui positiivset mõju (vt põhjalikumalt Huxtable ja Blyth 2002, McDonald jt 2006).

Vene lastekodu lapsed tabasid üllatavalt täpselt märki, vastates küsimusele “*kes vajab abi?*”: „*õpetajad, sest neil on närvid läbi*”. Sarnasele järeldusele jõudsid ka USA koolisotsiaaltöötajad (Hernandez Jozefowicz jt 2002).

2.7. Soolised ja ealised erinevused

Kohe algusest peale töid lapsed vägivallateema käsitlemisse soolise ja vanuselise aspekti. Võrreldes laste vägivaldset käitumist algklassides ja põhikoolis, rääkisid meie respondendid, et kui varem kaklesid poisid ja tüdrukud läbisegi, siis nüüdseks on toimunud teatud eraldumine: poisid kaklevad omavahel, tüdrukud omavahel. Teine muutus puudutab vägivalda liikide erinevust: poisid kasutavad endiselt enda maksmapanekul pigem füüsilist, tüdrukud aga on üle läinud vaimsele vägivallale. Nõnda kaldub tütarlaste vägivaldsus muutuma varjatumaks, poiste oma aga jääb endiselt nähtavaks. Ka vägivallast rääkides ilmnes poiste ja tüdrukute vahel erinevusi. Poisid rääkisid (ja poiste kohta räägiti) üldiselt füüsilisest, ja tüdrukud (ja tüdrukute kohta räägiti) üldiselt vaimsest vägivallast. Poiste kaklemist tauniti üldiselt vähem kui vaimset vägivalda – kaklemist peetakse mittekiiduväärseks, kuid siiski aktsepteeritavaks käitumiseks.

Enda kohustuslik suhestamine füüsilise jõuga kuulub alati mingil määral poiste-vahelise suhtlemise juurde, see on osa maskuliinsusest. Tuntud meesteuuriija Robert Connel (1995) seostab maskuliinsust meeste hegemooniaga. Meeste domineerimist eri kultuurides käsitleb ka Bourdieu (2005). Maskuliinse identiteedi juurde kuuluva vägivaldsuse kohta vaata ka Emerson Dobash ja Dobash (1998), Klein (2006a, 2006b, 2005), Messerschmidt (2000), Sipilä (1994), Suurpää ja Hoikkala (2005) jpt.

Eelpool viitasime lugudele kakluste korraldamisest kooliõues vm avatud kohas, nii et neid saaks nt klassiaknast pealt vaadata. Kakluste juurde kuulub teatraalsus ja peab olema publik, kuna kakluse eesmärk ei ole lihtsalt enda hetkeline maksmapanek, vaid ka jõu demonstreerimine tulevikku silmas pidades. Lapsed mainisid, et kakluste põhjus on sageli tühine, nii et seda võiks pidada pigem ajendiks kui põhjuseks. Sarnast olukorda Soome koolis kirjeldavad Huuki (2002) ja Tolonen (2003). Tolonen nimetab poiste nägelemist „füüsiliseks läbirääkimiseks sotsiaalse staatuse üle” (Tolonen 2003, 107).

Poiste omavahelist selget vaimset vägivalda kirjeldati väga vähe, üksnes mainiti solvamist, mõnitamist, alandamist, aga ka nalju ja „nöökimist”.

Tüdrukute vaimsest vägivaldast poiste vastu rääkisid peamiselt tüdrukud ise. Poisid sellest otse ei rääkinud, esines vaid reetlik vihje: „Tavaliselt, kui tüdrukud poistele midagi teevad, siis poisid ei tee sellest välja.” Kirjeldades eri noortekultuure esindavate gruppide omavahelisi konflikte, kõneldi mõnitamisest „vale” soengu, riietusstiili või muusikamaitse pärast. Samaladset nähtust kirjeldas Tallavaara (2002): tüdrukud tugevdavad oma sooidentiteeti vastassoo identiteediga seotud harrastuste naeruvääristamise abil. Tallavaara leiab, et selliseks irriteerimiseks sobib suvaline ajend ning seda võivad kasutada nii poisid kui tüdrukud. (Eristumisest maitse ja käitumismallide järgi vt ka Bourdieu 1984.)

Tüdrukute lemmikteemaks intervjuude ajal olid nende omavahelised suhted klassis, mida peamiselt kirjeldati erinevate gruppide ja seltskondade kaudu: nt „tavalised” (ka „normaalsed” või „neutraalsed”) tüdrukud, „beibed” ja „boheemlased”. Neid gruppe kirjeldati omavahel konkureerivatena. Tüdrukud seletasid omavahelist tülitsemist peamiselt gruppide antagonismi kaudu.

Räägiti ka sõnalisest „kätšimisest” sama seltskonna tüdrukute vahel. Nii tüdrukud kui poisid kinnitasid, et solvavate väljendite kasutamine ei pruugi tähendada vaenu.

„Britta: ...võibolla kellegile, kes selles keskkonnas ei ole, jääb mulje, et inimesed on väga tülis, aga tegelikult see on niiõelda släng /.../ kumbki ei võta seda nii väga südamesse.

Judit: Kas sa oskad nimetada sõnu, mida te kasutate?

Britta: Oh sa väike tillukene lits, oled igavene mõrd ja tulehark – on ju nii palju sihukesi sõnu.”

Ka Gordon ja Lahelma (2003) mainivad vajadust olla teadlik oma kultuuriliste arusaamade mõjust tüdrukute suhtlemise tõlgendamisele. Autorid leidsid, et konfliktid ja tülid ei tähenda, et tüdrukud ei võiks sõbrad olla. Nt ütleb Henna, et ta tülitseb Marjaanaga palju, sest nad on tõepoolest head sõbrad (Gordon ja Lahelma 2003, 46).

Negatiivsete soorollinormatiivsete väljendite („lits”, „mörd”, „homo”) kasutamist Soome koolis on kirjeldanud Gordon (2004), Gordon ja Lahelma (2003), Lehtonen (2003) jt. Kui Soome andmed teatavad nii „litsitamisest” kui „homotamisest” nii poiste kui tüdrukute poolt, siis meil rääkisid mõlemast soost lapsed vaid tüdrukute vahelisest „litsitamisest”.

Tüdrukud kirjeldasid intervjuudes kõikidest vägivaldaliikidest kõige rohkem tüdrukute vahelist vaimset vägivalda. Nii tüdrukud ise kui ka poisid rääkisid, et tüdrukud tülitsevad omavahel rohkem kui poistega või kui poisid omavahel. Tüdrukud kirjeldasid vaimset vägivalda mitmekesisena: see on nii otseselt näkku öeldud halvad sõnad kui üksteise kahjustamine tegudega, mis toimuvad tagaselja ja anonüümselt: „... just nurga taga tuleb see mõnitus! Et ütleksid kasvõi otse välja, aga ei!”. “[Tüdrukute] nääklemine – sõnadega, eemalt räägivad kambaga kõva häälega [kellestki], üksi ei julge.” Peamine varjatud kahjustamise meetod on kuulujuttude levitamine: „Kui tuleb uus tüdruk meie klassi, siis tavaliselt räägivad temast halba.” „Meie klassi tüdrukutel,

kellel on rasvased juuksed, nendest räägitakse ka väga palju halba, kohe arutatakse, et neil on veel midagi viga.”

Tüdrukute füüsilisse vägivaldsusse suhtuti kui äärmiselt häbiväärsesse ja selle kirjeldamist üldiselt välditi. Et seda siiski esineb, ilmnes jutu sees tehtud vihjetest, nt: „ei ole just eriti lahe, kui tüdruk läheb kallale”. Tüdruk, kes teisi füüsiliselt ründab, on pigem “närvihaige” kui julge ja võimukas inimene. Kaklused ei kuulu feminiinsuse juurde. Kuidas seletada, et kaklused toimuvad veel kaheksanda klassi tütarlaste vahel, millest rääkisid vene lapsed? Vene poisid ja tüdrukud tõlgendasid tütarlaste kaklusi kui enesekaitse eesmärgil toimuvaid või enesekaitse treeninguid, rõhutades korduvalt, et ka tüdruk peab oskama enda eest seista (“*постоять за себя*”). Poisid viitasid otse vägistamise ohule, kus võib kaklusoskust vaja minna. Huvitav, aga intervjuudes eesti lastega sellist teemat üldse ei kerkinud⁶. Vastavalt Eesti noorte seksuaalse väärkohtlemise uuringu andmetele langevad siinsed vene tütarlapsed sagedamini vägistamise ohvriks (Soo 2004, 55-74).

Huvitava asjaoluna ilmnes, et ei poisid ega tüdrukud ei rääkinud poiste vägivallast tüdrukute vastu. See on vastuolus kirjanduses toodud andmetega, et teismelised poisid kiusavad ja ahistavad tütarlapsi; seda kirjeldatakse kui üsna levinud käitumisviisi ja seletatakse seksuaalse küpsemisega ning maskuliinse rolli omandamisega (Aaltonen 2002, Emerson Dobash ja Dobash 1998, Gordon 2004, Gordon ja Lahelma 2003, Klein 2006a, Messerschmidt 2006 jpt). Vastupidi – meie intervjuudes teatasid poisid uhkelt, et „*naisi ei lööda*”, et „*tüdrukutele selliseid asju ei tehta*”. Need tulemused erinevad Soome koolides läbiviidud uuringute tulemustest, mille põhjal kaaslasi (sh tüdrukuid) mõnitavad peamiselt poisid, tüdrukud osalevad selles vähem (Gordon 2004, Gordon ja Lahelma 2003). Vene grupis jutustas üks tütarlaps naerdes, et tema kõrval istuv poiss “*piinab*” teda pidevalt, millepeale nimetatud poiss punastas ja häbelikult naeratas. Ilmselt ei olnud lapsed valmis rääkima poiste seksuaalse alaatooniga rünnakutest, mida Soomes uuris Aaltonen (2002, 2003). Võimalik, et Eesti tüdrukud tõlgendavad poiste mõningaid kiusamisviise tähelepanu osutamisenä, mis kinnitab nende sooidentiteeti, ega seosta seda vägivallaga. Nt väikelinna tüdrukud leidsid, et kui poiss võtab tüdruku pinali ja jookseb sellega klassikaaslaste juuresolekul ringi või peidab sahtlisse, pole see vägivald, vaid tähelepanu võitmine. Tüdrukud rääkisid sellest rõõmsal toonil.

Heteroseksuaalse identiteedi kinnitamine, kasvõi vägivaldse akti kaudu, paistab Eesti lastele väga oluline olevat. Meie andmetes ilmnes täielik sallimatus homoseksuaalsuse suhtes. Nt kui küsisime vene lastekodu poistelt, missugused poisid neile meeldivad, pidades silmas poiste populaarsust teiste poiste hulgas, vastasid nad resoluutselt, et nendele poisid üldse ei meeldi. Poiste meheideaali uurivas küsimuses tunnetasid nad vihjet homoseksuaalsusele, ja eitasid seda koheselt. Ka ühes eestlaste grupis tuli kõne alla homoseksuaalsuse teema ning respondendid (eriti poisid) ilmutasid äärmiselt

⁶ Läbiviidud kvalitatiivse uurimuse andmete alusel ei saa teha üldistusi erinevuste kohta eesti ja vene rahvusgruppide vahel. Neid erinevusi selgitab kvantitatiivne küsitlus.

taunivat suhtumist. Sarnasest olukorrast teavitab ka teiste maade erialane kirjandus (Gordon 2004, Guiney 2002, Kangasvuo 2002, Lehtonen 2002, Rivers 2002).

Eelnevalt mainisime juba, et õpilasi kaitseb ohvriks langemise eest populaarsus kaastelaste seas. Poiste ja tüdrukute populaarsus põhineb paljuski eri asjadel. Küsimusele, kes on populaarne õpilane, vastati: „*oleneb sellest, kas tegemist on poisil või tüdrukuga*”.

Ilmnes, et populaarsus/ebapopulaarsus on seotud vastavusega soostereotüübi ideaalidele. Poiss peab olema tugev ja võimukas ning maskuliinsuse juurde kuulub ka „nõrgema” soo eest hoolitsemine. Kõikides segagruppides võtsid poisid enda kätte limonaadi valamise teistele grupi liikmetele, sh intervjuerijatele ning jälgisid, et pakutud joogist ja maiustusest jätkuks kõigile, jättes end viimasteks. Tüdruk aga peab olema eelkõige ilus, puhas ja rahulik. Hälbimine ideaalkuvandist võib põhjustada kiusamise ohvriks langemise.

Tuija Huuki (2002) uuris, kuidas on seotud poiste populaarsus ja vägivald Soome koolis, ning leidis, et poisid kasutavad vägivalda oma populaarsuse tõstmiseks. Teatud vägivaldsus kuulub maskuliinsuse juurde ning on üldiselt eri kultuurides aktsepteeritud viis olla mees/poiss. Ka Tolonen (2003) leidis, et poisid üldiselt austavad jõu poolest üleolevaid kaaslasi, kuigi selline üleoleku saavutamise viis ei pruugi neile isiklikult meeldida. Huuki (2002) jõuab järeldusele, et Soome koolis toimub traditsiooniliste soostereotüüpide taasloomine, mida toetavad koolielu korraldus ja eri tasanditel tegutsevad inimesed. Autor hoiatab, et koolikiusamist pole võimalik likvideerida, kuni püsib võimul põhinev soostereotüüpide taasloomine. Omalt poolt nõustume Huuki ideega ja lisame, et soostereotüübid mängivad olulist rolli mitte üksnes poiste, vaid ka tütarlaste vägivaldse käitumise tekkes (vt ka Eron 1992, Viemerö 1992).

Mõlema soo esindajad kasutavad vägivalda oma positsiooni parandamiseks: vägivald ja võim on omavahel tugevalt seotud – ka meie andmed kinnitavad seda. Respondentide lugude alusel võib tõdeda, et nagu teisteski maades, toimub ka Eesti koolis traditsioonilise maskuliinsuse ja feminiinsuse taasloomine ning selles osalevad ka õpetajad. See ilmnes näidetes, mida lapsed töid, illustreerimaks õpetajate ebaõiglast ja solvavat käitumist õpilaste suhtes. Mitu tüdrukut erinevatest koolidest rääkisid tüdrukutesse halvustavalt ja eelarvamuslikult suhtuvatest meesõpetajatest, reeglina täppisteaduste õpetajatest, nt „*...[õpetaja räägib,] et te olete nii lollid ja nii lollid, et beibed ja, ja paljud, väga paljud tüdrukud arvavad, et nad ei ole võimelised õppima, sest et nad on beibed. Ja mingi tibi jutt käib kogu aeg. Selles suhtes on üks eelarvamus noh kogu aeg. Tekibki nagu mingisugune alaväärsuskompleks.*”

Tütarlaps teisest koolist kirjeldas samalaadset olukorda: „*[meesõpetaja] kogu aeg meist [kolm sõbrannat] räägib, et kogu aeg tunnis vaatab meile otsa ja naerab ja teeb mingisuguseid blondiininalju ja siis poisid naeravad ka meie üle.*”

Meesõpetaja ühinemist poistega tüdrukute naeruväristamisel Soome koolis on kirjeldanud Gordon (2004), viidates Tolonenile (1999, 124).

Soostereotüüpide jõulist taasloomist koolis illustreerib järgmine intervjuulõik:

„Liina: Aga /.../ õpetaja [mees] on täiega range, keegi ei julge tema tunnis midagi teha.

Annely: See on täitsa hea...

Liina: Aga ta on liiga range. Mõnitab, et “tainapea” ja “debiilik” ja “idioot”. Tahtis mulle joonlauaga virutada, kui tahvlil ülesannet lahendasin. Selja taga nagu lööks selle suure puust joonlauaga.

Signe: Mulle ütles “kobakäpp”.

Annely: Ta on nagu hea õpetaja, aga liiga range.

Liina: Keegi ei julge midagi küsida, kohe pistab röökima, “kurat!” ja lööb rusikaga vastu tahvlit, “tainapead, aru te ei saa midagi!”.

Signe: Ütleb “ma võtan püksirihma maha!” Hirmutab täielikult.

Annely: Muidugi ta teeb head nalja ka...”.

Tüdrukute jutt oli hästi elav ja ilmekas, kuid ambivalentne. Kõlas korraga imetlus (“hea õpetaja; täiega range!; teeb head nalja”) ja hukkamõist (“liiga range. Mõnitab”), aga ka hirm, aukartus võimu ees, alandlikkus.

Selle intervjuulõigu kaudu edastavad lapsed stereotüübi oma ainele pühendunud õpetajast, kes on karm ja nõudlik. Aga kes ja mida võidab seesugusest karmusest ja nõudlikkusest? Tekib ka küsimus, kuidas üldse saab õppida tunnis, kus “keegi ei julge midagi teha” või küsida? Kas Signe, Liina jt tütarlapsed hakkavad füüsika seaduspärasusi paremini mõistma, kui neile tehakse selgeks, et füüsika pole tütarlaste pärusmaa?

Poiste ebavõrdsest kohtlemisest naisõpetaja poolt oli üks näide. Kui palusime nime-
tada vägivalda väljendavaid sõnu, mainiti muuhulgas ka feminismi.

“Riina: Terroriseerimine!

Indrek: Feminism!

/.../

Marju: Mille poolest see feminism on?

Indrek: No näiteks, kui poisid peavad viis minutit pärast tüdrukuid ära minema. Sest et nagu tüdrukud ei karju koridoris ja nii!

Judit: Sooline diskrimineerimine? Mhm, nii et feministid on need, kes poisse diskrimineerivad?

Indrek: Mhm, no suurem osa õpetajatest!”

2.8. Vägivalla probleemi tunnistamine laste ja täiskasvanute poolt

Uurimuse üheks eesmärgiks oli laste perspektiivist lähtudes välja selgitada erinevused selles, kuidas määratlevad vägivalda lapsed ja täiskasvanud. Selgus, et seoses vägivallaga võtavad lapsed paljuski omaks täiskasvanute vaated ja hinnangud. See on loomulik, sest lapsed võtavad väärtusi ja norme omaks sotsialiseerimisagentide (kelleks on eelkõige vanemad, õpetajad, arvamustliidrid, tippspordlased, telestariid jt) kaudu. Isiklikest kogemustest ja noortekultuurist lähtudes mõistavad lapsed probleeme siiski täiskasvanutest erinevalt. Laste arvates näevad täiskasvanud vahel suurt probleemi seal, kus seda laste jaoks ei olegi, aga tõeliselt suurt probleemi nad ei märka või ei pea probleemiks. Otsest füüsilist rünnakut hindavad täiskasvanud üldiselt raskeks ja ohtlikuks väärkohtlemiseks, pidades koolikoti prügikasti toppimist respondendi sõnul lihtsalt *“rumalaks naljaks”*.

Meie intervjuudes osalenud laste poolt kõige raskemaks hinnatud täielik ignoreerimine jääb laste jutu põhjal õpetajatele märkamatuks, vähemalt nad ei reageeri sellele kuidagi: *“nad ei tee välja”*. Meie respondendid aga juhtisid sellele tähelepanu kui olulisele probleemile. Seni läbiviidud Eesti uuringutes ei ole ignoreerimist koolikiusamise olulise liigina põhjalikumalt käsitletud. Seetõttu uurime küsimustikus⁷ õpilaste arvamust ignoreerimise leviku kohta Eesti koolides.

Siin ilmneb kvalitatiivse uurimuse eelis, mis toob selgelt esile tõsiasja, et täiskasvanu näeb ja nimetab probleeme lastest erinevalt, täiskasvanulikust vaatevinklist, ja kui uurija lähtub laste uurimisel üksnes täiskasvanute maailmas loodud konstruktsioonidest või mudelitest, võivad uuritavate jaoks olulised probleemid jääda uurimuses märkamata.

Meie arvates viitab ignoreerimine kui koolikiusamise liik olulisele Eesti ühiskonna iseärasusele praeguses arengustaadiumis. Lapsed, kes tunnistavad ignoreerimist probleemina, juhivad meie, täiskasvanute, tähelepanu vajadusele nähtust sügavamalt analüüsida ja leida lahendusi.

2.9. Staatuste erinevus kui koolipingete tekitaja Eesti koolis

Alljärgnevalt esitame andmete analüüsi alusel tehtud teoreetilised järeldused.

Andmete analüüsimise käigus pörkusime ikka ja jälle põhiteemaga, mille ümber intervjuud keerlesid. See on õpilaste positsioon või staatus koolis. Analüüs näitab, et vägivalla põhjusi seletatakse eelkõige õpilaste staatuse erinevustega. On soolised

⁷ Vt uurimuse kvantitatiivne osa.

erinevused ja ühiskondlik surve täita tütarlapse ja noormehe rolli; on erinevused õppeedukuses ja teatud ideaal – eduka õpilase kuvand – ning seda püüdlevad lapsed; on erinevus perekondlikus taustas jpm. Koolis kajastub Eesti ühiskonna kihistumine.

Erinevusi on palju, aga on üks ideaal, mille alusel last koolis hinnatakse: tema toimetulek õppekava täitmisega. Hinnete abil paigutab õpetaja õpilased teatud redeli-pulkadele kooliseses suhtluses. Seepärast on lastele nii oluline just saadud hinne, mitte niivõrd teadmine, mis selle taga on, rääkimata isiklikust arengust, mida lapsed ei oskagi koolis õppimisega seostada. Kui õpetaja paneb hinde “näo järgi” (meelepärane laps saab viie, kuigi konkreetne töö ei ole seda väärt, aga “tundi segav” laps saab kahe, olenemata konkreetse töö sisust), hindab ta tegelikult mitte laste õppetulemusi, vaid klassifitseerib lapsi enda ootustele vastavuse alusel⁸. Laste jutust koorub välja, et õpetajad hindavad kõrgemalt “mugavat” õpilast, kes õpib iseseisvalt, ei sega tundi, esindab klassi ja kooli olümpiaadidel, kelle vanemad on kooli suhtes tolerant-sed jne.

Pierre Bourdieu ja Jean-Claude Passeron (1990) määratleksid õpetaja ülalkirjel-datud käitumist sümbolilise vägivalla ilminguna. Sümbolilise vägivalla teooria vaateväljas on viis, kuidas ühiskonnas domineerival positsioonil olevad grupid suhtuvad oma kultuurilisse kapitali. Domineerivad grupid peavad oma elunorme ja väärtusi, käitumismalle ja maitse-eelistusi loomulikeks, justkui need oleksid ainu-võimalikud inimliku olemasolu viisid. Domineerivate gruppide normid realiseeruvad ühiskondlikes institutsioonides, sealhulgas koolis. Sümboliline vägivald teostub kasvatustöös, mida viidatud autorid jagavad esmaseks (kodune kasvatus) ja teise-seks (koolikasvatus). Õpetajad eelistavad tundides ühtesid õpilaste gruppe ja eiravad teisi, andes niimoodi õpilastele märku, millised suundumused ja käitumisviisid on aktsepteeritavad ja millised mitte. Vahetegemine on seda ilmsem, mida suurem on vahe laste kodust saadud primaarse *haabituse* ja sekundaarse *haabituse* vahel, mida toetab kool. Kasutame siin sõna „*haabitus*” Bourdieu tähenduses. *Haabitus* viitab grupi- ja klassikuuluvusele. Indiviidi teod on alati sotsiaalsed. Tegutsedes konkreet-ses sotsiaalses grupis omandab inimene selle grupi käitumis- ja mõtlemisviisid. Lapsele on tema perekond esmane sotsiaalne grupp, mille käitumis- ja mõtlemisviise ta internaliseerib. Lapsepõlves saadud käitumis- ja mõtlemisviisid jäävad Bourdieu arvates terveks eluks põhiliseks ning sotsiaalne päritolu on *haabituse* alus. Elu jooksul osaleb inimene erinevates gruppides, kohanedes neis ja tuues omalt poolt kaasa tegevusi ja vaadete süsteeme (Bourdieu 1984).

Õpetajate poolt väljendatav suhtumine suunab ka õpilasi ühtesid kaaslasid eelistama ja teisi hülgama (sarnasele järeldusele jõudsid ka Herr ja Anderson 2003).

⁸ Õpetaja liigitamistegevus ei ole tema vaba valik, sest tema enda töö edukust hinnatakse samalaadsel eristaval-järjestaval põhimõttel. Ka koolid võistlevad omavahel eduka kooli maine nimel ja koolegi liigitatakse vastavalt õppekava täitmise edukusele.

Staatuse erinevused tekitavad koolis pingeid ning vägivald on levinud reaktsioon pingetele. Meie respondentide kirjelduste alusel joonistus pilt tänapäeva Eesti koolist kui paigast, kus tegevuse eesmärgiks on õppekava täitmine, mitte iga lapse areng. Kool valib välja ja tunnustab sobivaid õpilasi, keda ta on suuteline õpetama ning tõrjub neid, kes mingil põhjusel on tülikad, süüdistades neid selles, et nad "ei taha" õppida.

Hästi tuntud väljend Eesti pedagoogide hulgas on: "kõik sõltub kodust". Loomulikult on iga laps kuskilt pärit ja toob kooli kaasa oma perekonna iseärasused. Sellest lähtuvalt on retoorika, mille järgi kõik lapsed on võrdsed, sügavalt eksitav, kui laste kohtlemise juures ei võeta arvesse päritoluga seotud erinevusi ja muid iseärasusi (nt füüsilisi või vaimseid erivajadusi). Meie arutlus siin ei tähenda, et laste võrdne kohtlemine ei pea olema väärtus. Vastupidi, just seda me nõuamegi, kuid võrdne kohtlemine on üksnes sisutu jutt, kui ei võeta arvesse loomulikke erinevusi laste vahel, ega püüta ebavõrdsust ja puudujääke korvata.

Lapsi hinnatakse ja kategoriseeritakse vanemate ühiskondliku staatuse põhjal. Ühiskondliku ebavõrdsuse taasloomist haridussüsteemis seletab rida teooriaid (vt Berstein 1973, Bourdieu 1984, Bourdieu ja Passeron 1990, Illich 1973, Willis 1977 jt). Nende teooriate tõukel on arendatud välja uusi õpetamismeetodeid ja -programme, mis võimaldavad demokratiseerida kooli mitte üksnes sõnades, vaid ka praktikas.

Võib nõustuda Eesti pedagoogidega, et kõik sõltub kodust, aga seejuures ei tohi unustada, et kooli funktsioon ongi tasandada kodust tingitud ebavõrdsust laste vahel. Lapsed tulevad kooli, et areneda ja õppida, ning muutuda üksteisele mõistetavaks, ja saada seeläbi võrdsed õigused ja võimalused ühiskonnas osalemiseks. Akadeemiline karjäär pole ainus ühiskonnas osalemise võimalus. Paraku peab tänapäeva Eesti haridussüsteem seda ainsaks väärikaks valikuks ning sorteerib lapsi akadeemiliselt kõlblikeks ja kõlbmatuiks, tekitades viimastes alaväärsustunnet, viha ja lootusetust tuleviku suhtes. Tugevamad kõlbmatuist üritavad ennast siiski koolis kuidagi kehtestada, kasutades nt vägivalda, või lõpetavad kooliskäimise kui lootusetu tegevuse ning otsivad eneserealiseerimise võimalusi mujalt. Nõrgemad alluvad välisele survele, täidavad formaalselt koolikohustust ja kannatavad, nägemata seaduse täitmisel midagi, mis vastaks nende isiklikele huvidele ja vajadustele. Kirjeldatud reaktsioonid tuletavad meelde R. Mertoni (1968) pingeteooriat, mis käsitleb erinevaid kohanemisi viise indiviidi reaktsioonina vastuolule ühiskondliku struktuuri poolt kehtestatud eesmärkide ja nende kättesaadavuse vahel.

Hariduse kui ühiskondliku institutsiooni üheks funktsiooniks on koduse kasvatus (perekonna sotsialiseerimisfunktsiooni) kontrollimine ning sekkumine juhul, kui kodus toimuv kaldub oluliselt kõrvale ühiskonnas üldlevinud väärtustest ja normidest (Foucault 1975/1991). Ilma sellise kontrollita ühiskond laguneb, sest uued liikmed muutuvad üksteisele liiga võõraks. Seepärast ongi perekondade erinevuste tunnistamine oluline samm, kuid see on vaid esimene samm, millele peab järgnema edasine tegevus. Kooli ülesanne on luua kogukond, kaasates ka vanemaid ja aidades

neil suhelda, mis kindlasti arendab laste omavahelisi suhteid. See on väga tähtis tegevussuund, sest Eesti ühiskonnas on tõsiseid ohumärke – teineteist võimendavad post-sovetliku atomiseeritud ühiskonna ja äärmusliberaalse välisele edule orienteeritud individualistliku ühiskonna elemendid, ning olukorda raskendab meie väike rahvarv. Niigi väikest rahvast lõhestab ka kahe rahvusgrupi üksteist ignoreeriv suhe.

Koolikiusamise kaudu annavad õpilased häiresignaali: ühiskonnas on sügavad ja lahendamata probleemid. Meie intervjuudes osalenud lapsed mitte üksnes ei kirjelda probleeme, vaid ka annavad nõu, kuidas neid lahendada. Lapsi kuulates selgub, et neid ei häiri mitte niivõrd see, et nad on väga erinevad, vaid see, et neid kõiki koheldakse koolis objektidena, ignoreerides neid kui subjekte. Edukas õpilane on see, kes omandab kergesti õppekavas ettenähtu, aga kas just see on tema isiklik arenguvajadus, jääb tagaplaanile. Ka ülikooli erinevatel tasanditel leidub õppureid, kelle jaoks kõrghariduse omandamine tähendab võimalust tõsta oma staatust. Neid üliõpilasi huvitab ainepunktide, kõrgete hinnete ja kraadide saamine, mitte enda areng ja teadmiste abil elu sügavama mõistmiseni jõudmine. Muidugi, õnneks on intellektuaalne tegevus iseenesest väga kasulik, ja võib juhtuda, et üks eesmärk (kõrge hinde saamine) viib teise juurde (enda vaimne arendamine), kuid miks mitte tegeleda viimasega kohe eesmärgipäraselt?

Herr ja Anderson (2003), kes uurisid koolikiusamist USAs, leidsid, et hea alternatiiv sümbolilise vägivalla kasutamisele on õpilasekeskse pedagoogika rakendamine⁹. Nad võrdlevad oma artiklis kaht õpetamisstiili. Üks õpetaja lähtub normist (õppekava nõuetest) ja distsipliinist, millele ta üritab õpilasi allutada, kuid peab koolist lahkuma, sest õpilased ei allu ning mida suurem on allutamispüüd, seda tõrksamad on lapsed. Põrkuvad kaks võõrast maailma, üks surub oma väärtusi peale, arvestamata teise maailma iseärasustega. Teine õpetaja arvestab õpetamisel eelkõige laste huvisid. Ta selgitab lastele, kuidas õpitav materjal seostub nende ja ka õpetaja enda eluga. Ta ei ürita muuta õpilasi tuimadeks allujateks, kes õpivad ja käituvad korralikult üksnes kontrolli ja karistuse hirmust, vaid teeb nad õppeprotsessi osalisteks. Igapähe on oma koht ja oma huvid, ka õpetajal. Õpitav aine pole sel juhul midagi võõrast, millega seletamatul põhjusel tuleb ennastsalgavalt tegeleda.

Esimene näide on normi- ja õppekavakesksest pedagoogikast, kus reegel, norm jne on olulisem inimestest ja suhetest. See on piinarikas nii õpetajale kui õpilasele. Edu saavutab siin õpetaja, kes ennast kehtestades loob hierarhilise suhte õpilastega (autoritaarne õpetaja), ning edukas on õpilane, kellele sobivad kehtestatud normid (kodust kaasasaadud ja koolis omandatav *haabitus* on omavahel kooskõlas). Kui sel põhimõttel tegutsevas koolis on koos erineva taustaga lapsed, tekivad vältimatult pinged ja kiusamine. Teine näide on lapsekesksest ja ka õpetajakesksest pedagoogikast, kus eesmärgiks on iga õpilase areng. Sellele kaasa aidates kasvab ka õpetaja ise.

⁹ Teame, et Eestis on see termin kasutusel, kuid käimasolevad haridusreformid ja paraku aina süvenevad kooliprobleemid lubavad oletada, et õpilasekeskset pedagoogikat mõistetakse Eestis omamoodi. Selle tähendus ei peaks olema õpilastest passiivsete tarbijate kasvatamine.

Õppekava, reeglid jm on väga vajalikud arengu vahendid, aga inimene jääb alati olulisemaks.

Eesti koolide ükskõiksest suhtumisest õpilastesse, kellel on probleemid kodus ja koolis, teavitavad ka teised hiljuti ilmunud uuringuaruanded. Näiteks Rannala jt (2006) juhivad tähelepanu olukorrale, et pooltel alaealiste komisjoni suunatud lastest puuduvad koolipoolsed iseloomustused ning koolid ei tea sageli midagi nende õpilaste kodusest olukorrast (*ibid*, 24).

3. Kvantitatiivse uurimuse ettevalmistamine

Kvalitatiivse uurimuse eesmärgiks oli analüüsida laste vägivaldatõlgenduste iseärasusi. Kvantitatiivse andmestiku abil soovisime teada saada, kas kvalitatiivuurimuse tulemusel ilmnenu laste arvamused, tõekspidamised ja tõlgendused jäävad kõlama ka laiemal õpilaste populatsiooni uurimisel. Küsimustiku maht ei võimaldanud meil uurida kõiki olulisi teemasid, mis kerkisid üles intervjuumaterjali analüüsi käigus.

Intervjuude ajal määratlesid ja klassifitseerisid lapsed erinevaid käitumisviise rohkem või vähem probleeme tekitavateks, st rohkem või vähem vägivaldseks. Seejuures kasutasid lapsed sõna “vägivald” kahes tähenduses. Üks “vägivald” kujutab endast agressiivseid elemente sisaldavat, kuid aktsepteeritavat, noorte suhtlemise viisi. Teist “vägivalda” aga kasutati selgelt väärkohtlemise tähenduses. Seoses ilmnenu kaksiktähendusega tekkis meil oletus, et ankeedi küsimustele vastates kasutavad lapsed sõna “vägivald” eelkõige “väärkohtlemise” tähenduses ja neid käitumisviise, mis neile erilisi probleeme ei tekita, hindavad nad mittevägivaldseteks. Lisasime ankeeti loetelu käitumisviisidest, millest intervjuude ajal räägiti, ja mille kohta on ühiskonnas levinud üldine arvamus, et need on vägivaldsed. Meid hakkas huvitama küsimus:

Milliseid pakutud käitumisviisidest nimetavad õpilased vägivaldseteks ning milliseid mittevägivaldseteks?

Fookusgrupi intervjuude käigus ilmnis, et poisid ja tüdrukud määratlevad ja hindavad vägivalda erinevalt. Tüdrukud näevad vägivalda ka seal, kus poisid seda ei taju ning tüdrukute puhul kutsub vägivald esile rohkem negatiivseid tundeid, millest nad on valmis ka avalikult rääkima. Poisid seevastu ei taha väljendada oma negatiivseid emotsioone, mida kogetud vägivald neis esile kutsub. Tüdrukud reageerivad kogetud vägivaldailmingutele ka kõrvaltvaatajatena, poisid üldiselt mitte (vähemalt nad ei tunnista seda). Siit ka teine küsimus:

Kas poisid ja tüdrukud määratlevad ja hindavad vägivalda erinevalt?

Fookusgruppides rääkisid intervjuueeritavad vägivalda liikidest soo-spetsiifilises valguses, st et on teatud vägivalda liigid, mida sallitakse, kui neid kasutavad poisid, ja teised, mis on pigem lubatud tüdrukutele. Näiteks põhikoolis poiste poolt kasutatav füüsiline vägivald kuulub maskuliinse identiteedi juurde ja on üpris aktsepteeritud, tüdrukute puhul aga taunitav. Seoses sellega tekkis järgmine küsimus:

Kas poisid ja tüdrukud hindavad erinevalt poiste ja tüdrukute vägivaldsust?

Vene koolide õpilastega viisime läbi vaid kaks intervjuud ning selle alusel oli raske hinnata sarnasusi/erinevusi eesti ja vene koolide õpilaste vägivallakäsitluses. Kuna küsimustiku andmed võimaldavad neid erinevusi paremini välja tuua, püstitasime küsimuse:

Kas on erinevusi eesti ja vene koolide õpilaste vägivallahinnangutes?

Kvalitatiivne analüüs tõi välja asjaolu, et vanusega muutub kasutatud vägivalla liik ja ulatus. Alklassides kasutavad nii poisid kui tüdrukud rohkem füüsilist vägivalda, mis ajapikku asendub vaimse vägivallaga. Seoses sellega uurisime küsimustiku abil: Kuidas mõjutab õpilaste vanus vägivaldset käitumist ja hinnanguid sellele?

Füüsilise vägivalla vähenemine põhikooli lõpupoole, millest rääkisid vastajad intervjuude ajal, ei tähenda veel vägivalla kadumist. Intervjueeritavad tõdesid, et vanemaks saades esineb vähem füüsilist vägivalda, kuid see asendub vaimse vägivallaga. Vaimset vägivalda kasutavad mõlemast soost õpilased ning kooli pedagoogiline personal ei pööra sellele eriti tähelepanu. Siit tulenebki küsimus:

Mida arvavad põhikooli kolme viimase klassi õpilased vaimsest vägivallast? Kas peab paika arvamus, et vaimne vägivald on põhikoolis laialt levinud ning võrreldes füüsilise vägivallaga pööratakse sellele vähem tähelepanu?

Fookusgruupintervjuudes vältisime isikliku ohvrikogemuse teemat, et kaitsta osalejaid haavava avalikustamise eest grupisituatsioonis. Anonüümne kirjalik küsimustik andis võimaluse uurida vägivaldaohvrite ja mitteohvrite erinevusi, seega saime püstitada küsimuse:

Kas ilmneb erinevusi ohvrite ja mitteohvrite vägivallahinnangute osas?

Intervjuudes tunnistasid vastajad, et koolis on vägivaldaohvrid oma probleemidega üpris üksinda jäetud ning keegi ei saagi neid aidata. Samas ootavad lapsed kõige rohkem abi just oma õpetajalt, klassijuhatajalt, kes reageeriks mitte ainult füüsilisele vägivallale, vaid ka vaimsele. Lähtudes sellest informatsioonist, pakkusime ankeedi täitjatele võimaluse hinnata õpetaja reaktsiooni vägivallale, küsides: Kuidas hindavad õpilased õpetajate reageerimist õpilastevahelise vägivalla ilmingutele?

Juba esimeses intervjuugrupis rääkisid lapsed mõnede kaaslaste ignoreerimisest. Laste jutustuste ja näidete varal selgus, et ignoreerimine on küllaltki levinud viis reageerida probleemituatsioonidele. Võtsime ignoreerimise teema arutamiseks ka kõikides järgnevates intervjuudes. Kujunes arusaam, et ignoreerimine on Eesti koolis levinud nähtus, mis segab õpilastevahelise solidaarsuse arenemist, süvendab koolipingeid ja frustratsiooni ning loob seega koolis ebasoodsa miljöö, segades ka edukat õppeprotsessi. Ignoreerimine kui nähtuse keerukust ja varjatud iseloomu näitlikustab selle teema käsitlemise dünaamika intervjuude käigus. Lastega vesteldes märkasime, et ignoreerimine kui probleem sai neile endile selgemaks just sellest jutustamise käigus. Niisiis tekkis meil hüpotees, mida soovisime testida küsimustikus:

Ignoreerimine on tõsine probleem põhikooli õpilaste hulgas.

Intervjuude käigus kogetu põhjal soovisime juhtida küsimustikku täitvate õpilaste tähelepanu ignoreerimise probleemile. Sellepärast paigutasime ignoreerimist puudutava teema küsimustikku kahte eri kohta ning serveerisime seda erinevalt (vt ignoreerimise teemat käsitlev peatükk lk 63 ja 78-79).

Niisugune tähelepanujuhtimine sotsiaalteaduslikus kvantitatiivuuringuks puudutab olulist uurimuse metodoloogilist küsimust. Kvantitatiivsete meetodite kasutamine on traditsioonilises sotsiaalteaduses eelistatud seetõttu, et uurija oletatavasti ei mõjuta uuritavate arvamust, vaid ainult kogub “puhtaid” andmeid. Arvame, et sotsiaalteadusliku uurimuse eeliseks on just võimalus suhelda uuritavatega kas näost näkku intervjuu situatsioonis või kvantitatiivse küsimustiku kaudu. Sõnastades küsimusi ja pakkudes vastusevariante, edastab uurija tahes tahtmata vastajatele teatud informatsiooni, st suhtleb vastajaga. Sotsiaalteadlane võib olla sellisest respondendi mõjutamisest teadlik või mitte, kuid sellest sõltumata mõjutamine toimub. Meie uurijatena kasutasime teadlikult võimalust edastada lastele olulist informatsiooni ignoreerimise kui raske vaimse koolivägivalla ilmingu kohta, mis tekitab ohvrile kannatusi ka siis, kui ta seda endale ei teadvustagi.

4. Hoiakute levik sihtgrupis. Kvantitatiivuurimus

4.1. Andmekogumis- ja analüüsimismeetodid

Metoodika ja valim

Uurimuse teine, kvantitatiivne osa põhineb kvalitatiivuuringu tulemuste põhjal koostatud küsimuste ploki analüüsil. Need küsimused olid lisatud ISRD-2 (*International Self Report Delinquency Study* – Teine rahvusvaheline ülestunnistuslik delinkventsuse uuring) küsimustiku lõppu. Küsitluse teostas Tartu Ülikooli Õigusinstituut¹⁰. Uuringu näol oli tegemist indiviidipõhise iseseisvalt klassis täidetud ankeetküsitlusega, mis viidi läbi Eesti erinevate üldhariduskoolide 7.–9. klassides. Küsitlejateks olid Tartu Ülikooli Õigusinstituudi töötajad ja TÜ üliõpilased, kes olid saanud eelneva ettevalmistuse küsitluse läbiviimiseks. Enne ankeetide väljajagamist selgitasid küsitlajad vastajatele uuringu eesmärgid ning ankeedi täitmise põhimõtteid. Ankeedile vastamine oli vabatahtlik ja anonüümne.

ISRD-2 on rahvusvaheline võrdlusuuring, milles osales 30 riiki ning mis töötati välja ja teostati ühtse metodoloogia alusel. See asjaolu seadis teatud piiranguid meid huvitavate küsimuste lisamisele. Esiteks tuli kärpida lisatavate küsimuste arvu, kuna ankeet sisaldas juba algselt 67 küsimust, millest mõned olid küllaltki keerulised. Teiseks, küsimustiku täitmiseks oli planeeritud maksimaalselt üks koolitund (45 minutit). Kolmandaks tuli arvestada ka sellega, et respondendid on ankeedi täitmise lõpuks väsinud ning väga keerulised küsimused võidakse seetõttu vastamata jätta.

Valim koostati põhimõttel, et see oleks proportsionaalne 7.–9. klasside õpilaste arvuga. Vastavalt Haridusministeeriumi andmebaasidele, mida kasutati valimi koostamisel, õppis 7., 8. ja 9. klassides vastavalt 17 163, 18 247 ja 19 553 õpilast. Paraku ei olnud meil võimalik saada statistilisi andmeid üldpopulatsiooni kohta soo, õppekeele, geograafiliste piirkondade lõikes.

Valim moodustati lihtjuhuvalimi meetodil nii, et arvuti valis ametlikust koolide nimekirjast välja etteantud kriteeriumite alusel teatud arvu kooli ja klasse, mille juht-

¹⁰ ISRD-2 on rahvusvaheline võrdlusuuring, mida teostati ühise metodoloogia alusel ja see nõudis sama valimi suurust (2100 respondenti) kõikides osalevates riikides. Eestis jätkati andmekogumist 2006. aasta sügisel. Käesoleva uuringu analüüs põhineb 2006. aasta kevadel kogutud andmestikul (1815 ankeeti). Tegemist ei ole ametliku ISRD-2 aruandega.

konnalt küsiti uuringu läbiviimiseks kirjalikult luba. Valimisse sattusid 89 klassi 71 koolist, nendest 59 oli eesti ja 12 vene õppekeelega kooli. Osa võttis 1815 indiviidi, 39 koolist erinevatest Eesti linnadest ja asulatest. Kõige rohkem osales Tallinna (23 kooli), Tartu (6 kooli) ja Pärnu koole (4 kooli).

Tabel 1. Valimi jagunemine klassi, soo ja ankeedi keele järgi (absoluutarvudes ja %)

Klass		Eesti		Vene		Kõik õpilased ankeedi keele järgi kokku		Poisid ja tüdrukud klasside järgi kokku
		N	%	N	%	N	%	%
7. klass	Poisid	305	84	57	16	366	53	
	Tüdrukud	282	87	42	13	326	47	
	Kokku	587	84	99	16	694	100	38
8. klass	Poisid	172	67	86	33	258	47	
	Tüdrukud	203	70	88	30	291	53	
	Kokku	375	68	174	32	549	100	30
9. klass	Poisid	254	86	42	14	296	51	
	Tüdrukud	245	87	36	13	281	49	
	Kokku	499	86	78	14	577	100	32
Kõik klassid kokku		1461	81	351	19	1815		100

Nagu tabelist 1 näha, jaotusid respondendid klasside järgi enam-vähem proportsionaalselt. Tõsi, seitsmenda klassi õpilasi oli pisut rohkem (38%), võrreldes 8. (30%) ja 9. klassi (32%) õpilastega. Poiste ja tüdrukute suhe oli samuti enam-vähem võrdne. 7. ja 9. klassis oli pisut rohkem poisse (vastavalt 53% ja 51%), 8. klassides aga tüdrukuid (53%). Eestikeelseid ankeete täideti eesti, venekeelseid – vene koolides. Küsitlajad olid märkinud küsitlajalehele, et kui eesti koolis õppivatele vene õpilastele pakuti täitmiseks venekeelset küsimustikku, keeldusid nad seda vastu võtmast. Seega puudutavad näitajad ankeedi keelt ja kooli õppekeelt. Sellest lähtuvalt kasutame käesolevas uuringus võrdväärsetena ankeedi keelt ja kooli õppekeelt ning tabelites lühendina “eesti”, “vene” pidades silmas eelkõige ankeedi täitmise keelt.

Seitsmendates ja üheksandates klassides täideti ankeete eesti keeles vastavalt 84% ning 86% ning vene keeles 16% ja 14%. Kaheksandates klassides oli suhe eesti- ja vene keeles täidetud küsimustike vahel vastavalt 68% ja 32%. 7., 8. ja 9. klasside erinev keeleline proportsioon võib olla põhjustatud sellest, et paljud koolid, eriti eesti õppekeelega koolid, mis kuulusid valimisse, keeldusid osalemast või lükkasid osalemise sügiseks. Valim oli moodustatud klasside, mitte koolide järgi, st mõnest koolist sattus valimisse kolme võimaliku klassi (7., 8. ja 9.) asemel ainult üks.

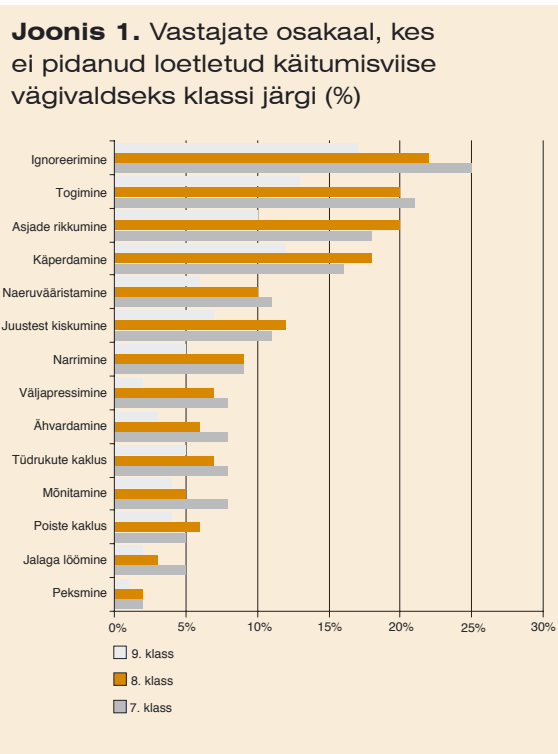
Andmetöötlus ja -analüüsi meetodid

Andmetöötlus toimus statistikapaketiga SPSS. Uuritavast teemast kirjeldava ülevaate saamiseks kasutati peamiselt protsentjaotust. Tunnustevahelise seose olemasolu kindlakstegemisel on kasutatud χ^2 -statistikut ja lineaarset korrelatsiooni. Gruppidevahelisi erinevusi testiti t-testi ning dispersioonianalüüsiga. Viimase puhul kasutati erinevuste struktuuri määramiseks Scheffé testi. Erinevate vägivaldsete käitumiste grupeerimisel rakendati peakomponentide analüüsi. Kõik tekstis sulgudes märgitud statistikumid kehtivad olulisusenivool $p < 0,05$.

Andmed on esitatud vastaja kooliklassi, soo ja ankeedi keele järgi. Kuna olime seotud rahvusvahelise uuringuga, pidime nõustuma mõningate piirangutega. Nt jäi ära andmete analüüs regionaalses lõikes, sest meil polnud võimalik kasutada koolide asukohale viitavaid koode. Meie uuringu eesmärkidest lähtuvalt ei olnud regionaalne võrdlus õnneks põhimõttelise tähendusega.

4.2. Käitumisviisid, mida lapsed ei hinnanud vägivaldaks

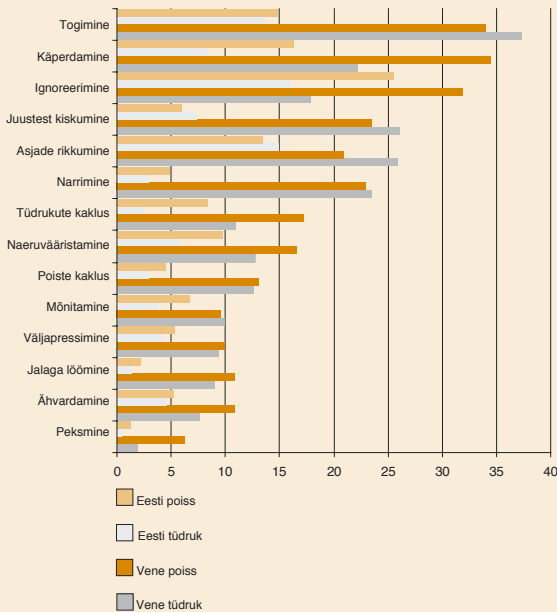
Fookusgruppides palusime vastajatel määratleda ja klassifitseerida vägivalda. Intervjueritavate jutust selgus, et laste käitumisviiside määratlemine vägivaldaks või mittevägivaldaks erineb laste arvates täiskasvanute omast. Näiteks seal, kus täiskasvanud näevad õpilaste omavahelistes suhetes tõsist vägivalda, pole see õpilastele endile eriti suureks probleemiks ja vastupidi – vahel teevad lapsed üksteisele haiget, aga õpetajad ei märka seda ega mõista vägivallana. Õpilaste nägemuse väljaselgitamiseks palusime neil ankeedi esimeses küsimuses määratleda, kas loetletud käitumisviisid on vägivaldsed või mitte. Tulemused on esitatud joonisel 1 ja 2 ning tabelites 1 ja 2 lisas 2.

Kuigi enamik vastanuist peavad siiski kõiki nimetatud käitumisviise vägivallaks, esineb siin arvamuste osas olulisi erinevusi. Loetletud käitumisviisidest ei hinda õpilased vägivaldseks kõige rohkem ignoreerimist, togimist, asjade rikkumist ja käperdamist. Seejuures on märgatav vanuse mõju hinnangutele. Mida vanem klass, seda sagedamini hinnatakse nimetatud käitumisviise vägivaldseks. Eriti olulised erinevused nooremate ja vanemate õpilaste hinnangutes ilmnud asjade rikkumise, väljapressimise, ähvardamise, togimise ja ignoreerimise puhul. Võib arvata, et vanemad vastajad mõtestavad enda jaoks selgemalt vägivalda olemust ning tajuvad paremini erinevate vägivalda sisaldavate käitumisviiside mõju indiviidi vaimsele ja füüsilisele heaolule.

Poiste ja tüdrukute arvamused erinevad kõige rohkem kahe käitumisviisi – ignoreerimise ja käperdamise – puhul; poole vähem tüdrukuid hindab neid käitumisviise mittevägivallaks. Ignoreerimise puhul võib olla selle põhjuseks asjaolu, et ignoreerimine toimub pigem tüdrukute omavahelistes suhetes. Mis puudutab aga käperdamist, siis see on eelkõige tütarlaste vastu suunatud seksuaalse alatooniga käitumisviis. Seega on ootuspärane, et poiste jaoks seostub käperdamine vähem vägivallaga kui tüdrukute jaoks. Võib ka oletada, et mitte kõik seitsmenda klassi õpilased ei mõista veel mõne sõna tähendusi (nt ignoreerimine, käperdamine), olgugi et need said valitud ankeeti just seetõttu, et vastajad ise, ka seitsmenda klassi lapsed, kasutasid neid intervjuudes.

Joonis 2. Vastajate osakaal, kes ei pidanud loetletud käitumisviise vägivaldseks õppekeele ja soo järgi (%)

Eriti märkimisväärset erinevust ilmnevad eesti ja vene koolide õpilaste vahel loetletud käitumisviiside vägivaldseks või mittevägivaldseks hindamisel (vt tabel 2 lisas 2).

Esimene tähelepanuväärne erinevus on see, et vene koolide õpilased hindavad mitmeid loetletud käitumisviisidest mitu korda sagedamini mittevägivaldseteks kui eesti õppekeelega õpilased. Eriti suured erinevused eri õppekeelega koolide vahel on narrimise, juustest kiskumise, jalaga löömise ja poiste kakluse puhul.

Teine erinevus eesti ja vene koolide õpilaste vahel on vene tütarlaste oluliselt kõrgem tolerantsuse määr vägivalda suhtes võrreldes eesti tütarlastega ja

kohati ületab see poiste tolerantsuse taseme, nt togimise, juustest kiskumise ja asjade rikkumise osas. Tõsi, ka eesti tüdrukud sallivad juustest kiskumist ja asjade rikkumist natuke rohkem kui poisid, kuid see vahe on väga väike. Seejuures kerkib küsimus, kas fakt, et lapsed hindavad nimetatud käitumisviise vähem vägivaldseks, tähendab, et nad sallivad neid. Meie arvates on laste puhul selline seos olemas. Sõna „vägivald” on laste kõnepruugis ikkagi halvustav ja kui nad midagi vägivaldaks nimetavad, tähendab see kõnealuse teguviisi mittesallimist. Lapsed võivad omistada sõnale „vägivald” ka erinevaid tähendusi, nt poiste kakluse puhul räägitakse kahte tüüpi vägivallast: sallitav vägivald on enamvähem võrdsete poiste kaklus, mille käigus nad omavahel arveid klaarivad; ebavõrdsete osapoolte vahel toimuv kaklus on aga taunitav vägivald. Määravaks on siin ohvri olemasolu. Nõnda võib juhtuda, et üks vastaja, kes peab silmas võrdsete kaklust, valib vastusevariandi „ei ole vägivald”, teine aga võib liigitada selle kas füüsilise või nii füüsilise kui vaimse vägivald kategooriasse.

Eesti koolide poiste ja tüdrukute vastuste vahel on tunduvalt rohkem erinevusi kui vene koolides õppivate poiste ja tüdrukute vastuste vahel. Eesti tüdrukud hindavad loetletud käitumisviise tunduvalt vähem mittevägivaldseks võrreldes poistega. Vene poiste ja tüdrukute vahel ilmnevad märkimisväärsed erinevused vaid ignoreerimise ja käperdamise mittevägivaldseks hindamise osas (32% poistest ja 18% tütarlastest hindavad ignoreerimist ning 34% poistest ja 22% tüdrukutest käperdamist mittevägivaldseks). Mõlemad käitumisviisid on soo-spetsiifilised: ignoreerimine toimub enamasti tüdrukutel omavahel, käperdamine on poiste poolt tüdrukute vastu suunatud vägivald.

Lisaks tuleb ka arvesse võtta keelelisi erinevusi, mis võisid tekkida küsimuste tõlkimisel vene keelde. Nt eestikeelne „togimine” ja vene keelne „толкание” võib-olla ei väljenda päris ühte ja sama tegevust. Samas on ka eesti koolides togimine üks sagedamini mittevägivaldseks hinnatud käitumisviis.

4.3. Vägivallaliikide klassifitseerimine vaimseks ja/või füüsiliseks

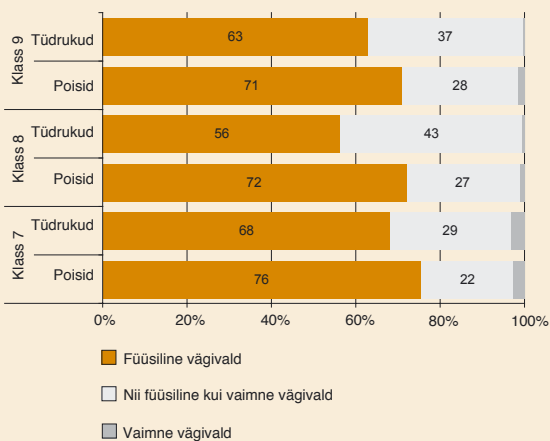
Fookusgrupi intervjuude ajal tulid lapsed kergesti toime vägivald eri vormide liigitamisega füüsiliseks ja vaimseks vägivaldseks. Mõned vestluskaaslased, kes rääkisid ka enda ohvrikogemusest, arvasid, et ei ole võimalik tõmmata selget piiri füüsilise ja vaimse vägivald vahele. Iga füüsilise vägivald ilminguga kaasneb alandamine, mida tuleb liigitada vaimse vägivald kategooriasse.

Küsimusteploki esimeses osas uurisime, kuidas fookusgrupiintervjuudes ilmnenud klassifikatsioon on levinud põhikooli õpilaste seas. Ankeedis loetletud neljateistkümne käitumisviisi (vt lisa 1) puhul pidid vastajad hindama, kas tegemist on füüsi-

lise vägivalda, nii füüsilise kui vaimse või vaimse vägivaldaga. Kuna neljandat kategooriat „ei ole üldse vägivald” analüüsisime eraldi, siis siin sellega me enam ei tegele.

Küsitluse tulemused vägivalda klassifikatsiooni kohta on esitatud joonistel 3 – 30 ja tabelis 1 ja 2 lisa 3.

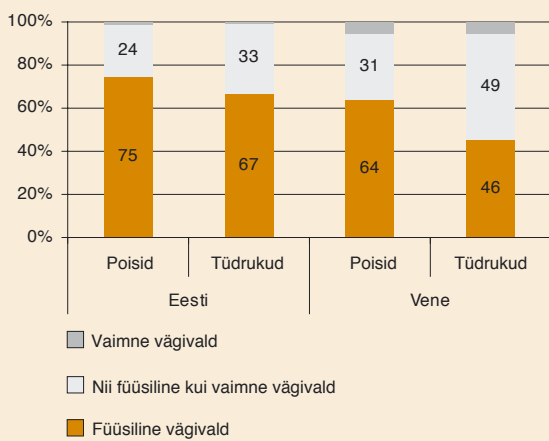
Joonis 3. Peksmise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Joonis 3 näitab, et suurem osa vastajatest liigitas peksmise füüsiliseks vägivaldaks. Siiski on üllatav, et tüdrukud liigitavad kõigis kolmes klassis poistest enam peksmist nii füüsilise kui vaimse vägivalda alla, kusjuures vanuse kasvades näevad mõlema soo esindajad peksmises rohkem füüsilise kõrval selle vaimset poolt ($\chi^2 = 23,5$). Võimalik, et tüdrukud märkavad füüsilise vägivalda juures enam ka vaimset alandust või soovi vastast alandada.

Kuna andmed kõnelevad märkimisväärsetest erinevustest eesti ja vene koolide õpilaste vahel, kirjeldame neid tulemusi põhjalikult.

Joonis 4. Peksmise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Jooniselt 4 ja tabelist 2 lisa 3 on näha olulisi erinevusi eesti ja vene koolide õpilaste vahel, aga ka poiste ja tüdrukute vahel mõlema grupi sees. Vene koolide õpilased näevad peksmises oluliselt rohkem selle vaimset poolt, eriti märkavad seda vene tüdrukud, kellest üle poole (54%) arvavad, et pekmine on nii füüsiline kui vaimne või puhtalt vaimne vägivald. Kõige vähem peavad peksmist vaimseks või vaimseks ja füüsiliseks vägivaldaks eesti noormehed (25%). Siit võib järeldada, et vene koolide õpilased seostavad

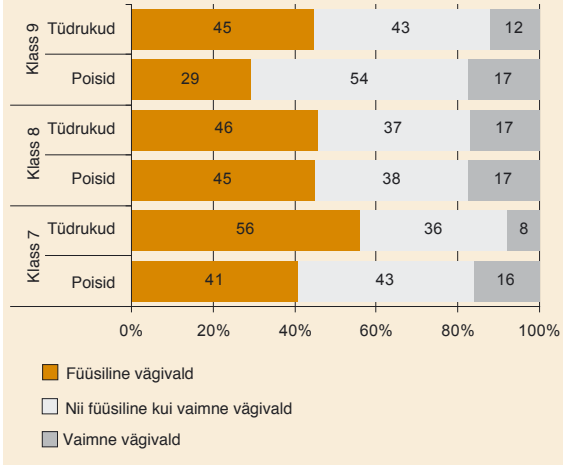
peksmist rohkem vägivallaga selle sõna negatiivses, taunivas tähenduses. Võib-olla oma rolli mängis ka venekeelne sõna „избиение”, mis kahtlemata kannab rohkem negatiivset tähendust võrreldes neutraalsema eesti sõnaga „peksmine”.

Kaheksanda klassi tüdrukute osakaal on kõrge ilmselt vene tütarlaste arvelt, kuna 8. klassi valimis on vene koolide õpilaste osakaal kõrgem võrreldes 7. ja 9. klassiga. Arvatavasti võib just sellega ka edaspidi seletada 8. klassi tulemuste eripära.

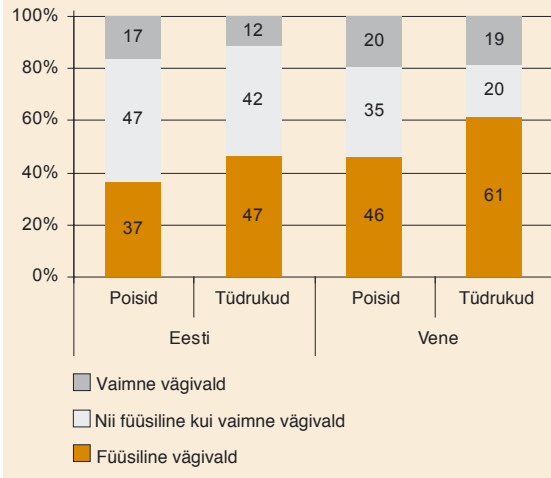
Küsimustikus seisab vägi- valdsete käitumisviiside loetelus teisena “togimine”. Respondentide hinnang on esitatud joonisel 5.

Togimise klassifitseerimise puhul võib märgata huvitavat erinevust poiste ja tütarlaste vahel: poisid peavad togimist võrreldes tüdrukutega harvemini puhtaks füüsiliseks vägivallaks. Erandiks on 8. klassi õpilased, kus poisid ja tüdrukud on togimise liigitamisel peaaegu samal arvamusel. Seitsmenda ja üheksanda klassi poisid peavad togimist kõige vähem füüsiliseks vägivallaks, eriti aga 9. klassi poisid. Vanemaks saades hakkavad ka tüdrukud nägema rohkem togimise vaimset poolt, liigitades seda nii vaimseks kui füüsiliseks (protsendid klassiti vastavalt 36, 37 ja 43). Nagu eespool juba märgiti erinevad 8. klassi õpilaste tulemused 7. ja 9. klassi omadest seetõttu, et 8. klassi õpilaste hulgas oli vene õpilaste osakaal tunduvalt suu-

Joonis 5. Togimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

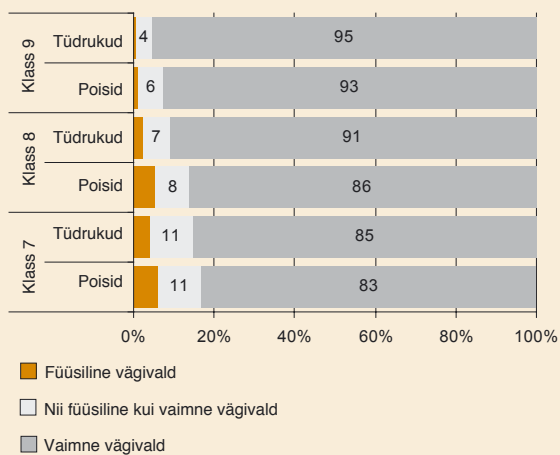
Joonis 6. Togimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

rem ja nende arvamused togimise suhtes erinevad oluliselt eesti õpilaste omast (vt tabel 2 lisas 3 ja joonis 6).

Võrreldes peksmisega on togimise liigitamisel eesti ja vene koolide õpilaste hinnangute erinevus vastupidine. Eesti poisid näevad togimises rohkem selle vaimset poolt. Samuti märgivad eesti tüdrukud vene koolis õppivate sookaaslastega võrreldes oluliselt vähem, et togimine on füüsiline vägivald. Üldse tuleb esile vene tüdrukute erinevus teistest. Näiteks on nende hulgas ka kõige rohkem selliseid vastajaid (37%), kelle arvates togimine ei ole üldse vägivald (vt tabel 2 lisas 2).

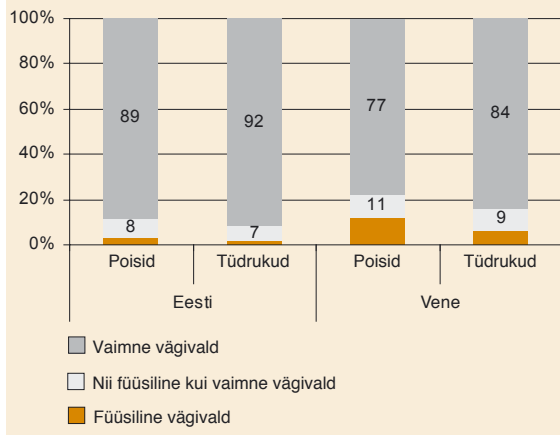
Joonis 7. Narrimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Tegemist näib olevat isiklike kogemuste alusel tehtud hinnanguga. Poisid, keda togimine rohkem puudutab, näevad selle vaimset mõju rohkem kui tüdrukud, kes on selle käitumisviisi puhul kõrvaltvaataja positsioonil. Võib-olla on tegemist füüsilise ruumi puutumatuses, mille rikkumine kutsus poistes esile negatiivsema reaktsiooni.

Narrimise füüsiline komponent väheneb laste valikutes vanuse kasvades ($\chi^2 = 32$). Näiteks kui 7. klassi õpilastest arvab 5,4%, et narrimine on füüsiline vägivald, siis üheksanda klassi õppurite seas on see näitaja 0,9%. Samuti väheneb vanuse suurenedes ka nende laste osakaal, kes näevad narrimises mõlemat – nii füüsilist kui vaimset vägivalda.

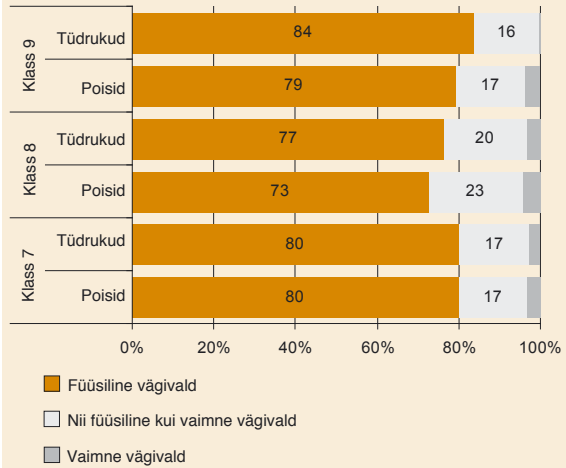
Joonis 8. Narrimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Narrimise liigitamisel eesti ja vene koolide õpilaste poolt märkimisväärsed erinevusi ei esinenud, välja arvatud selle füüsilise poole sagedasem rõhutamine vene koolide õpilaste poolt, võrreldes eesti õpilastega.

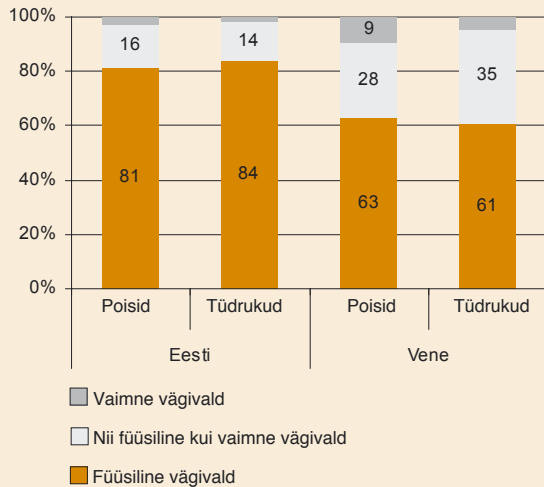
Jalaga löömise liigitamisel jagunevad arvamused üsna ühtlaselt, soolisi ja ealisi erinevusi on vähe. Üheksanda klassi poiste ja tüdrukute vastused erinevad pisut, kuid see erinevus ei ole statistiliselt oluline. Nimelt ei näe 9. klassi tüdrukud jalaga löömises puhtast vaimset vägivalda, kuid see valik esineb 4% poistest.

Joonis 9. Jalaga löömise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

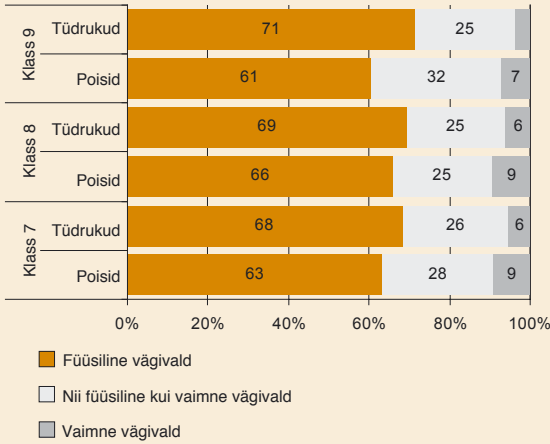

Eesti ja vene koolide õpilaste hinnangutes on näha erinevusi. Joonisel 10 eristuvad jalaga löömise liigitamisel vene koolide õpilased, kes näevad selles käitumisviisis oluliselt rohkem vaimset poolt kui eesti koolide õpilased.

Joonis 10. Jalaga löömise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

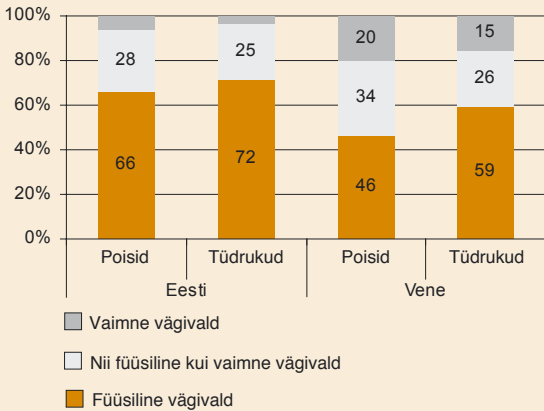

Joonis 11. Juustest kiskumise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Umbes kaks kolmandikku vastajatest peab juustest kiskumist füüsiliseks vägivaldaks. Üldiselt on märgata, et tüdrukute jaoks on juustest sikutamine sagedamini füüsiline vägivald kui poiste jaoks ($\chi^2 = 10,3$). Eriti selgelt torkab see erinevus silma 9. klassi poiste ja tüdrukute vastustes.

Joonis 12. Juustest kiskumise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

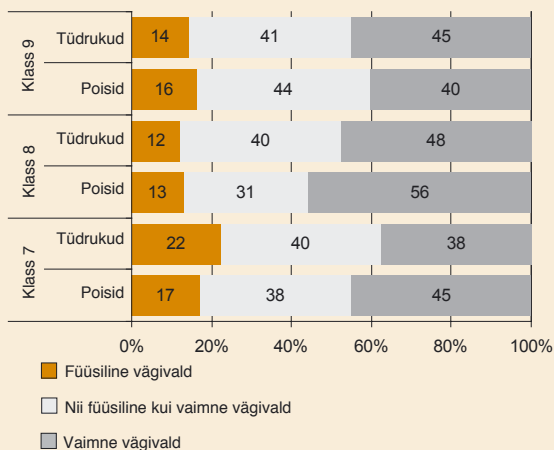
Vene õppekeelega noored hindavad ka juustest kiskumist oluliselt sagedamini vaimseks vägivaldaks kui eesti koolides õppivad noored. On märkimisväärne, et just vene poisid nõustuvad selle arvamusega kõige rohkem (54% hindab seda kas ainult vaimseks või siis nii vaimseks kui füüsiliseks vägivaldaks). Üldiselt peavad tüdrukud hoolimata keelgrupist juustest kiskumist veidi enam füüsiliseks vägivaldaks kui poisid.

Vägivallailmingute hulgas esinevad nii otse inimese vastu suunatud kui ka kaudne agressioon. Kaudse vägivalda hulka kuulub asjade rikkumine. Ilmselt selle kaudse iseloomu tõttu ei nimetanud paljud respondendid asjade rikkumist vägivallaks, kuid suurem osa vastajatest kõikides vanusegruppides liigitasid seda siiski vaimseks või nii vaimseks kui füüsiliseks vägivallaks.

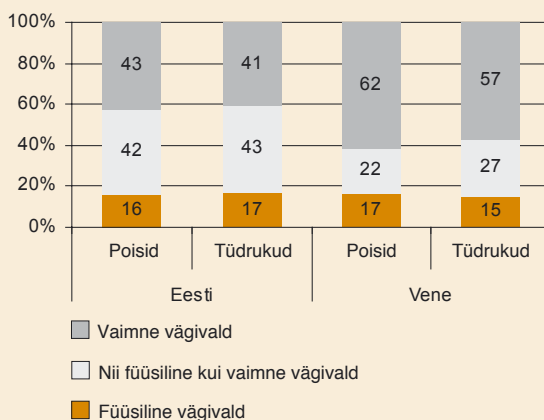
Umbes kuuendik kõikidest vastajatest leiab, et asjade rikkumine on füüsiline vägivald. Erinevused keelegruppide lõikes kerkivad esile asjade rikkumise pidamisel kas ainult vaimseks või siis nii vaimseks kui ka füüsiliseks vägivallaks. Vene koolide respondendid rõhutavad oluliselt rohkem selle käitumisviisi puhtalt vaimset iseloomu kui eesti koolide õpilased. Taas on vene poiste hulgas veidi rohkem neid, kes tõstavad esile selle näiliselt füüsilise vägivalda vaimset poolt võrreldes vene tüdrukutega, vastavalt 62% ja 57%.

Need andmed võivad kõneleada sellest, et nii eesti kui vene koolide õpilastel on küllalt laialdased isiklikud kogemused asjade rikkumisest, mis teeb nad pädevaks hindama selle tegevuse vaimset mõju kannatanule.

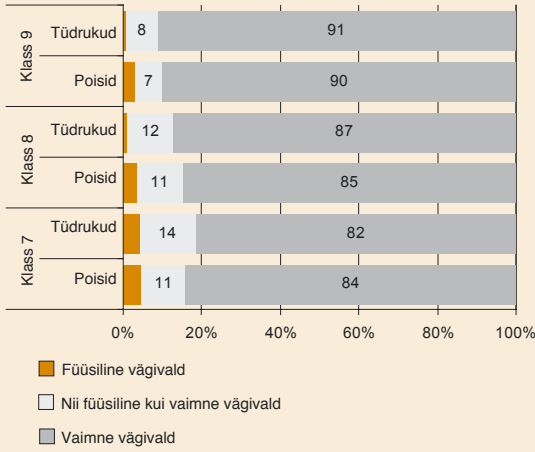
Joonis 13. Asjade rikkumise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Joonis 14. Asjade rikkumise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

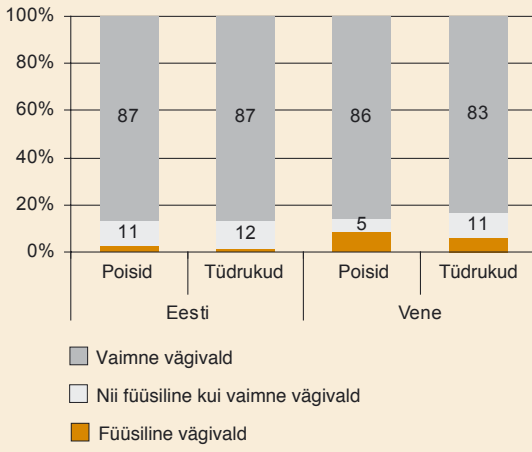

Joonis 15. Naeruvääristamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Naeruvääristamist nimetab enamik poistest ja tüdrukutest puhtalt vaimseks vägivallaks. Samas ilmneb, et vanemad respondendid peavad naeruvääristamist rohkem vaimseks vägivallaks ning teatavad vähem selle kuulumistest füüsilise liigi alla kui nooremad vastajad ($\chi^2 = 16,2$).

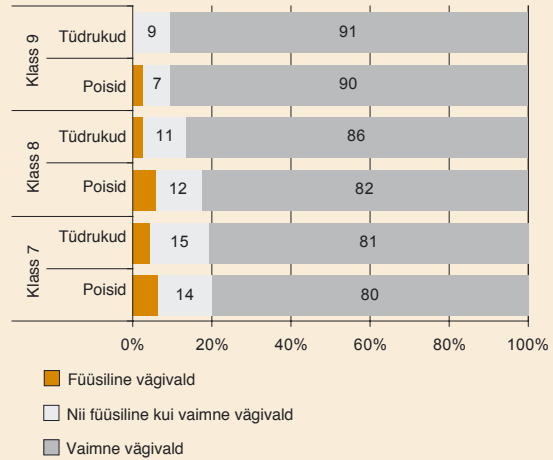
Joonis 16. Naeruvääristamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Naeruvääristamise (joonis 16) liigitamisel erinevad vene poisid ja tüdrukud eesti õpilastest selle poolest, et märgivad naeruvääristamise puhul sagedamini ära selle füüsilist iseloomu. Näiteks väidavad vene õppekeelega koolinoored 3 korda sagedamini kui eesti õppurid, et naeruvääristamine on füüsiline vägivald.

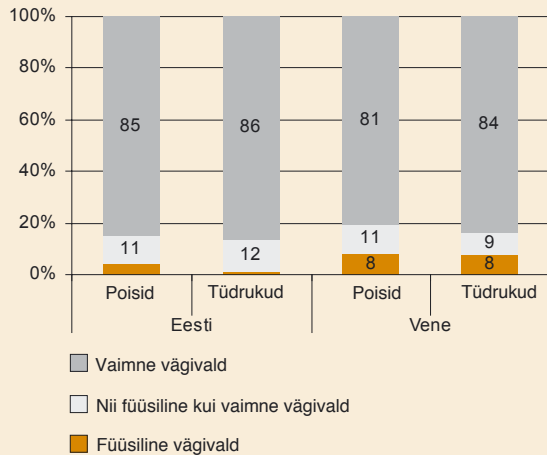
Nii nagu naeruvääristamist, peetakse ka ignoreerimist enamasti vaimseks vägivaldaks. Nooremad respondendid näevad ka ignoreerimises rohkemselle füüsiliseloomu kui vanemad respondendid ($\chi^2 = 19,3$).

Joonis 17. Ignoreerimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

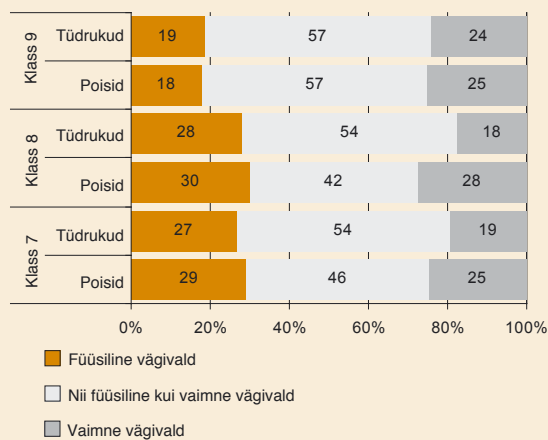

Ignoreerimise liigitamisel vaimseks ja/või füüsiliseks vägivaldaks kehtivad sarnased suundumused nagu naeruvääristamise puhul: vene koolide õpilased näevad siin rohkem füüsilist vägivalda võrreldes eesti koolide õpilastega. Üldised tendentsid on mõlema keelegrupi esindajate hinnangutes siiski sarnased, välja arvatud see, et vene tüdrukud näevad poistega võrdselt ignoreerimise füüsilist komponenti. Ignoreerimist käsitleb ka küsimustiku viimane küsimus (vt ka joonised 39 ja 40).

Joonis 18. Ignoreerimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

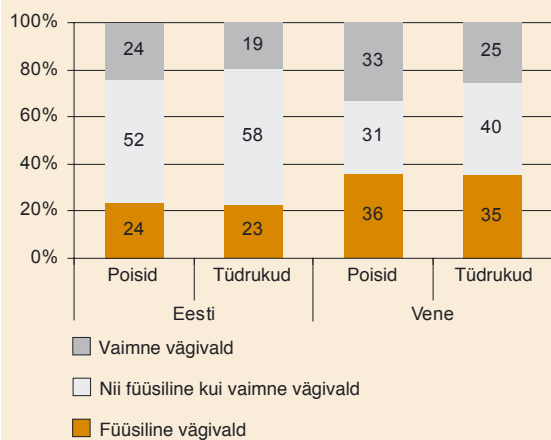
Joonis 19. Käperdamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Käperdamise liigitas enamik poistest ja tüdrukutest nii füüsiliseks kui vaimseks vägivaldaks. Erinevus poiste ja tütarlaste vahel on järgmine: 7. ja 8. klassi neid peavad käperdamist vähem vaimseks kui sama klassi noormehed. 9. klassi poiste ja tüdrukute arvamused on üsnagi sarnased, nende seas on ka kõige vähem selliseid õpilasi, kes peavad käperdamist ainult füüsiliseks vägivaldaks.

Tundub loomulikuna, et nooremad poisid ei oska hinnata käperdamise vaimset mõju kannatanule nii nagu potentsiaalsed kannatajad. Vanemaks saades hakkavad poisid seda siiski õnneks rohkem mõistma.

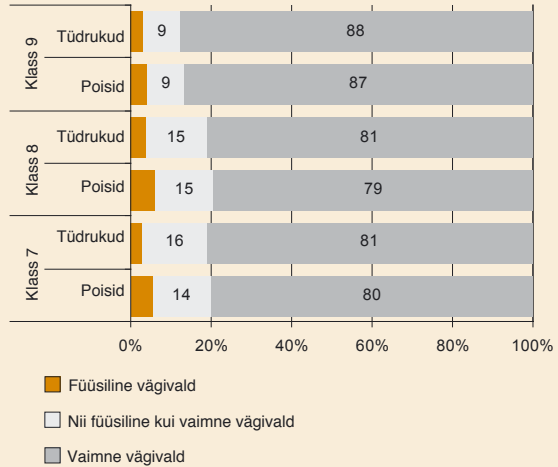
Joonis 20. Käperdamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Vene koolide õpilased peavad käperdamist rohkem füüsiliseks (36%) või siis puhtalt vaimseks vägivaldaks (29%). Üllatav, et ka vene tütarlapsed jagavad vene poistega sarnast arvamust. Seevastu on eesti koolide õpilaste jaoks selles käitumisviisis enamasti koos nii füüsiline kui vaimne vägivald (52% poistest ja 58% tüdrukutest arvab nii). Huvitav oleks uurida edasi seost füüsiliste (ka seksuaalse alatooniga) puudutuste rolli ja aktsepteeritavust eesti ja vene kultuuris.

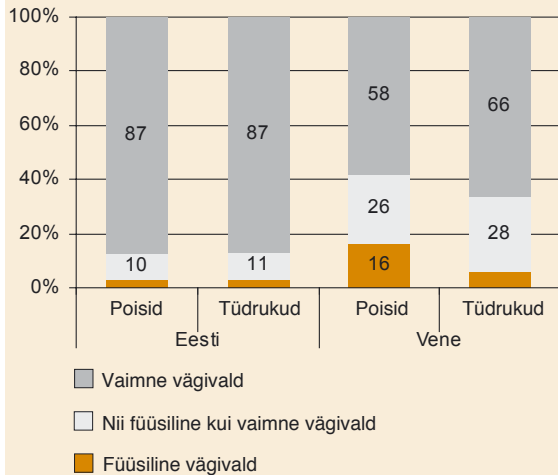
Kui vaadata mõnitamist klassi ja soo lõikes, on näha, et valdav enamus peab mõnitamist vaimseks vägivallaks. Mõnitamise hindamisel on vastuste jaotumine küllaltki ühtlane. Siiski väheneb vanusega nende õpilaste arv, kes leiavad mõnitamises füüsilise vägivalla tunnuseid.

Joonis 21. Mõnitamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

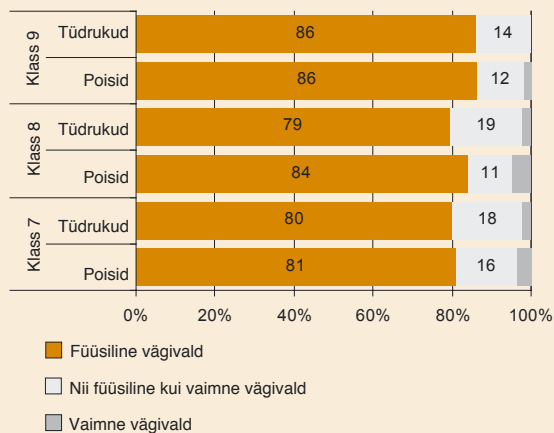

Mõnitamise liigitamises erinevad eesti ja vene koolide õpilased oluliselt. Vene koolide poisid ja tüdrukud näevad mõnitamises palju rohkem füüsilist või siis nii füüsilist kui vaimset poolt kui eesti koolide respondendid. Eriti iseloomulik on selline vaade vene poistele, kellest 42% liigitavad mõnitamiste füüsilise või siis nii füüsilise kui ka vaimse kategooria alla (võrdle eesti poiste ja tüdrukutega, kellest ainult 13% arvab sama). Ilmselt vene koolide poiste suurem osakaal mõjutab kaheksanda klassi tulemusi (vt joonis 21).

Joonis 22. Mõnitamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

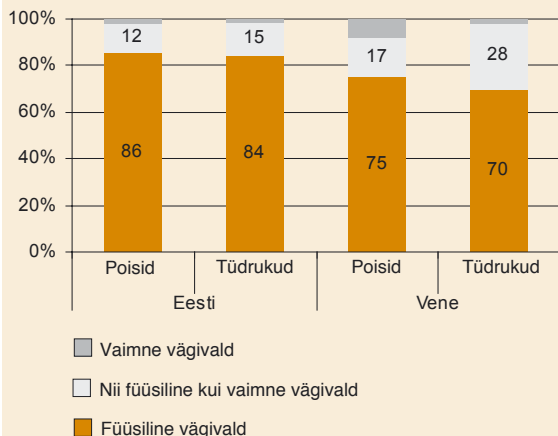

Joonis 23. Poiste kakluse liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Poiste kakluse liigitamine vägivalda eri kategooriatesse on sugupoolte lõikes üllatavalt ühtlane. Silma torkab vaid üks erinevus. Üheksanda klassi poisid ja tüdrukud näevad poiste omavahelises kakluses veidi enam füüsilist vägivalda, nooremad vastajad aga tõstavad seevastu sagedamini esile vaimse vägivalda komponente. Nooremate jaoks on kaklus võitlus võimu pärast, mis vanematel lastel toimub pigem vaimsete vahenditeta.

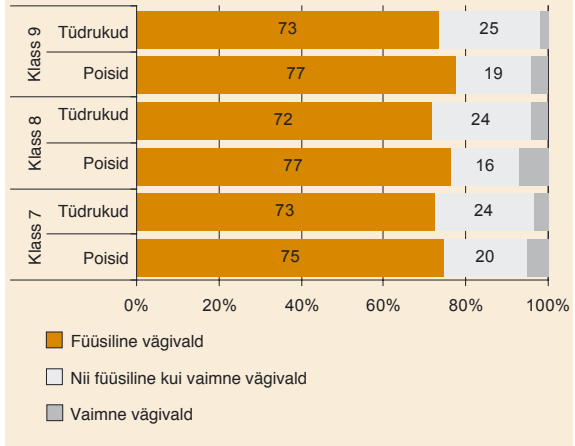
Joonis 24. Poiste kakluse liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Ka poiste kakluse klassifitseerimisel esineb erinevusi eesti ja vene õpilaste vahel. Poiste kakluses näevad vene poisid (25%) ja tüdrukud (30%) rohkem vaimset või nii vaimset kui füüsilist vägivalda kui eesti vastajad (protsendid vastavalt 14 ja 16).

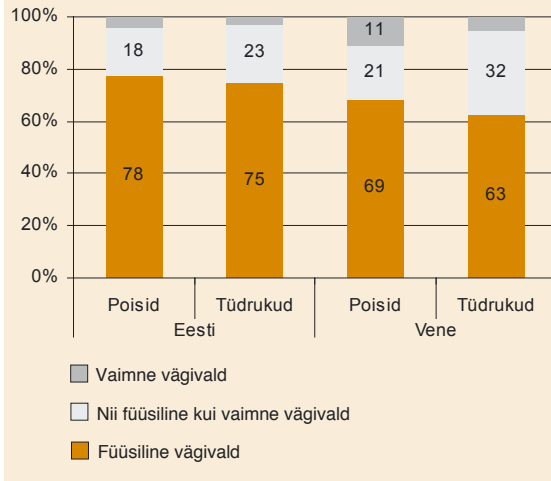
Tüdrukute kaklust peab sarnaselt poiste kaklusele enamik vastajatest füüsiliseks vägivaldaks, kuid siin on rohkem neid, kes peavad seda osaliselt ka vaimseks vägivaldaks. Selgub, et tüdrukud ise näevad tüdrukute kakluses vähem füüsilist ning rohkem nii vaimset kui füüsilist vägivalda, võrreldes poistega ($\chi^2 = 12,1$).

Joonis 25. Tüdrukute kakluse liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

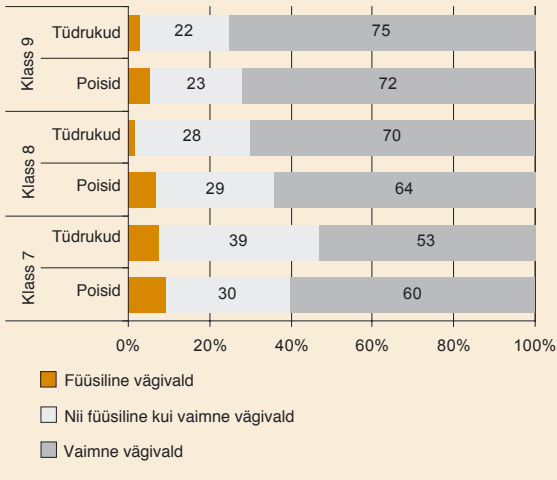

Nagu poiste kakluse, nii ka tüdrukute kakluse liigitamisel tõstavad vene õpilased eestlastest oluliselt sagedamini esile selle vaimset komponenti. Samas tuleb tõdeda, et ka tüdrukute kakluses näevad eesti koolide õpilased rohkem vaimset poolt võrreldes poiste kaklusega (22% eesti poistest ja 26% eesti tüdrukutest valib tüdrukute kaklust hinnates nii füüsilise kui vaimse või vaimse kategooria, seevastu poiste kakluse hindamisel on need näitajad vastavalt 14% ja 16%).

Joonis 26. Tüdrukute kakluse liigitamine füüsiliseks või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

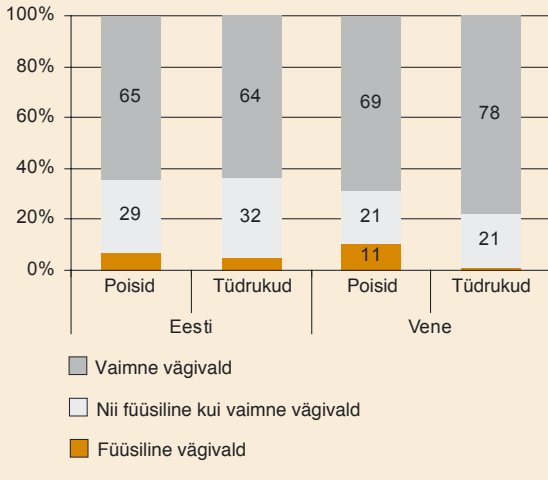

Joonis 27. Ähvardamise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Ähvardamise määratlemisel vaimseks või füüsiliseks tuleb selgelt esile vanuse mõju. Lapsed hakkavad vanemaks saades pidama ähvardamist rohkem vaimseks vägivaldaks ning väheneb nende laste hulk, kes peavad seda füüsiliseks ($\chi^2 = 40,2$).

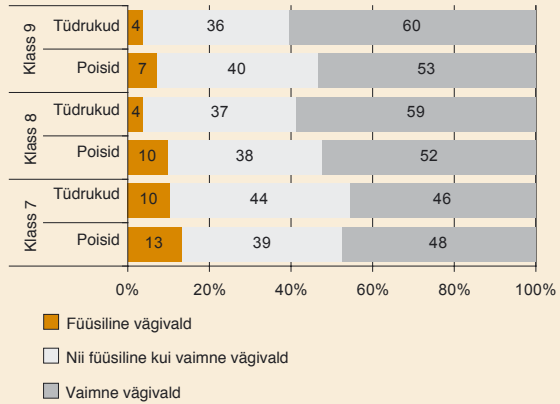
Joonis 28. Ähvardamise liigitamine füüsiliseks või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Ähvardamise klassifitseerimisel ilmnevad erinevused vene poiste ja tüdrukute vahel, poisid rõhutavad sagedamini ähvardamise füüsilist poolt, võrreldes samasse keelegruppi kuuluvate tüdrukutega (prot-sendid vastavalt 11 ja 1). Eesti ja vene grupi vahel on erinevus selles, et eesti respondendid valivad enam nii füüsilise kui vaimse kategooria. Mõlema keelegrupi esindajad valivad siiski kõige sagedamini kategooria “vaimne vägivald”.

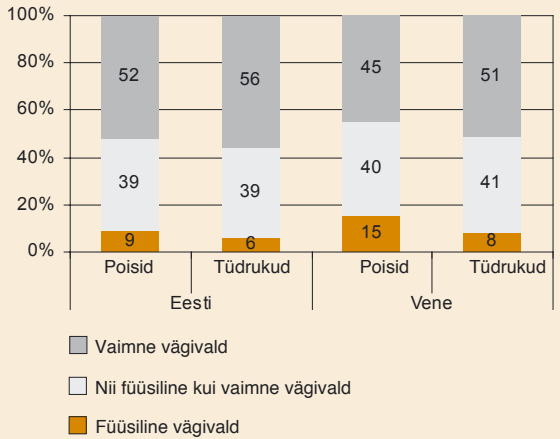
Enamik vastajatest liigitavad väljapressimise kas vaimse või siis vaimse ja füüsilise vägivalda kategooriasse. Nende vastanute osakaal, kes peavad väljapressimist üksnes vaimseks vägivallaks, kasvab oluliselt vanusega ($\chi^2 = 24,6$). Eriti 8. ja 9. klassi õpilaste seas on märgata, et tütarlastest vastajad hindavad väljapressimist rohkem vaimseks ja vähem füüsiliseks kui poisid.

Joonis 29. Väljapressimise liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks vastaja klassi ja soo järgi (%)

Väljapressimise puhul tõstavad vene poisid võrreldes teistega rohkem esile selle käitumisviisi füüsilist iseloomu (9% eesti poistest ja 15% vene poistest).

Joonis 30. Väljapressimise liigitamine füüsiliseks või vaimseks ankeedi keele ja vastaja soo järgi (%)

Vastajate gruppide (tüdrukud ja poisid, eesti ja vene, nooremad ja vanemad) ning nende poolt erinevatele käitumisviisidele pakutud liigituste (füüsiline vägivald, nii füüsiline kui vaimne vägivald, vaimne vägivald ja ei ole üldse vägivald) seostamine lubab kokkuvõtlikult teha järgmised järeldused:

- Tüdrukud peavad ankeedis loetletud käitumisviise oluliselt sagedamini vägivallaks kui poisid.
- Vanemad õpilased peavad ühtesid ja samu käitumisviise rohkem vägivallaks kui nooremad.
- Vene koolide õpilased peavad ankeedis esitatud käitumisviise oluliselt vähem vägivallaks kui eesti noored.
- Võrreldes 7. klassi õpilastega pidasid 9. klassi õpilased erinevaid käitumisviise (ka väliselt füüsilisi) rohkem vaimseks vägivallaks.
- Pigem vaimseks peetavate teguviiside (nt väljapressimine) puhul toovad eestlased venelastest rohkem välja vaimset poolt ja pigem füüsiliseks peetavate käitumisviiside (nt tütarlaste kaklus) puhul rõhutavad eestlased venelastest rohkem selle füüsilist poolt.
- Mõlemas keelegrupis ilmnevad olulised erinevused sugupoolte vahel.
- Vene tütarlastega võrreldes erinevad eesti tütarlaste hinnangud siiski oluliselt rohkem eesti poiste hinnangutest, st eesti koolides on sooline eristumine märgatavam kui vene koolides.
- Mõlemast soost laste seas ilmnesevad erinevused keelegrupiti: vägivalla hindamisel ja liigitamisel erinevad vene poisid eesti poistest ja vene tüdrukud eesti tüdrukutest.
- Keelegrupiti on ühised üksnes üldised tendentsid: poiste ja tüdrukute vahelised erinevused on enamvähem samad eesti ja vene koolide õpilaste seas.

Vägivaldsete käitumisviiside grupeerimine

Fookusgruppides märkasime, et vastajad rääkisid eri vägivallailmingute erinevast laadist. Näiteks poiste kaklust eristati löömisest või togimisest. Et saada ülevaatlikumat pilti eri käitumisviiside liigitamisest vaimse vägivalla – füüsilise vägivalla skaalal, viisime läbi faktoranalüüsi peakomponentide meetodil. See analüüsimetod leiab paljudest tunnustest (antud juhul käitumisviisid) nende omavahelise korrelatsioonseose alusel mõned uued tunnused (faktorid), mis kannavad endas kõige rohkem nendega tugevamalt seotud alg tunnuste tähendust. Tulemused näitavad, et naeruvääristamine, narrimine, mõnitamine ja ignoreerimine korreleeruvad kõige rohkem faktoriga, mida võibki pidada õpilaste nägemuse kohaselt üksnes vaimseks vägivallaks (vt tabel 1 lisas 4). Teise uue tunnuse alla on koondunud tegevused, mida õpilased peavad valdavalt füüsiliseks vägivallaks (juustest kiskumine, jalaga löömine, togimine, peksmine). Mõned tegevused nagu käperdamine ja asjade rikkumine ei taha sobituda hästi kummagi faktori alla, olgugi, et omavad teatavat korrelatsiooni mõlema faktoriga. Selline tulemus osutab, et õpilased näevad käperdamises ja asjade rikkumises nii füüsilise kui vaimse vägivalla poolt. Huvitav on aga see, et poiste ja tüdrukute kaklus moodustab omaette faktori, kuigi 70-80% respondentidest pidas seda ainult füüsiliseks vägivallaks ning seetõttu võinuks kaklus hästi sobida füüsilise vägivalla faktori alla. Väljapressimine ja ähvardamine moodustasid eraldi faktori, mida võib nimetada manipuleerivaks käitumiseks.

Vastajate poolt lisatud vägivaldsed käitumisviisid

Ankeedis pakutud loetelust jätsime välja seksuaalse iseloomuga vägivallaliigid, kuigi fookusgruppides mainiti ka neid.¹¹

Viimase kahe aasta jooksul on läbi viidud seksuaalse väärkohtlemise teemale pühendatud uuringuid (Soo 2005, Soo ja Kutsar 2004). Kuna teemat uuritakse edasi ja me ei tahtnud käesolevas uuringus lapsi veel ühe ebameeldiva temaga koormata, loobusime seksuaalsuse teema põhjalikumast käsitlemisest.

Respondentidele jätsime vabaduse lisada erinevaid vägivallaliike, et testida, kas need on põhikooli õpilastele tõesti olulised. Vägivaldsete käitumisviiside loetelu lõppu võisid lapsed lisada seal puuduvaid käitumisviise. Kõige rohkem lisati seksuaalse alatooniga käitumisviise ja nähtusi, “vägistamine” (16 korda), “seksuaalne ahistamine” (2 korda), “seks ja seksuaalne vägivald”, “poisi kallaletung, kaklus tüdrukuga” (kumbki lisatud üks kord) ja vaimse vägivalda ilminguid koos täpsustustustega: “alandamine klassikaaslaste ees”, “inimeste kohta vale info levitamine”, “jõllitamine ja näpuga näitamine”, “roppuste kirjutamine kellegi kohta”, “sõimamine”, “solvamine”, “tagarääkimine”, “ülbamine ja tagarääkimine”, “pereliikmete mõnitamine”, “diskrimineerimine”, “norimine”, “kiusamine”, “tüli norimine”, “vaimne mõrvamine”, “asjade võtmine, ära peitmine”, “varastamine”, “narkootikumide peale surumine”. Juurde kirjutati ka füüsilise jõu kasutamisega kaasnevaid käitumisviise: “jõuga kinnihoidmine”, “orjakaubandus” ja “tapmine”. Mõned respondendid kirjutasid juurde ka sellised käitumisviise, mis olid loetelus juba olemas, nt “peksmine”, mõned lisasid üldmõiste “vägivald”.

¹¹ Fookusgruppi juhtides vältisime intervjuueerijana seksuaalse vägivalda temaatikat, et mitte sattuda ise ega asetada lapsi keerulisse olukorda. Lähtusime teadmisest, et teismelised kalduvad mingil teemal arutledes lähtuma isiklikest kogemustest. Kui see oleks juhtunud, oleks meil tulnud osaliste aitamiseks midagi ette võtta, kuid grupiintervjuu eesmärk ei ole osalejate psühhoteraapia. Tuleb vahet teha grupiteraapia ja fookusgrupi-intervjuu kui andmekogumise meetodi vahel. Fookusgrupi vestlused aitavad osalejaid, andes võimaluse enda arvamusi välja öelda, enda ja teiste seisukohtades selgusele jõuda. Oleme seisukohal, et selliseid tundlikke teemasid tuleb käsitleda kas individuaalintervjuude või küsimustike kaudu. Sotsiaalteadusliku uurimuse eesmärk ei ole selles osalejate probleemide lahendamine uurimuse käigus, vaid lahenduste leidmisele kaasa aitamine uurimustulemuste ning neist tulenevate soovitude avalikustamise teel.

4.4. Koolikiusamise ohvrite ja mitteohvrite¹² hinnangud vaimsele ja füüsilisele vägivallale

Koolikiusamise kogemist mõõdeti ankeedis küsimusega “*Kas Sind on koolis kiusatud (narritud, alandatud, naeruvääristatud, löödud või kaaslaste poolt ignoreeritud)?*”. Kui respondent ei olnud koolis viimase 12 kuu jooksul kiusamist kogenud, siis pidi ta tegema ristikese kasti; kui aga temaga oli midagi taolist juhtunud, siis pidi ta hindama mitu korda ta on küsitlusele eelnenud aasta jooksul langenud koolis kiusamise ohvriks.

Tabelis 2 on toodud respondentide kogemused seoses koolikiusamisega klasside ja sugude lõikes. Andmetest on selgesti näha, et kiusamise kogemused vähenevad vanuse kasvades ($\chi^2 = 33,6$). Samuti võib märgata, et ohvrite osakaal langeb oluliselt kaheksandas klassis ning püsib samal tasemel ka 9. klassi õpilaste seas. Näiteks teatas 31% 7. klassi õpilastest kiusamise kogemisest, 8. ja 9. klassi noortest väitis end olevat kiusamist kogenud peaaegu iga viies vastaja.

Tabel 2. Koolikiusamise ohvrikogemused viimase 12 kuu jooksul respondentide hulgas soo ja klassi järgi (N, %)

	7. klass			8. klass			9. klass			
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	
On ohver	N	100	81	181	44	49	93	55	43	98
	%	33,1	29,3	31,3	20	18,8	19,3	19,9	16	18
Ei ole ohver	N	202	195	397	176	212	388	221	225	446
	%	66,9	70,7	68,7	80	81,2	80,7	80,1	84	82

Kui võrrelda omavahel eesti ja vene õppekeelega koolide noori, siis selgub, et eesti kooli õpilased on kogenud viimase 12 kuu jooksul koolis rohkem kiusamist kui vene õppurid ($\chi^2 = 13,9$; tabel 3). Lisaks ilmneb veel, et eesti poisid on langenud sagedamini kiusamise ohvriks kui eesti tüdrukud; sellist olulist erinevust ei esine aga vene poiste ja tüdrukute vahel.

¹² „Ohvriteks” nimetatakse käesolevades aruandes neid respondente, kes ankeedile vastates teavitasid koolikiusamise ohvriks olemise kogemustest viimase aasta jooksul ja „mitteohvriteks” neid, kellel see kogemus viimase aasta jooksul puudus.

Tabel 3. Koolikiusamise ohvrkogemused viimase 12 kuu jooksul respondentide hulgas soo ja ankeedi keele järgi (N, %)

	Eesti			Vene			
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	
On ohver	N	172	150	322	28	23	51
	%	27,5	23	25,2	16,1	14,8	15,5
Ei ole ohver	N	453	501	954	146	132	278
	%	72,5	77	74,8	83,9	85,2	84,5

Järgnevalt analüüsime, kas koolikiusamise ohvrid ja mitteohvrid klassifitseerivad eespool käsitletud vägivaldseid käitumisviise erinevalt. Kõige enam erinevusi ilmneb, kui võrrelda omavahel 7., 8. ja 9. klassi ohvrite ja mitteohvrite hinnanguid. Tabelist 1 lisas 5 on näha, et 7. klassis õppivad koolikiusamist kogenud respondendid töid togimise, jalaga löömise ja juustest kiskumise juures märgatavalt rohkem esile vaimse vägivalla komponenti kui 7. klassis käivad mitteohvrid. Andmetest selgus veel, et ohvrikogemusega 7. klassi õpilased peavad naeruvääristamist oluliselt sagedamini füüsiliseks või siis nii füüsiliseks kui vaimseks vägivallaks kui koolikiusamisest mitteteatanud samaealised õpilased.

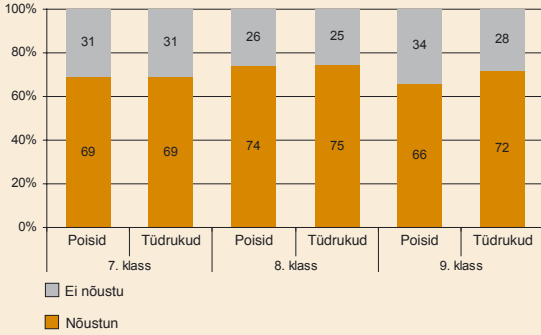
Eelnevalt märgitud statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu 8. ja 9. klassi õpilaste vastustes. Samas aga näib, et 9. klassi ohvrid rõhutavad oluliselt sagedamini ähvardamise ja väljapressimise füüsilist külge kui koolis mittekiusatud õpilased. Mitteohvrid peavad aga antud vägivaldaliike sagedamini vaimseks.

4.5. Füüsilise ja vaimse vägivalla seos õpilaste vanuse ja sooga

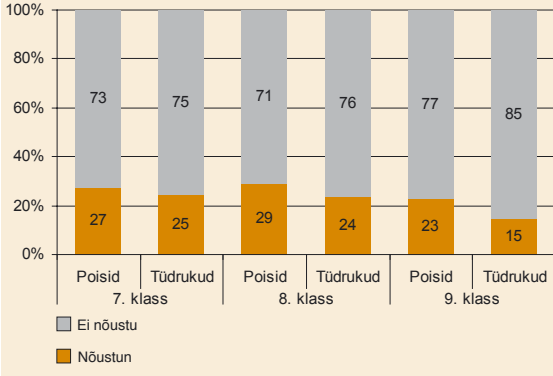
Lähtudes asjaolust, et fookusgruupiintervjuudes rõhutasid nii poisid kui tüdrukud, et mõlema soo esindajad kasutavad koolis oma staatuse parandamise ja hoidmise eesmärgil teatud määral vägivalda ning et poisid kasutavad pigem füüsilist ja tüdrukud pigem vaimset vägivalda, lisasime küsimustikku rea väiteid vaimse ja füüsilise vägivalla kasutamise kohta poiste ja tüdrukute poolt (vt küsimus 70 lisas 1), mille abil saaks uurida suurema hulga õpilaste arvamusi.

Tulemused on esitatud joonistel 31, 32, 33 ja tabelis 1 lisas 6. Respondentide arvamuste näitlikustamiseks on skaala muudetud dihhotoomseks, st nõustumist (“nõustun täielikult” ja “pigem nõustun”) või mittenõustumist (“pigem ei nõustu” ja “üldse ei nõustu”) väljendavad vastusevariandid on liidetud. Poiste ja tüdrukute vastustes statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu, kuid võib märgata, et seitsmenda ja kahek-

Joonis 31. Respondentide hinnangud väite kohta “Minu vanused poisid kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda” (%)

Joonis 32. Respondentide hinnangud väite kohta “Minu vanused tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda” (%)

sanda klassi poisid nõustuvad veidi enam antud väidetega kui üheksandas klassis õppivad noormehed. Selline tulemus võib näidata, et seitsmendas klassis on poiste füüsiline vägivald veel reaalne kogemus, mis vanuse kasvades väheneb.

Mõlemast soost respondendid mõönavad füüsilise vägivalda kasutamist poiste poolt, kuid mitte eakaaslastest tütarlaste poolt. Umbes kolm neljandikku vastanutest ei nõustu või pigem ei nõustu sellega, et nende vanused tütarlapsed kasutavad füüsilist vägivalda. Kõige enam erinesid 8. klassi noormeeste ja 9. klassi tütarlaste arvamused. Nimelt oli 8. klassis õppivate poiste hulgas kõige rohkem (29%) neid respondente, kes leidsid, et tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset, 9. klassi neidude hulgas oli selliseid aga kõige vähem (15%; $F = 2,7$).

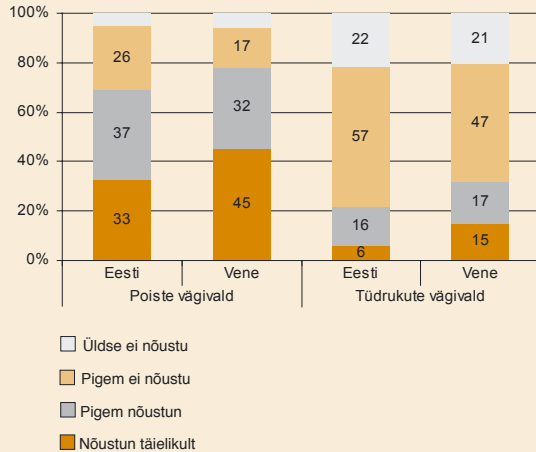
Vanemad vastajad arvavad noorematest sagedamini, et nendeaalsed tütarlapsed kasutavad vähem füüsilist ning rohkem vaimset vägivalda. Näiteks nõustusi 9. klassi neid veidi rohkem selle väitega kui 7. ja 8. klassi neid. Seega võib oletada, et seitsmenda klassi tütarlaste hulgas on ikka veel levinud mingid füüsilise vägivalda ilminguid.

Õppekeele lõikes esineb statistiliselt olulisi erinevusi oma eakaaslastest poiste ja tüdrukute füüsilise vägivalda kasutamise hindamisel (joonis 33). Vene õpilased väidavad eesti õpilastega võrreldes märkimisväärselt sagedamini, et nendega üheeaalised poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda. See tõsiasi kinnitab vene lastega läbiviidud intervjuude tulemusi, kus noored rääkisid veel kaheksanda klassi poiste ja tüdrukute klastest oma sookaaslastega ning et see on täiesti normaalne ja vajalik “treening” omandamiseks enesekaitseoskusi.

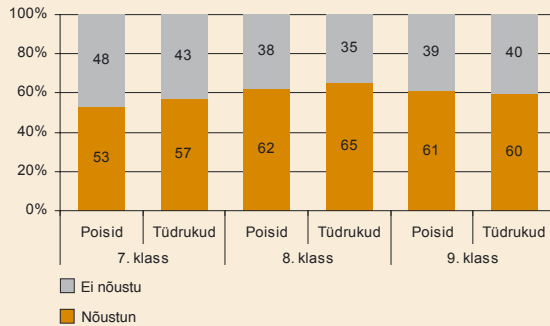
Intervjuudes osalejad rääkisid, et algklassides kasutavad kõik lapsed rohkem füüsilist vägivalda, mis vanuse kasvades asendub vaimse vägivaldaga. Testimaks selle arvamuse levikut laiemas õpilaskonnas, lisasime küsimustikku järgmisi väiteid: “Algklasside poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda”, “Mida vanemaks lapsed saavad, seda vähem on nende vahel füüsilist vägivalda”. Tulemused on esitatud joonisel 34 ja 35.

Üle poole (53-65%) kõikidest vastanutest on kas täielikult või pigem nõus väitega, et algklasside poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda. Sugupoolte vahel ei ilmenud statistiliselt olulisi erinevusi antud küsimusele vastamisel, küll aga selgus, et 7. klassi õpilased võrreldes 8. klassi õpilastega (eriti poisid) nõustusid märgatavalt vähem väitega, et algklasside õpilased kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset (F = 6,5). Samuti nõustusid 7. klassi noored selle väitega vähem kui 9. klassi omad, kuid see erinevus ei olnud siiski statistiliselt oluline.

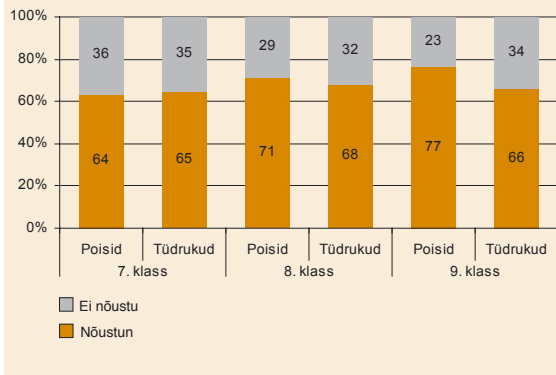
Joonis 33. Respondentide hinnangud väidete kohta “Minu vanused poisid/ tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda” ankeedi keele järgi (%)

Joonis 34. Respondentide hinnangud väite kohta “Algklasside poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset” (%)

Joonis 35. Respondentide hinnangud väite kohta “Mida vanemaks lapsed saavad, seda vähem on nende vahel füüsilist vägivalda” (%)

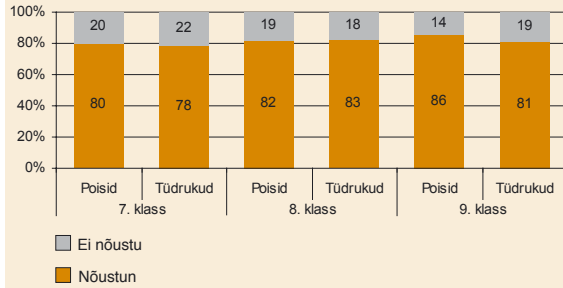
Suurem osa responente (64-77%) on nõus väitega, et vanuse kasvades füüsilise vägivalda osakaal õpilaste omavahelistes suhetes väheneb. Kui võrrelda eraldi poiste ja tüdrukute hinnanguid, siis selgub, et erinevate klasside tütarlaste arvamused on küllaltki sarnased, seevastu poiste hinnangutes ilmneb statistiliselt olulisi erinevusi. Vanuse kasvades on poisid enam seda meelt, et vanemad õpilased kasutavad vähem füüsilist vägivalda kui nooremad ($F = 4,9$). Kui arvestada seda, et füüsilise vägivaldaga seostatakse eelkõige meessoost inimesi, siis võib hinnata poiste arvamust selles küsimuses olulisemaks tütarlaste omast.

Andmed osutavad, et füüsiline vägivald laste vanuse kasvuga väheneb, ning see on igati positiivne informatsioon. Kuid paraku kõnelesid õpilased meie fookusgruupiintervjuudes ka sellest, et vägivald ei kao, vaid muutub, ning füüsiline vägivald asendub vaimse vägivaldaga, mille all õpilased ei kannata sugugi vähem kui füüsilise vägivalda all. Intervjuueeritavad mainisid samuti, et vaimset vägivalda kasutavad ka mõned õpetajad. Nende arvamuste esinemist uurisime väidetega “*Vaimset vägivalda esineb rohkem kui füüsilist vägivalda*”, “*Vaimne vägivald on hullem kui füüsiline vägivald*” ning “*Mõned õpetajad kasutavad suheldes õpilastega vaimset vägivalda*”.

Õpilaste hinnanguid õpetajate poolt kasutatava füüsilise vägivalda kohta ei uuritud käesolevas uurimuses järgmistel põhjustel. Esiteks, lapsed ei rääkinud fookusgruppides sellest kui väga suurest kooliprobleemist. Füüsilisest vägivaldast rääkides rõhutasid lapsed selle vaimset mõju: pidevat hirmu on raskem taluda kui füüsilist valu (vt Lõuna-Eesti väikelinna tüdrukute narratiivi füüsikaõpetajast kvalitatiivses analüüsis, lk 39-40). Õpetajate füüsiline vägivaldsus on Eesti Vabariigis üldiselt taunitav ning ka karistatav, samal ajal pööratakse vaimsele vägivaldale (õpilaste arvates) liiga vähe tähelepanu. Ning kolmandaks, kuna küsimuste ploki maht oli piiratud, otsustasime uurida õpilaste hinnanguid vaimsele vägivaldale, mille negatiivset mõju fookusgruppides eriti rõhutati; ühtlasi on see teema Eestis väga vähe uuritud.

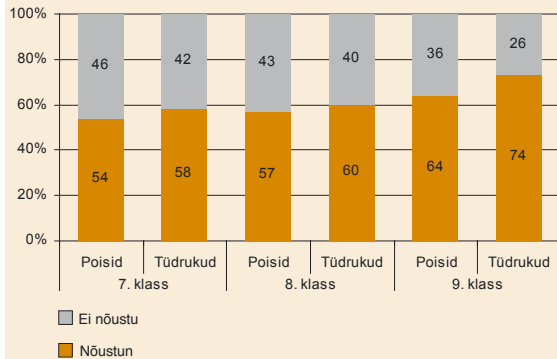
Kõigepealt vaatame, mida lapsed arvavad vaimse vägivalda esinemissageduse kohta. Suurem osa uuritud klasside poisist ja tüdrukutest on kas täielikult või pigem nõus väitega, et vaimset vägivalda esineb rohkem kui füüsilist vägivalda (vt joonis 36). Seejuures on märkimisväärne, et seitsmenda klassi poiste hulgas on ülekaalus vastusevariant “nõustun täielikult” (45%).

Joonis 36. Respondentide hinnangud väite kohta “Vaimset vägivalda esineb rohkem kui füüsilist” (%)

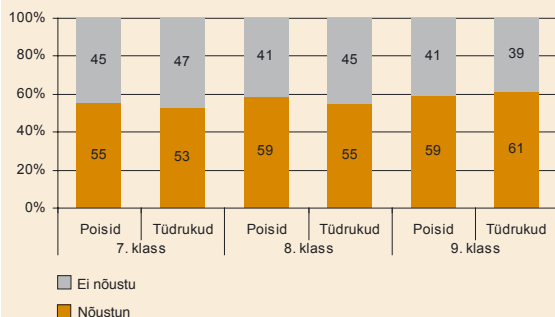

Andmetest selgub (vt joonis 37), et vanemad respondendid peavad noorematest oluliselt sagedamini vaimset vägivalda füüsilisest hullemaks ($F = 5,5$). Eriti kõrge on antud väitega nõustujate protsent 9. klassi tütarlaste hulgas (74%).

Joonis 37. Hinnangud väitele “Vaimne vägivald on hullem kui füüsiline vägivald” (%)

Joonis 38. Hinnangud väitele “Mõned õpetajad kasutavad suheldes õpilastega vaimset vägivalda” (%)

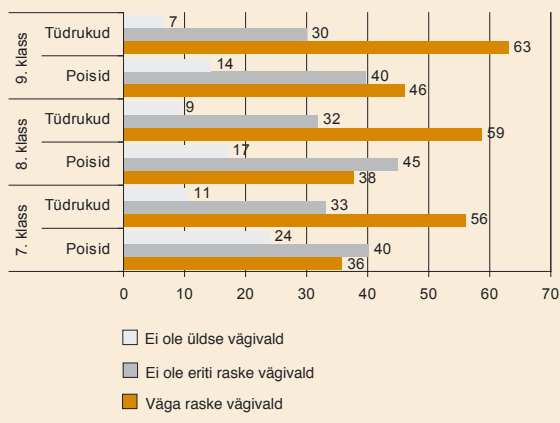

Fookusgruupiintervjuudest selgus, et mõned õpetajad kasutavad õpilaste suhtes vaimset vägivalda. Ka ankeedivastustes nõustub 57% poistest ja tüdrukutest kõikide klasside peale kokku kas täielikult või pigem väitega, et mõned õpetajad kasutavad õpilaste suhtes vaimset vägivalda. Antud väite puhul ei ilmnenud sugupoolte ega ka eri klassidest õpilaste vastuste vahel statistiliselt olulisi erinevusi.

Ignoreerimine

Esimesel grupiintervjuul rääkisid seitsmenda klassi lapsed ignoreerimisest kui väga raskest vaimsest vägivallaliigist. Nad tõid näiteid selle kohta, kuidas õpilased võivad tõrjuda neile mitte meeldivat kaaslast, kasutamata seejuures mingeid füüsilisi või verbaalseid käitumisviise; nad lihtsalt lõpetavad temaga suhtlemise. See oli üks oluline leid esimesena läbi viidud fookusgruupi intervjuust, mille alusel püstitasime hüpoteesi, et on lapsi, kes kannatavad koolis ignoreerimise all. Testisime seda hüpoteesi ka järgmistes fookusgruupi intervjuudes, ning kuna praktiliselt kõik intervjueritavad olid nõus, et ka nende koolis toimub ignoreerimist, lisasime kvantitatiivuuringu küsimuste plokki küsimuse ignoreerimise kohta.

Joonis 39. Respondentide arvamus ignoreerimisest kui raskest vägivallaliigist (%)

Tulemustest selgub, et uuritavate arvamus ignoreerimise kui tõsise vägivallaliigi kohta erinevad märkimisväärselt soo ja klassi lõikes (F = 18,8, joonis 39). Esiteks peavad tüdrukud poistest oluliselt sagedamini ignoreerimist väga raskeks vägivallaks, 9. klassi neiud isegi ligi kaks korda rohkem kui 7. klassi poisid. Teiseks, ka tüdrukute vastustes ilmneb erinevusi, siiski küll väheolulisi. Nimelt leiavad 9. klassi tüdrukud võrreldes 7. klassi tütarlastega sagedamini, et ignoreerimine

on tõsine vägivallaliik, samuti on 9. klassi tüdrukute seas vähem neid, kes ei pea ignoreerimist üldse vägivallaks. Sedalaadi erinevused tulevad esile ka vanemate ja nooremate poiste hinnangute vahel.

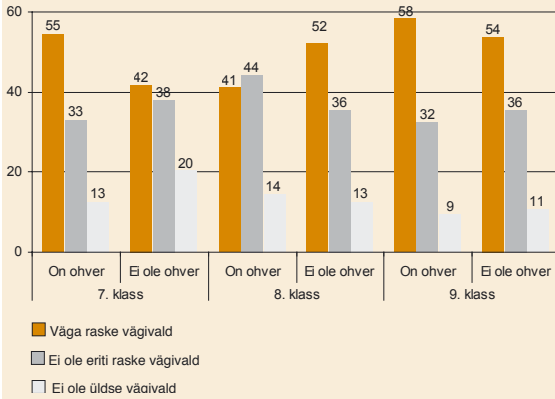
Ignoreerimist kui vägivaldset/mittevägivaldset käitumist oli respondentidel võimalik ankeedis hinnata kahel korral. Esimene võimalus oli vägivallaliikide klassifitseerimisel küsimus 68.8 (vägivalaviiside loetelus esines ka ignoreerimine; vt joonised 1, 2, 17, 18 ning tabelid 1 ja 2 lisas 2 ning tabelid 1 ja 2 lisas 3) ja teine võimalus küsimustiku viimane, 71. väide: „*Kõige raskemaks tüdrukute hulgas esinevaks vaimse vägivalla liikiks on peetud seda, kui klassikaaslased ei tee ühest õpilasest välja ja ei suhtle temaga. Mida arvad Sina niisugusest nn ignoreerimisest?*”.

Vastustes küsimusele 68.8 esines märkimisväärne erinevus poiste ja tütarlaste arvamuste vahel. Nimelt valisid poisid võrreldes tüdrukutega oluliselt sagedamini vastusevariandi: „*ei ole üldse vägivald*”. Näiteks 30,7% 7. klassi, 29% 8. klassi ja 20% 9. klassi poistest väidab, et ignoreerimine pole vägivald. Sel arvamusel on aga vaid 18,4% 7. klassi, 16,7% 8. klassi ja 14% 9. klassi tüdrukutest. Samuti arvavad vene tüdrukud poistest sagedamini, et ignoreerimine on vaimne vägivald (vt joonis 18). Kui võrrelda neid andmeid vastustega viimasele (71.) küsimusele, siis soolised erinevused ilmnevad veelgi selgemalt: 24,6% 7. klassi, 17,2% 8. klassi ja 14,3% 9. klassi poistest arvab, et ignoreerimine pole üldse vägivald, seevastu vaid 10,8% 7. klassi, 9,4% 8. klassi ja 6,6% 9. klassi tütarlastest leiab sama. Siinjuures tuleb ära märkida ka fakti, et viimasele, 71., küsimusele vastates arvas vähem poisse, et ignoreerimine pole vägivald.

Rõhutame, et kui 68. küsimuse loetelus puudus seletus, mida täpselt ignoreerimise all mõeldakse, siis viimase küsimuse juures on ka seletus (vt lisa 1), nii et võõrsõna tähenduse mitteteadmine ei saanud olla takistuseks oma hinnangu avaldamisel. Küsimuste esitamisega ignoreerimise kohta püüdsime õpilastele teadvustada olulist, kuid seni vähe kõneks olnud probleemi.

Sooliste erinevuste ilmnemine ignoreerimise hinnangutes võib olla seotud küsimuses sõnastatud selge viitega tütarlaste vahel toimuvale. Just sel viisil sõnastamine sai teoks mitmel põhjusel. Esiteks, fookusgruppides seostasid vastajad ignoreerimist just tütarlaste käitumisega. Teiseks pidasid intervjueeritavad kogu vaimset vägivalda eelkõige tütarlaste pärusmaaks. Kolmandaks oli meil huvitav teada saada, kuidas ikkagi hindavad poisid ignoreerimist, kui me seostame selle tüdrukute suhtlemismalliga, kuigi ohvrit ignoreerivad nii poisid kui tüdrukud, kui ta klassis boikoti alla on sattunud. Sellepärast on eriti olulised alljärgnevad andmed, mis võrdlevad ohvrite ja mitteohvrite hinnanguid ignoreerimisele.

Joonis 40. Ignoreerimise pidamine raskeks vägivaldaks koolikiusamise ohvrite ja mitteohvrite hulgas klasside järgi (%)

On märkimisväärne, et 7. klassi ohvritest poisid peavad ignoreerimist oluliselt sagedamini väga tõsiseks vägivallii-giks kui samas klassis õppivad mitteohvrid (joonis 40). 8. ja 9. klassi õpilaste puhul statistiliselt olulisi erinevusi ohvrite ja mitteohvrite vahel ei esine.

4.6. Arvamused vägivalda kohta

Küsimustik sisaldas algselt rea väiteid, mille kaudu saab hinnata respondentide arvamusi vägivalda kohta. Need väited on väga olulised, sest võimaldavad testida vägivalda seost teismeliste poiste identiteediga. Respondentidel tuli vastata, kas ja kuivõrd nad nende väidetega nõustuvad. Esimese väitega “Natukene vägivalda käib asja juurde” oli täielikult või pigem nõus 29% kõikidest poistest ja 11% tüdrukutest. 69% poistest ja 89% kõikidest tüdrukutest aga ei nõustunud sellega. Antud tulemustest on selgelt näha soolised erinevused suhtumises vägivalda ($t = -11,5$). Seega oletus, et poisid sallivad rohkem vägivalda, leiab kinnitust. Nii poiste kui tüdrukute puhul võis märgata tendentsi, et vanuse kasvades suhtuti vägivalda kasutamisse üha negatiivsemalt.

Tabel 4. Õpilaste hinnangud väite “Natukene vägivalda käib asja juurde” kohta soo ja klassi järgi (% , N)

	7. klass			8. klass			9. klass		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	11,2	2,2	6,9	10,2	2,1	5,9	8,1	1,1	4,7
Pigem nõustun	19,9	9,6	15	17,7	12,5	14,9	20,6	6	13,5
Pigem ei nõustu	41,5	41,3	41,4	39,8	33,9	36,6	37,8	40,2	39
Üldse ei nõustu	27,5	46,9	36,7	32,3	51,6	42,5	33,4	52,7	42,8
N=100%	357	322	679	254	289	543	296	281	577

Eriti huvitavad on tulemused, mis kõnelevad põhikooli õpilaste arvamustest jõu kasutamise kui võimaliku lugupidamise tagamise meetodi kohta. Tabelist 5 on näha, et nii poiste kui ka tütarlaste grupis oli oluliselt ülekaalus arvamus, et jõu kasutamine ei taga lugupidamist. 78% kõikidest poistest ja 93% tüdrukutest pigem ei nõustu või ei nõustu üldse selle väitega. Kuid siiski esineb tütarlaste hulgas oluliselt enam vastusevarianti “üldse ei nõustu”, poiste hulgas aga domineerib vastusevariant “pigem ei nõustu”. Seega võib öelda, et tüdrukud on poistega võrreldes kindlamalt jõu kasutamise vastu. Sarnaselt eelmisele väitele ilmneb ka siin väike, kuid statistiliselt mitteoluline erinevus klasside vahel: mida vanemaks saadakse, seda enam taunivad nii poisid kui ka tüdrukud jõu kasutamist.

Tabel 5. Õpilaste hinnangud väite “Jõu kasutamine tagab teiste lugupidamise” kohta soo ja klassi järgi (% , N)

	7. klass			8. klass			9. klass		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	6,2	2,5	4,5	6,7	2,4	4,4	4,1	0,4	2,3
Pigem nõustun	18,5	6,3	12,8	14,6	7,3	10,7	17,1	2,8	10,1
Pigem ei nõustu	40,6	21,5	31,6	44,7	25,7	34,6	34,5	22,8	28,7
Üldse ei nõustu	34,7	69,7	51,2	34	64,6	50,3	44,4	74	58,9
N=100%	357	317	674	253	288	541	293	281	574

Järgmine väide küsimustikus uuris, mida õpilased arvavad jõu kasutamisest ründamise puhul. Tabelist 6 selgub, et põhikooli viimaste klasside õpilaste arvamus vasturündamisest erineb oluliselt sellest, kuidas hinnati jõu kasutamist lugupidamise saavutamise meetodina. Tundub, et jõu kasutamine enesekaitse eesmärgil on vastuvõetav nii poistele kui ka tüdrukutele, kuigi väitega nõustuvate poiste osakaal on siingi suurem ($t = -15,4$). Näiteks 89% poistest ja 68% tüdrukutest kõikide klasside peale kokku nõustuvad kas pigem või täielikult antud väitega. Siinjuures on huvitav, et mõlema soo esindajate hulgas kasvab jõu kasutamisega nõustumissagedus koos vanusega.

Tabel 6. Õpilaste hinnangud väite “Kui mind rünnatakse, löön vastu” kohta soo ja klassi järgi (% , N)

	7. klass			8. klass			9. klass		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	53,9	18,2	37,1	51,4	26,4	38,1	54,5	19,2	37,2
Pigem nõustun	32,7	42,1	37,1	39,4	44,7	42,2	36,5	53,6	44,9
Pigem ei nõustu	9,2	26,4	17,3	6,4	23,2	15,3	8,7	23,9	16,1
Üldse ei nõustu	4,2	13,2	8,4	2,8	5,6	4,3	0,3	3,3	1,8
N=100%	358	318	676	251	284	535	288	276	564

Järgmine väide puudutab vägivalla rolli elu põnevamaks muutmisel. Ka selle väite puhul on poiste ja tüdrukute arvamustes statistiliselt oluline erinevus ($t = -12,2$). Poistest 26% on selle väitega kas täielikult või pigem nõus, tüdrukutest jagab sama arvamust vaid 7%. Märkimisväärne on, et eri vanuses respondendid vastasid antud väitele üsnagi sarnaselt.

Tabel 7. Õpilaste hinnangud väite “Ilma vägivallata oleks elu palju igavam” kohta soo ja klassi järgi (% , N)

	7. klass			8. klass			9. klass		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	11,7	3,2	7,7	8,5	2,5	5,3	7,2	1,5	4,4
Pigem nõustun	15,7	5,1	10,7	17,5	5,6	11,1	17,5	4,7	11,3
Pigem ei nõustu	32,9	24,8	29	35	31,7	33,2	30,2	25,8	28,1
Üldse ei nõustu	39,7	67	52,6	39	60,2	50,4	45	68	56,2
N=100%	350	315	665	246	284	530	291	275	566

Ootuspäraselt jagavad arvamust: “On täiesti normaalne, et poisid tõestavad ennast füüsilise jõu abil” sagedamini poisid kui tüdrukud, kõige rohkem aga 7. ja 8. klassi poisid ($F = 23,6$). 54% nooremate klasside poiste arvates on see kas täielikult või pigem normaalne, et poisid tõestavad ennast jõu abil. 9. klassi poistest leiab sama 40%. Oluline tulemus on veel see, et kaheksanda klassi tüdrukute hulgas on võrdlemisi kõrge nende vastanute arv, kes kas pigem või täielikult jagavad väites väljendatud arvamust (41%; 7. ja 9. klassi tüdrukute puhul on antud näitaja 28%).

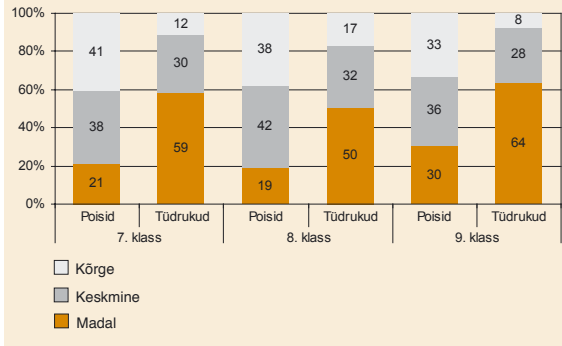
Tabel 8. Õpilaste hinnangud väite “On täiesti normaalne, et poisid tõestavad ennast füüsilise jõu abil” kohta soo ja klassi järgi (% , N)

	7. klass			8. klass			9. klass		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	20	7,7	14,2	19	10,1	14,2	11,2	5,7	8,5
Pigem nõustun	34,7	19,8	27,7	34,4	31,3	32,7	29,2	21,9	25,6
Pigem ei nõustu	28,6	37,5	32,8	34,8	31,3	32,9	35,6	39,8	37,6
Üldse ei nõustu	16,7	35	25,3	11,9	27,4	20,1	24,1	32,6	28,2
N=100%	360	323	683	253	288	541	295	279	574

Selline tulemus kinnitab arvamust, et jõu kasutamine kuulub poistekultuuri juurde nii poiste endi kui ka tüdrukute hinnangul.

Ülevaatlikuma pildi saamiseks õpilaste suhtumisest vägivallasse arvutati iga vastaja jaoks tema vägivalla indeks, liites kokku kõik tema märgitud vastused viie eelnevalt käsitletud väite kohta. Seega võis respondendi indeksi väärtus varieeruda vahemikus 5–20. Indeksi väärtus 5 tähendas seda, et vastaja oli nõustunud täielikult kõigi viie väitega, 20 puhul ei nõustunud ta aga mitte ühegi. Järelikult suurem indeksi väärtus näitab vastaja negatiivsemat hinnangut vägivalla kasutamisele. Järgmise sammuna grupeeriti indiviidid saadud indeksi väärtuse alusel kolme rühma. Madala vägivallasallivusega gruppi jäid vastajad, kellel indeksi väärtus oli poole standardhälbe (2) võrra väiksem üldisest keskmisest väärtusest ($M = 14$). Kõrge vägivallasallivusega gruppi paigutasid respondendid, kelle indeksi väärtus oli omakorda poole standardhälbe võrra suurem keskmisest näitajast.

Joonis 41. Vägivalla sallimine soo ja klassi järgi (%)

Joonis 41 illustreerib õpilaste jaotumist uue vägivalla sallimise tunnuse alusel. Tulemustest selgub, et tüdrukute hulgas on poistest umbes kaks ja pool korda rohkem neid, kes väljendavad vägivalla suhtes sallimatust. Samas on nii 9. klassi poisid kui ka tüdrukud nooremate vastajatega võrreldes vägivalla tarvitamise suhtes veidi enam negatiivsemalt meelestatud.

Kaheksanda klassi tütarlaste erinevus on seletatav vene koolide suure osakaaluga just selles vanusegrupis. Vene tütarlapsed on võrreldes eesti tütarlastega sallivamad poiste poolt kasutatava vägivalla suhtes.

Vägivalla sallimine ohvrite ja mitteohvrite hulgas

Kui võrrelda koolikiusamist kogenud ja mitte kogenud vastajate hinnanguid vägivalla sallimise kohta, siis ilmneb, et ohvrid sallivad vägivalda märgatavalt enam kui mitteohvrid – ohvrite osakaal kõrge tolereerimise grupis oli 31,5%, mitteohvrite oma aga 22,3% ($\chi^2 = 12,8$). Statistiliselt olulised erinevused kiusatute ja mittekiusatute vahel esinevad kahe väite puhul. Ohvrid on mitteohvritest rohkem seda meelt, et jõu kasutamine tagab teiste lugupidamise (väitega nõustujate protsendid vastavalt 19,3 ja 12,8; $\chi^2 = 10$). Samuti peavad kiusatud mittekiusatutega võrreldes normaalsemaks, et poisid tõestavad end füüsilise jõu abil (nõustujate protsendid 47,1 ja 37,7; $\chi^2 = 11$).

Need tulemused näitavad, et vägivald kipub sünnitama vägivalda. Õpilaste seas on küllaltki levinud arusaam, et vägivald on sobiv enda kehtestamise viis, olgugi et mõnele lapsele isiklikult ei pruugi see meeldida. Ohvrite salliv suhtumine vägivalda võib olla sotsiaalse õppimise viil: nähes, et koolikaaslased, kes neid kiusavad, on (näiliselt) populaarsemad ja nendest paremal positsioonil, võib ohvritel tekkida arusaam, et vägivalda tarvitamine ongi võti, mis avab ukse suurema lugupidamise ning kõrgema sotsiaalse staatuse juurde. Sellise seletuse andsid vägivaldsele intervjuudes osalejad, seletades põhjusi, miks mõned õpilased vägivalda kasutavad.

Käitumisviise mittevägivaldseks pidavate respondentide sallivustase

Tabelist 9 nähtub, et vastajad, kes suhtuvad vägivalda kasutamisse positiivsemalt, peavad oluliselt vähemaid vägivaldse sisuga käitumisviise vägivaldseks kui need respondendid, kes ei salli vägivalda rakendamist. Eriti selgelt torkavad silma erinevused just vaimset laadi tegevuste vägivaldseks või mittevägivaldseks kategoriseerimisel. Madala vägivaldasallivusega gruppi kuuluvad õpilased peavad vaimse iseloomuga käitumisviise kaks kuni neli korda sagedamini vägivaldseks kui kõrge vägivaldasallivusega õpilased. Ära tasub veel märkida eriarvamused käperdamise ja tüdrukute kakluse pidamisel vägivaldseks.

Tabel 9. Käitumisviise mittevägivaldseks pidavate vastajate osakaal vägivalda sallimise järgi (%)

	Madal tolerantsus		Keskmine tolerantsus		Kõrge tolerantsus		χ^2
	N	%	N	%	N	%	
Peksmine	4	0,4	6	1	14	3,4	15,2**
Togimine	104	15,1	105	18,3	91	22,2	8,9*
Narrimine	31	4,5	41	7,2	50	12,3	22,8**
Jalaga löömine	15	2,2	11	2	27	6,6	20,3**
Juustest kiskumine	62	9,1	50	8,9	51	12,5	4,1
Asjade rikkumine	93	13,6	90	15,9	82	20	8,1*
Naeruvääristamine	33	4,8	47	8,2	67	16,3	42,7**
Ignoreerimine	118	17,4	122	21,7	112	27,5	15,6**
Käperdamine	73	10,8	79	13,9	101	25	40,7**
Mõnitamine	23	3,4	25	4,4	54	13,2	47**
Poiste kaklus	27	3,9	26	4,6	39	9,4	16,5**
Tüdrukute kaklus	33	4,8	32	5,6	54	13,3	30,7**
Ähvardamine	30	4,4	26	4,6	40	9,8	15,7**
Väljapressimine	32	4,7	23	4,1	43	10,5	21,1**

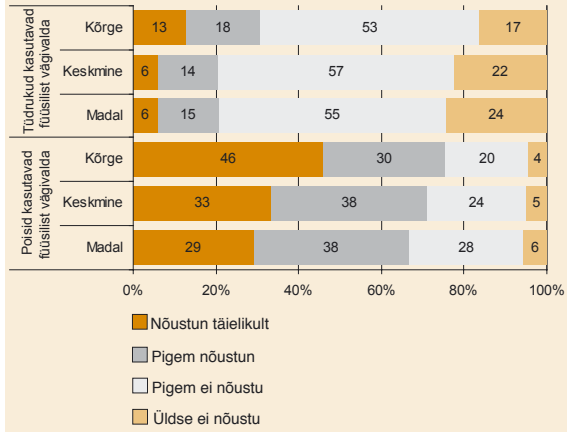
Statistiliselt olulised erinevused vägivalda rohkem ja vähem sallivate õpilaste vastustes χ^2 statistiku alusel;

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

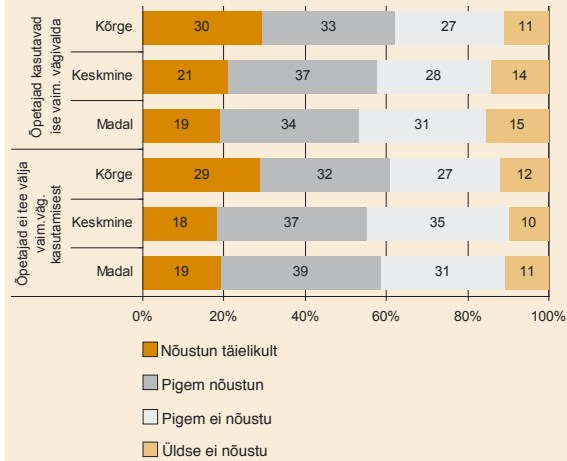
Järgnevalt on esitatud ainult statistiliselt olulised erinevused, mis ilmsid vägivalda rohkem või vähem sallivate õpilaste hinnangutes väidetele küsimusteplokis 70. Joonis 42 näitab ilmekalt, et kõrge vägi- vallasallivusega gruppi kuulu- vad vastajad nõustuvad tunduvalt sagedamini väitega, et nendega samaealised poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda (mõlema väite puhul $F = 12,5$). Saadud tulemusest võib järeldada, et õpilased, kes sallivad rohkem vägivalla kasutamist, lävivad ka enam vägivaldselt käituvate kaaslastega.

Samuti ilmnes andmetest, et vägivalda enam sallivad vas- tajad leiavad ülejäänud kahe grupiga võrreldes oluliselt sagedamini, et õpetajad ei tee välja õpilaste vaimse vägi- valla kasutamisest ($F = 3$) ning rakendavad seda mõnikord ka ise õpilaste suhtes ($F = 7,7$, joonis 43).

Joonis 42. Respondentide hinnang väitele “Minu vanused poisid/tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda” vägivalla sallimise järgi (%)

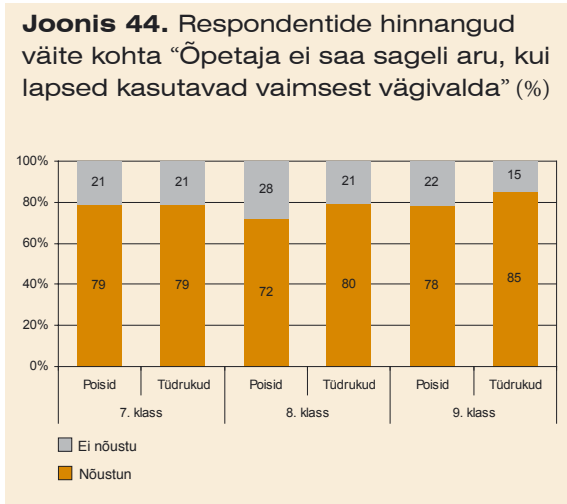

Joonis 43. Vastajate hinnang väidetele “Õpetajad ei tee välja, kui lapsed kasutavad koolis vaimset vägivalda” ja “Mõned õpetajad kasutavad suheldes õpilastega vaimset vägivalda” vägivalla sallimise järgi (%)

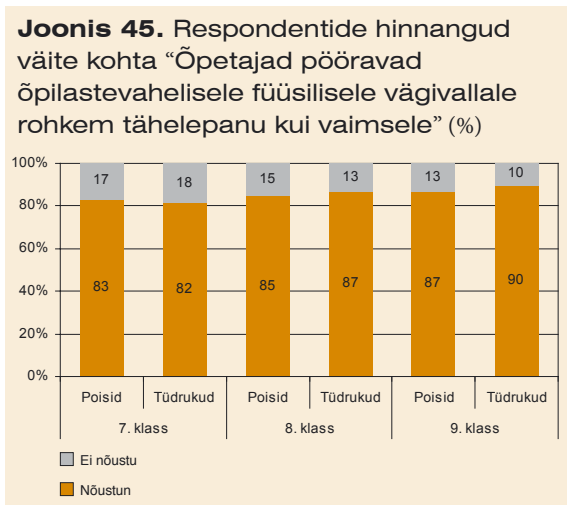

Õpilaste hinnang õpetaja reaktsioonile õpilastevahelise vägivalda suhtes

Fookusgruppides kerkis ühe olulise teemana üles õpetajate reaktsioon õpilastevahelisele vägivaldale. Arutluse tulemusena tekkisid mõned väiteid, millest kolm sai lisatud küsimustikku. Nende levik laiemas populatsioonis hulgas on esitatud joonistel 44, 45 ja 46 ning tabelis 1 lisas 6.

Vastajatest enamik (72 – 85%) on kas täielikult või pigem nõus arvamusega, et õpetajad ei saa sageli aru, kui lapsed kasutavad vaimset vägivalda. Poiste ja tüdrukute ning nooremate ja vanemate kooliõpilaste vastused sellele väitele on üsnagi homogeenised. 8. klassi poiste hulgas näib olevat selle väitega nõustujaid kõige vähem ning 9. klassi tüdrukute seas jälle kõige rohkem, kuid märgitud erinevused ei ole statistiliselt olulised.

Ilmselt mõjutas õpilaste hinnanguid asjaolu, et õpetajad pööravad noorematele poistele rohkem tähelepanu, kuna nad on füüsiliselt agressiivsemad. Poiste füüsilise tülitsemise kõrval võib tütarlaste vaimne kiusamine näida kergema probleemina, seda enam, et see ei jäta nähtavat jälge. Tulemuseks on, et tüdrukud tunnevad end oma probleemiga hüljatuna.

Väitega “Õpetajad pööravad õpilastevahelisele füüsilisele vägivaldale rohkem tähelepanu kui vaimsele” on valdav enamus vastajatest nõus (83 – 90%). Kui välja arvata üheksanda klassi tüdrukud, on õpilaste hinnangutes ülekaalus vastusevariant “nõustun täielikult” (48 – 53%).

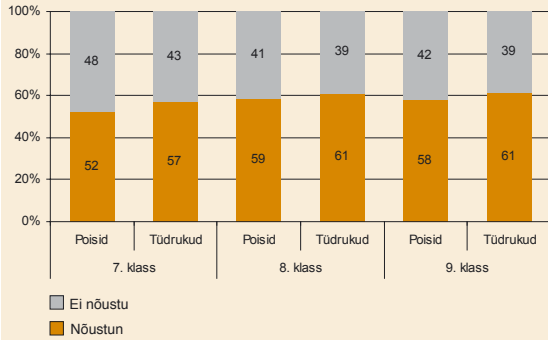
Üle poole kõikidest vastanutest on täielikult või pigem nõus väitega, et õpetajad ei tee välja, kui lapsed kasutavad

kaasõpilaste suhtes vaimset vägivalda. Üldiselt olid vastajate hinnangud selle väite kohta üsna sarnased. Tütarlaste osakaal on igas klassis pisut suurem võrreldes poisituga, mis võib viidata tüdrukute tundlikumale reaktsioonile õpetajate ükskõiksele suhtumisele.

Korrelatsioonanalüüs näitas, et kõik kolm õpetajate kohta käivat väidet on omavahel statistiliselt olulises korrelatsiooniseoses. Täpsemalt öeldes, mida enam respondendid arvavad, et õpetajad ei saa aru vaimse vägivalda kasutamisest õpilaste poolt, seda enam nad leiavad, et õpetajad pööravad füüsilisele vägivaldale rohkem tähelepanu kui vaimsele ($r = 0,35$) ning ei tee õpilaste vaimse vägivalda kasutamisest välja ($r = 0,45$). Teise ja kolmanda väite puhul on korrelatsioonikordaja väärtus 0,3.

Järgnevalt võrreldakse eesti ja vene koolide respondentide hinnangut õpetaja reaktsioonile õpilastevahelise vägivalda korral. Tulemused on esitatud tabelites 10, 11 ja 12.

Joonis 46. Respondentide hinnangud väite kohta “Õpetajad ei tee välja, kui lapsed kasutavad vaimset vägivalda” (%)

Tabel 10. Respondentide arvamus väite kohta “Õpetaja ei saa sageli aru, kui lapsed kasutavad vaimset vägivalda” soo ja ankeedi keele järgi (%)

	Eesti			Vene		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	35,4	33,2	34,3	31,4	33,5	32,5
Pigem nõustun	43,2	49,5	46,4	37,7	38,6	38,2
Pigem ei nõustu	16,8	14,9	15,8	23,9	19,6	21,8
Üldse ei nõustu	4,7	2,4	3,5	6,9	8,2	7,6
N = 100%	704	713	1417	159	158	317

Andmetest selgub, et vene koolide õpilased nõustuvad eesti koolide lastest märksa vähem väitega, et õpetajad ei saa aru, kui õpilased kasutavad koolis vaimset vägivalda ($t = -3,1$).

Tabel 11. Respondentide arvamus väite kohta “Õpetaja ei tee välja, kui lapsed kasutavad vaimset vägivalda” soo ja ankeedi keele järgi (%)

	Eesti			Vene		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	22	19,2	20,6	23,3	25,5	24,4
Pigem nõustun	35,8	41,2	38,5	24,5	29,3	26,9
Pigem ei nõustu	31,8	30,8	31,3	36,5	30,6	33,5
Üldse ei nõustu	10,4	8,8	9,6	15,7	14,6	15,2
N = 100%	710	718	1428	159	157	316

Antud väite puhul on märgatav vastajate küllaltki sarnased hinnangud, eriti eesti koolide õpilaste seas. Vene koolide õpilased nõustuvad vähem arvamusega, et õpetaja ei tee välja, kui ta näeb vaimse vägivalda ilminguid. Eriti ei nõustu selle arvamusega vene koolide poisid (52%).

Tabel 12. Respondentide arvamus väite kohta “Mõned õpetajad kasutavad suheldes õpilastega vaimset vägivalda” soo ja ankeedi keele järgi (%)

	Eesti			Vene		
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Nõustun täielikult	22,7	19,5	21,1	27,7	28,1	27,9
Pigem nõustun	34,6	36	35,3	32,1	32,5	32,3
Pigem ei nõustu	30,3	31,2	30,7	18,9	23,1	21
Üldse ei nõustu	12,5	13,4	12,9	21,4	16,3	18,8
N = 100%	706	719	1425	159	160	319

Vene koolide õpilased arvavad eesti koolide õpilastega võrreldes rohkem, et mõned õpetajad kasutavad vaimset vägivalda. Samas ei ole aga need erinevused statistiliselt olulised.

Üldiselt näitavad eesti ja vene koolide õpilaste hinnangud õpetajate reaktsioonile õpilastevahelise vägivalda suhtes ja ka õpetajate poolsele vaimse vägivalda kasutamisele üpris sarnaseid tendentse. Siiski kõnelevad andmed sellest, et õpilaste hinnangul tegelevad vene koolide õpetajad vaimse vägivalda probleemidega rohkem, võrreldes

eesti koolide õpetajatega. Nt vene kooli poistest 52,2% ei nõustu sellega, et õpetaja ei tee välja vaimset vägivallast, eesti poistest jagab seda arvamust aga vaid 42,2%.

Mitteohvritega võrreldes nõustusid ohvrid oluliselt sagedamini, et õpetajad ei saa tihti aru, kui õpilased kasutavad koolis vaimset vägivalda ($t = -2,8$), ning et õpetajad ei tee vaimse vägivalda kasutamisest välja ($t = -2,1$). Samuti kaebasid kiusamist kogenud vastajad rohkem kui seda mitte kogenud respondendid, et mõned õpetajad kasutavad õpilaste suhtes vaimset vägivalda ($t = -2,2$). See kinnitab mingil määral intervjuudest kõlama jäänud arvamust, et õpilased, keda nende koolikaaslased kiusavad, ei kuulu sageli ka õpetajate soosikute hulka ning on oma probleemidega üpris üksijäetud.

5. Arutelu

Uurimuse kvalitatiivses osas uurisime laste vägivalda ja väärkohtlemise tõlgendusi ning võrdlesime analüüsi tulemusi kirjandusel põhineva teadmusega. Uurimuse teise osa eesmärk oli testida kvalitatiivse analüüsi tulemuste levikut laiemalt põhikooli kolme vanema klassi õpilaste hulgas. Järgnevalt tõlgendame meetodite kombineerimise tulemusena tekkinud olulisemaid leide.

5.1. Tulemuste arutelu

Agressiivsete käitumisviiside hindamine vägivaldseks vs mittevägivaldseks

Uurimuse mõlema etapi tulemusi kokku võttes saame aru, millest lapsed lähtuvad, kui nad peavad ühtesid ründavaid käitumisviise vägivaldseteks, teisi aga mitte. Kvalitatiivne analüüs lubab järeldada, et sõna „vägivald” kasutavad lapsed erinevates tähendustes. Neid tähendusi illustreerima sobiks skaala, mille ühes otsas on vägivald kui normaalne nähtus, mis kuulub laste igapäevase eakaaslastega suhtlemise juurde. See „vägivald” sisaldab teatud agressiivsuse elemente, kuid sarnaneb pigem mänguga, mille käigus selguvad muuhulgas ka jõu ja staatuse vahekorrad. Osalejad ei püüa üksteist alandada, suhtlemine toimub võrdväärsel alusel. Skaala teises otsas asetseb aga tahtlik vaimse ja füüsilise kahju tekitamine ning rünnaku kaasnev alandamine. Suhe on siin ebavõrdne ja suhtlemine põhineb võimul. Erinevus seisneb selles, et esimese fenomeni puhul on poolte osalemine pigem vabatahtlik ning pole selget ohvrit; teise puhul aga on keegi selgelt ohvri rollis ning tema osalemine on peale sunnitud.

Vägivallategude määratlemisel ja liigitamisel on olulised mitte üksnes lapse enda kogemused, vaid ka tähendused ja hinnangud, mida ühiskonnas ja lapse keskkonnas nii täiskasvanud kui teised lapsed valutekitavatele käitumisviisidele ja vägivallast tingitud valule ja kannatustele omistavad, ehk levinud diskursused või interpretatsioonide repertuaarid (Potter 2000). Mõistet „diskursus” kasutame sotsiaalkonstruktivistlikus tähenduses, mida võib lühidalt kokku võtta järgnevalt. Diskursused on inimeste kollektiivse sotsiaalse tegevuse produktid. Diskursused eksisteerivad tähenduste süsteemidena, mis materialiseeruvad verbaalselt või muud moodi (käitumismallid, žestid, kombed, riitumine jne). Diskursusi luuakse igapäevaste interaktsioonide käigus, kus inimesed mõtestavad ja tõlgendavad objekte ja fenomene, millega nad elus kokku puutuvad. Inimeste tõlgendusi mõjutavad juba olemasolevad, teiste inimeste poolt varem loodud diskursused. Ka inimeste isiklike kogemuste mõtestamine on olemasolevate tähenduste süsteemide poolt mõjutatud. Kõik kollektiivid loovad oma diskursusi, mis mingil määral erinevad üksteisest. On nii ühiseid diskursusi, mida jagavad ja mille taasloomises osalevad kõik kollektiivid ja inimgrupid kui ka

väiksemate gruppide diskursusi, mis kannavad teatud erinevusi. Näiteks võib mingi nähtusega seoses rääkida üldisest eesti diskursusest, mida üldiselt tunnevad ja jagavad kõik eesti kultuuri kuuluvad inimesed. Eesti kultuuri sees omakorda esineb sellisama nähtuse kohta väga erinevaid diskursusi, mida jagavad nt vanuse, soo, erialase tegevuse, perekondlike seoste, elukoha jpm alusel erinevatesse gruppidesse kuuluvad inimesed. Seetõttu võime rääkida, et on olemas täiskasvanute diskursus laste vägivaldse käitumise kohta, st arusaamad ja tegutsemisviisid, mis on omased enamikule täiskasvanutest. Käesolevas töös kasutame täiskasvanute diskursuse mõistet just selle üldises tähenduses.

Sotsialiseerimise käigus omandab laps oma keskkonnas teda ümbritsevate inimeste poolt jagatud ja taasloodavaid diskursusi ning osaleb ka ise aktiivselt nende taasloomises ja muutmises. Meie uurimus tegeleb teismeliste vägivalladiskursusega, mida jagab enamik teismelistest ja mis erineb täiskasvanute vägivalladiskursusest.

Erinevad sotsiaalsed grupid annavad vägivaldsele erinevaid interpretatsioone vastavalt elukogemustele, õpitud ja jagatud väärtustele, ühiskondlikule positsioonile, võimule, vastutusele jms, taasluues ja korrigeerides seeläbi olemasolevaid diskursusi. Lapsed osalevad vähemalt kaheses diskursuses: neid mõjutab nii eakaaslaste kui täiskasvanute vägivalladiskursus. Lastel on oma interpretatsioon ka sellest, kuidas täiskasvanud lapsi ja nende käitumisviise konstrueerivad ehk laste endi diskursus täiskasvanute lastediskursusest. Selle uurimuse raames me tegeleme laste diskursuse tundmaõppimisega. Täiskasvanulik diskursus tähendab siin eelkõige seda, kuidas lapsed konstrueerivad täiskasvanute arvamust laste vägivallast (põhjalikumalt diskursuse mõistest vt nt Gergen 1999, 2001, Potter 2000, Wetherell *et al.* 2001).

Kõike eelpool öeldut tuleb käsitleda pideva protsessina. Mõiste “diskursus” sisaldab pideva muutuse momenti. Laste ja täiskasvanute vägivalladiskursused ja nende omaksvõtmine või vastupidi, keeldumine neid vastu võtmast ei toimu tühjas kohas ega mingi kindla šabloonil alusel. Oma rolli mängivad siin suhted lapse ja täiskasvanute vahel, lapse ja teiste laste vahel, usaldus teatud diskursuste kandjate vastu, kooskõla või ebakõlad lapsega seotud erinevate täiskasvanute gruppide poolt (taas)loodavate diskursuste vahel jne.

Meie andmed kõnelevad sellest, et seitsmenda klassi respondentide vägivaldse tõlgendus (liigitamine) erineb täiskasvanulikust vägivaldse diskursusest rohkem kui veidi vanemate laste diskursus. Siiski võib laste puhul märgata täiskasvanuliku vägivaldse diskursusega liitumise protsessi. Seitsmenda klassi õpilased “ei oska” sageli hinnata käitumisviise vägivaldseks või mittevägivaldseks, mis väljendub kõikumistes „õige” grupi valikul, kuid üheksandas klassis on see “oskus” juba üsnagi hästi omandatud. Tuleb märkida, et tütarlapsed läbivad täiskasvanute diskursuse omaksvõtmise protsessi kiiremini. Võib-olla on siin tegemist tütarlaste suurema valmisolekuga vastata täiskasvanute ootustele, mida nad hakkavad mõistma poistest varem. Võib ka olla, et siin väljendub erinevus poiste ja tüdrukute viisis rääkida vägivallast, mida märkisime intervjuude ajal. Nimelt lähtuvad poisid pigem nende endi isiklikest kogemustest

ning on rohkem valmis neist avalikult rääkima. Tüdrukud aga arutlevad teema üle pigem abstraktselt, kasutades kellegi teise näiteid ja nende tõlgendus põhineb pigem “õpitud” teadmisel. Poisse sunnib sooidentiteet aktiivselt poistekultuuris osalema, mille juurde kuulub teatud vägivaldsus (vt nt Klein 2006b, Messerschmidt 2000, Pettersson ja Karlsson 2005).

Niisiis, liigitades ankeedis loetletud käitumisviise, võisid vastajad lähtuda isiklikest kogemustest, üldlevinud lastediskursusest ja/või täiskasvanulikust diskursusest.

Mõeldes küsimusele, miks valivad õpilased vastusevariandi „ei ole üldse vägivald”, võib kaaluda erinevaid seletusi. Üks võimalik seletus on, et ründav käitumisviis ei tee neile isiklikult kahju, ei alanda neid (nt füüsilise jõu kasutamine poiste kultuuris). Seletuseks võib olla ka isikliku kogemuse puudumine ja nõrk empaatiavõime. Nii kvalitatiivsete kui kvantitatiivsete andmete alusel võib järeldada, et tüdrukute empaatia on arenenum; vaatamata sellele, et nad isiklikult kogevad vähem füüsilisi rünnakuid (või just sellise kogemuse puudumise tõttu), peavad nad poiste kaklusi või peksmist taunitavamaks kui poisid ise, isegi kui viimased on selle ohvrid (võrdle ohvrite tolerantsi taset). Iseloomulik näide sellest on seitsmenda klassi tütarlapse jutt klassivenna judotreeningul saadud sinikatest. Paistis, et need vägivalda jäljed poisi näol “valutasid” tüdrukul rohkem kui kannatada saanud endal.

Mõnda vägivalda sisaldavat käitumisviisi võidakse vägivallaks mitte pidada ka seetõttu, et nähtus on liiga tuttav, kuulub argipäevarutiini ega kanna alandavat iseloomu, olles pigem mäng (nt togimine). Võib ka olla, et hindaja ise kasutab ründavaid käitumisviise aktiivselt ega anna endale aru oma tegude negatiivsest mõjust kannatanule (nt poiste arvamus käperdamisest).

Mõnda agressiivseid elemente sisaldavat käitumisviisi võidakse mittevägivaldseks liigitada ka seetõttu, et “ohver” näeb vihjet millelegi hoopis meeldivamale. Nt intervjuudes tõlgendasid tütarlapsed poiste poolt kasutatavad ründavad käitumisviise kui tähelepanu osutamist, mis neile vägagi meeldis, sest kinnitas positiivselt nende soolist identiteeti. Ammutuntud näide: tüdruku patsist sikutamine on märk sellest, et ta poisile meeldib.

Võib ka olla, et võrreldes teiste, hullemate tegudega tundub mingi asi hindajale tühisena. Niisugune võiks olla seletus ründavate käitumisviiside mittevägivaldseks liigitamise kõrgele tasemele ohvrite hulgas. Kui õpilane kogeb jõhkraid peksmisi koos alandamisega, siis ignoreerimine ei tundu talle eriti raske vägivallana või vastupidi, kui laps on klassis tõrjutud, võib väike togimine tema jaoks tähendada, et ta olemasolu märgatakse. Need põhjused võivad esineda ka koos ja üksteisega läbipõimunult.

Vanuse mõju vägivalda hindamisele

Mittevägivaldseks liigitatud käitumisviiside osakaal ankeedis pakutud loetelus väheneb järjepidevalt koos laste vanuse kasvuga. Ebaolulised erinevused (tõusud) on

märgatavad kaheksandas klassis nt poiste kakluse, käperdamise, asjade rikkumise ja juustest kiskumise osas, mis võivad viidata sellele, et 8. klassi õpilased kasutavad neid käitumisviise veel aktiivselt. Ka fookusgruppide intervjuudes rääkisid lapsed, et 8. klassi poisid (vene koolis ka tüdrukud) kaklevad üsna sageli.

Üldkokkuvõttes võib tõdeda, et vanus mõjutab õpilaste hinnanguid vägivaldale, kusjuures muutused viitavad täiskasvanute vägivalda diskursusega liitumise protsessile.

Poisid vs tüdrukud vägivaldast

Hinnangutes vägivaldale ilmnevad selgelt õpilaste vahelised soolised erinevused. Tüdrukud taunivad poistest oluliselt enam iga vägivaldaliiki. Erinevused, mis ilmnesid nii kvalitatiiivse intervjuu kui küsitluse andmete põhjal, kinnitavad järjekordselt fakti, et vägivald kuulub poistekultuuri ja poiste soolise identiteedi juurde. Meie andmed on kooskõlas rahvusvahelises kirjanduses kajastatud empiiriliste andmetega ja teoreetiliste arutlustega (Bourdieu 2005, Connel 1995, Connel ja Messerschmidt 2005, Gordon *et al.* 2005, 2003, Klein 2006, Messerschmidt 2000, Stoudt 2006, Suurpää ja Hoikkala 2005 jpt).

Samas olid poiste ja tüdrukute hinnangud vaimse vägivalda kohta ja õpetajate reaktsioonidele vägivalda suhtes üksmeelsed ega sõltunud soolisest kuuluvusest. Poiste ja tüdrukute arvamused enese kaitsmise vajadusest olid samuti sarnased: “Kui mind rünnatakse, löön vastu”.

Sarnasused ja erinevused eesti ja vene koolide õpilaste vahel

Eesti ja vene koolide õpilaste vahelised sarnasused ilmnevad eelkõige selles, et kõik kasutavad vägivalda nii mängulises tähenduses kui ka enda positsiooni jõulisema tõstmise ja hoidmise tähenduses. Nii eesti kui vene koolides ilmnevad vägivalda käsitlemisel soolised erinevused ning tendentsid on üldiselt sarnased. Teatud vägivaldsus on poiste kultuuri osaks nii eesti kui vene koolides. Tüdrukute vägivaldasallivus on poistega võrreldes üldiselt madalam. Erinevused kahe keelegrupi vahel ilmnevad siiski just soolises aspektis. Eesti õpilaste seas on poiste ja tüdrukute erinevused vägivalda puudutavates hinnangutes olulisemad võrreldes erinevustega vene poiste ja tüdrukute hinnangutes. Vene poiste ja tüdrukute arvamused erinevad oluliselt eelkõige seksuaalse alatooniga vägivaldailmingute (käperdamine) hindamisel või siis sooga seotud tegevuste puhul (poiste kaklus, tüdrukute kaklus). Liigitades vägivaldaviise erinevatesse kategooriatesse, on vene tüdrukute arvamused sarnasemad vene poiste arvamusega kui eesti tüdrukute arvamused eesti poiste arvamustega. Eesti õpilaste hinnangutes oli sooline erinevus suurem. Mõnede vägivaldaviiside puhul on vene tüdrukud isegi poistest sallivamad; eesti õpilaste hulgas pole seda märgata.

Kõige suurem erinevus kahe keelegrupi vahel on see, et vene õpilased (poisid ja tüdrukud) hindavad võrreldes eesti õpilastega tervet rida käitumisviise sagedamini

mittevägivaldseteks. Sellest võib järeldada, et teatud agressiivsed käitumisviisid sõna mängulises tähenduses kuuluvad loomulikena vene õpilaste argielu juurde. Eesti koolis esineb pigem ignoreeriv, tõrjuv käitumismall. Need väited on siiski oletuslikud ning vajavad kindlasti põhjalikumat uurimist.

Ohvrikogemusega vs ohvrikogemuseta õpilaste arvamused vägivallast

Eesti koolide õpilased tunnistavad ankeedis vene õpilastega võrreldes sagedamini oma viimase aasta jooksul saadud ohvrikogemusi. Ka seda fakti võib tõlgendada erinevalt. Kõigepealt tuleb arvesse võtta vaadeldavas kultuuris vägivaldseks hinnatud käitumisviise. Kui võrdleme nt eesti ja vene õpilaste mittevägivaldseks peetud käitumisviiside vahekorda, siis näeme, et eesti lapsed hindavad vägivaldseks paljusid käitumisviise, mida vene õpilased vägivaldseks ei pea. Selge, et ohvrina ei tunne end inimene, kelle jaoks vaadeldav käitumisviis – nt juustest kiskumine – pole vägivald. Oluline on võtta arvesse ka kultuuriliselt levinud suhtumist ohvriksolemise ülestunnistamisse. Mõned kultuurid tunnustavad seda rohkem, teised vähem. Andmete alusel võime järeldada, et eesti kultuuris ei ole enda ohvriks tunnistamine häbiasi, kuid vene kultuuris võib-olla on. See on jällegi üks oletus, mida tuleb edasi uurida.

Ohvrid valivad vägivalaviise liigitades mitteohvritest sagedamini vastusevariandi „nii füüsiline kui vaimne”. See kinnitab kvalitatiivse analüüsi tulemust, et kõige talumatum on just selline rünnak, milles ohver kogeb nii füüsilisi kui vaimseid vägivalla komponente.

Märkamata jääv vaimne vägivald

Intervjuude ajal rääkisid lapsed sellest, et kooli personal ei tegele eriti palju vaimse vägivallaga. Peamiselt reageeritakse kaklustele, mis tegelikult ei tekita õpilastele nii palju kannatusi kui vaimne alandamine. Kvantitatiivsed andmed näitavad üllatavat üksmeelt õpilaste hinnangutes vaimse vägivalla levikule nende koolides ja vaimsest vägivallast tekitatud kahjule. Samuti leiavad õpilased, et õpetajad ei reageeri vaimse vägivalla ilmingutele piisavalt. Õnneks või kahjuks ei ole see üksnes Eesti laste probleem. Õpetajate suutmatusest reageerida laste verbaalsetele rünnakutele teavitavad ka teiste maade uurijad (vt nt Geiger ja Fischer 2006). Huvitav oleks uurida teise poole, st õpetajate ja teiste koolitöötajate arvamusi koolis levinud vaimsest vägivallast ja selle ohjeldamise võimalustest.

Ohvri lootusetu üksildus ja ignoreerimine kui raske vaimne vägivald

Kvalitatiivse analüüsi kõige kurvemaks tulemuseks oli õpilaste arvamus, et ohvrit ei saa keegi aidata. Ka kvantitatiivsed andmed kinnitavad seda.

Küsimustiku tulemused kinnitavad kvalitatiivse uurimuse raames püstitatud hüpoteesi, et ignoreerimine on tõsine probleem põhikooli õpilaste hulgas. Ükskõiksus ohvri üksilduse suhtes ja ignoreerimine kui raske vaimne vägivald tunduvad omavahel seotud olevat ja viitavad integreerimisprobleemidele Eesti koolis.

Kokkuvõtteks

Käesolev uurimus näitab, et lapsed osalevad aktiivselt sotsiaalsete nähtuste konstrueerimises: nad tegelevad ümbritseva tegelikkuse nähtuste määratlemise ja tõlgendamisega. Esmalt lähtuvad lapsed täiskasvanutelt omandatud tõlgendustest, kuid elukogemuste kasvades lisanduvad neile oma arusaamad, ja tõlgendused muutuvad.

Lapsed ei oska alati selgelt väljendada, mis neid häirib, milles on vägivald ja väärkohtlemise põhjused ja kuidas ebameeldivatest nähtustest võitu saada. Sageli kordavad nad täiskasvanute tõlgendusi. Kuid arutledes ja tuues näiteid enda kogemustest, juhivad nad selgelt tähelepanu tänapäeva Eesti koolis olevatele kitsaskohtadele.

Me üritasime oma analüüsi põhjal näidata, et koolivägivalda põhjused peituvad sügavamal ühiskondlikes protsessides ning konkreetsed nn probleemsed lapsed (ohvrid ja kiusajad) on omamoodi sümptomid, mis viitavad probleemidele, kuid ei ole ise probleemide algpõhjuseks.

5.2. Sõnum praktikutele, haridus- ja sotsiaalpoliitika kujundajatele

Käesoleva uurimuse kõige olulisemaks tulemuseks on ülevaade vaimse vägivalda levikust Eesti koolides ja selle tunnistamisest õpilaste poolt. Vaimse vägivalda levik on seotud meie ühiskonna arenguraskustega. Toetudes eelnevalt viidatud erialasele kirjandusele võib siiski öelda, et Eesti kool ei erine teiste ühiskondade traditsioonilistest koolidest ja seal kasutatavatest õppe- ja kasvatamismeetoditest, st ühiskondliku struktuuri taasloomise viisist.

Kõige tähtsam ülesanne on kogukonna loomine koolides. Tänapäeva Eesti kool tegeleb liiga palju “teadmiste andmisega”, jättes kõrvale selles protsessis osalevad inimesed – nii õpilased kui õpetajad. Inimeste väärtustamine toimub täna vaid retoorika tasemel, kuid vaja on õppida endale tõlkima, mis peitub nende ilusate sõnade taga ja hakata igast inimesest hoolima ka tegelikkuses.

Erinevused koolis on tänapäeva Eesti reaalsus. See, millest rääkisid lapsed intervjuude ajal ja mida kordasid ka ankeetküsitluses osalejad, kinnitab, et koolides tegeldakse üsna vähe kogukonna ja ühtekuuluvustunde arendamisega, mis väärtustaks igat koolipere liiget ja mis võimaldaks olla avatud uute liikmete vastuvõtmisele.

Koolijuhtidel ja hariduspoliitika kujundajatel tuleb mõista, et probleemid ei peitu lastes ega isegi mitte nende vanemates ja koduses kasvatuses, vaid hoopis tingimustes, mis last koolis vastu võtavad. Eesti ühiskond kannab endas nõukogude aja pärandina atomiseeritud ühiskonna jälgi. Kuigi nimetame seda individualismiks, mis peaks hästi sobima Eesti identiteediga liitumisel Läänemaailmaga, on Eesti individualismil võrreldes Lääne individualismiga erinevad juured. Eesti probleem seisneb selles, et ajalooliselt kujunenud loomulik kogukonnal põhinev individualism lõhuti nõukogude võimu poolt.

Kooli kogukondlikustamise protsessile saavad kaasa aidata Eestis juba tähtsavad, kuid veel vähe mõistetud erialad nagu koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika. Need erialad on olemas ja paljudes koolides töötavad tublid praktikud. Kahjuks on tehtud ka palju vigu, sest tänini puudub selge, uurimusele põhinev kontseptsioon; tegeldud on eelkõige probleemsete lastega (koolikohustuse eirajad, ohvrid ja kiusajad), neid see läbi märgistades ja tõrjudes, mitte aga koolikeskkonna tervendamisega ühtekuuluvustunde loomise kaudu. Koolisotsiaaltöö lähtub vajadusest päevaprobleeme kiiresti lahendada. Kui vaadata Eesti koolisotsiaaltöö kaheteistaastast arengulugu, näeme seal palju sellist, mis viitab pigem sümbolilise võimu kehtestamise püüdele, kihistumise tugevdamisele ja probleemidest vabanemisele, mitte nende lahendamisele (Kadajane 2000, Linno 2005, Šahverdov 2005, 2006). Pakkudes lahendusi vägivallaga toimetulekuks, kasutasid meie intervjuudes osalenud lapsed sedasama diskursust, mida sageli kuuleme koolijuhtide, õpetajate ning paraku ka sotsiaalpedagoogide ja koolisotsiaaltöötajate suust: probleem on lapses, tema koduses kasvatuses, kiusaja ja ohver on toimivas ise süüdi ja seega on õigeks lahenduseks formaalse kontrolli tugevdamine. Kui ka see ei aita, siis tuleb probleemikandjatest lahti saada. Seejuures tundub eriti küüniline ohvrite "kaitsemise" retoorika, nagu kiusamise ohvri sanatoorsesse kooli või õpilaskodusse saatmine oleks tema kaitseks parim lahendus. Kristi Kõivu (2006) uuringu tulemused näitavad aga, et ei sanatoorsed ega erikoolid kaitse tegelikult last kiusamise eest, vaid täidavad ühiskonna poolt seatud probleemsete laste isoleerimise nõuet (vt ka Strömpl 2002).

Teisisõnu, probleemi lahendamise retoorika taga on probleemide ja nn probleemsete inimeste tõrjumine. Mida rohkem inimesi meie ümber tõrjutakse, seda vähem on üksteise vastu usaldust ja seda rohkem on suletust. Koolid kardavad oma probleemide avalikuks tulekut. See on loomulik reaktsioon olukorras, kui probleemide mõistmisel on juhtiv diskursus seostatud konkreetsete probleemikandjate iseloomuga, müstilise *a priori* olemusega.

Pakume lahendusteena valitseva diskursuse muutmist, st probleemi ja probleemikandjat tuleb käsitleda protsesside käigus kujuneva objekti ja subjektina. Selline lähenemisviis aga eeldab olukorra pidevat uurimist, analüüsimist ja arutlemist – kokkuvõttes suhtlemist.

Alljärgnev lõik ühest meie intervjuust sisaldab palju positiivset, millest lähtuda laste aitamisel.

„Tiina: Võibolla mingi lemmikõpetaja [saab aidata].

Judit: On teil kõigil sellist?...Ei ole?... Aga, mida siis ikkagi, kui me kirjutame seda aruannet, et meil on võimalik seda ministeeriumi kaudu edastada, et oleks vaja kedagi, kes tegeleks selliste probleemidega. Kuidas te kujutate ette seda inimest? Või seda...

Marju: Seda tegevust?

Indrek: Inimene peaks olema selline, kes suhtleks väga vabalt ja võibolla selline suhteliselt kena... no selles mõttes, et ta ei oleks selline imelik. Et [oleks] selline hästi sõbralik, et sa võiksid temaga midagi rääkida. Aga ta peaks oskama midagi ette ka võtta, et räägid ära, et asi läheks paremaks.

Judit: Mhm, et oleks mingi tulemus ka? Mitte ainult jutt. Ja sina tahtsid midagi öelda.

Mari: Et jah, põhimõtteliselt jah et peaks oskama rääkida teistest asjadest ka. Et mitte nii, et “tule räägi, ma kuulan”.

Tiina: Peab usaldus olema.

Mari: Peab oskama rääkida ka teistel teemadel, et inimene ise avaneb nagu.”

See lühike lõik sisaldab lihtsaid, aga väga olulisi märksõnu: inimlik suhtlemine, sõbralikkus ja usaldus. Need on omavahel seotud. Inimliku suhtlemise kaudu (rääkida ka teistest asjadest) avanevad inimesed üksteisele, saavad üksteisele tuttavaks ja mõistetavaks. Sõbralik, heatahtlik suhtlemine on usalduse alus. Ilma üksteist tundmata ja mõistmata ei saa usaldus areneda. Seal, kus puudub usaldus, on pinged ja puudub turvalisus. Meie andmetes tulevad selgelt esile koolid, kus on arenenud kogukond, kus õpilastel, lastevanematel ja õpetajatel on ühtekuuluvustunne, sest nad suhtlevad üksteisega, tunnevad üksteist.

Turvamees, politsei ja muu väline kontroll võib mingil ajal, mingis kohas väärkohtlemise ära hoida, aga palju kindlama tulemuse annab arenenud sisemine kontroll: ma ei tee halba, sest ma hoolin teistest. Suheldes teostame samuti sotsiaalset kontrolli, aga see on mitteformaalne ning see on kõikehõlmavam ja tõhusam.

Eriti aga tahame rõhutada laste soovi rääkida õpetajatega “teistel teemadel”. See korjus intervjuust intervjuusse. Sama soovi on kirjeldatud ka teistes uurimustes (vt nt Cothran *et al.* 2003). Lapsed ootavad mitteformaalsete suhete tugevdamist koolis, mis aitab kaasa meie-tunde arendamisele ja koolikogukonna kujunemisele.

Eestis on Hea Alguse programm¹³, mis põhineb õpilasekesksel pedagoogikal. Hea Algus peab oluliseks erinevate laste integreerimist, lastevahelist suhtlemist, isiklike võimete arendamist ja väärtustab ainulaadsust. Erinevused muutuvad Hea Alguse klassis plussiks, sest nad näitavad, et inimesed täiendavad ja vajavad üksteist. Hea Alguse eesmärgiks on kasvatada koostöövõimelisi, vastutustundlikke, üksteisest hoolivaid ja tolerantseid inimesi ning teha seda partnerluses vanematega. Hea Alguse üheks oluliseks eesmärgiks on kogukonna arendamine koolis ja kooli ümber. On arusaamatu, miks levib Eestis Hea Algus nii raskesti. Soome haridussüsteem töötab neil põhimõtetel edukalt lasteaiast ülikoolini.

¹³ Hea Alguse programmiga tutvu <http://www.heaaligus.ee/>

Turvalise kooli loomisele aitab lapsekeskse pedagoogika kõrval kaasa ka hästi läbi mõeldud koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika. Tänapäeva Eesti koolisituatsiooni arvestades on koolisotsiaaltöö eesmärgiks kaasaaitamine kooli tugevdamisele kogukonnana. Paraku on Eesti ühiskonnas sotsiaaltöö kohta palju eelarvamusi ja väärarusaamu. Ilmselt on selle põhjuseks eriala noorus, aga ka lihtsustatud arusaam sotsiaaltööst kui konkreetseid kliente abistavast erialast. Ühe kõige levinuma väärarusaama järgi nähakse sotsiaaltöötajas tagajärgedega tegelejat. Selline arusaam on levinud ka koolisotsiaaltööst. Sotsiaaltöötaja peab suutma „parandada” süsteemi rikkis elemendid, puudutamata süsteemi ennast. Kool ootab, et koolisotsiaaltöötaja tegeleks probleemse lapse ja tema perega väljaspool kooli, puutumata kooli siseelu. Võimalik, et sellest tulenebki koolisotsiaaltöö vähene edu. Tuleb selgelt eristada ka kahe eriala: koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika erinevad ülesanded ja sisu. Praegu tuleb tunnistada, et mõlema eriala määratlemise puhul valitseb segadus, arutelu kipub põhinema nimemaagial (usk, et kui nimetada tegevus nt sotsiaaltöö asemel sotsiaalpedagoogikaks, siis muutub automaatselt ka selle sisu); sisulist, teadmusel põhinevat professionaalset diskussiooni pole veel tekkinud.

Järgmine ülesanne lahenduste otsimisel koolivägivallaga toimetulekuks peab olema sellise koolisotsiaaltöö kontseptsiooni väljatöötamine, mis keskendub eelkõige ennetustööle. Ennetustöö sisu peab olema koolikogukonna arendamine, tugevdamine ning hoidmine.

Tuleb välja arendada selline koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika kontseptsioon, mis arvestaks Eesti kiiresti muutuva ühiskonna spetsiifikat, rahvusvahelist teoreetilist teadmust ja Eestis läbiviidud uuringute tulemusi. Vastavalt kontseptsioonidele tuleb üle vaadata Eesti koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika kutsestandardid. Praegu kehtivate kutsestandardite aluspõhi pole päris selge (vt Kikas 2006, 12, Sotsiaaltöötaja III, IV, V. kutsestandard).

Ettepanekud

Loodame, et meie uurimust lugenud poliitikud ning haridus- ja sotsiaalvaldkonna võtmeisikud on eelnevast analüüsist ja aruteludest saanud hulganisti häid mõtteid, mida tasub ellu viia. Pakume järgnevalt loetelu ideid ja ettepanekuid, mis meie, uurijate arvates kõige enam järgimist väärisksid.

- Olulised haridus- ja sotsiaalpoliitilised otsused ja sammud peavad põhinema kõrgetasemelistel teadusuuringutel.
- Tuleb uurida ka täiskasvanute arusaamu lastevahelisest ja lastevastasest vägivallast. See ülesanne on juba osaliselt täitmisel meie uurimisrühma poolt. ETF grandid “Vägivald ja väärkohtlemine: spetsialistide perspektiiv” raames uuritakse aastatel 2006-2009 lastega tegelevate erialaspetsialistide vaatenurka probleemile. Uuritavate seas on õpetajad, lastekaitse spetsialistid, koolipsühholoogid, koolisotsiaaltöötajad, sotsiaalpedagoogid jt. Uurimuse raames käsitleme sügavamalt laste olukorda koduvägivalla ohvrite ja tunnistajatena.

- Tuleb jätkata Eesti koolides aset leidva sümbolilise ja struktuuralse vägivalda uuringuid. Tuleb uurida seda, kuidas tänapäeva Eesti kool kaasab ja toetab ühtesid, nn „sobivaid” õpilasi, keda ta on suuteline õpetama, ning eristab ja tõrjub „ebasobivaid”, stigmatiseerides ja marginaliseerides neid.
- Tuleb uurida kooli demokratiseerimisele suunatud programmide (Hea Algus, Gordoni suhtlemistreeningud jt) vastuvõetavust sihtgruppidele ja efektiivsust. Sobivaks osutunud programme rakendada üldhariduskoolides laiemalt.
- Vahendades uurimuses osalenud laste soove, toetame koolikogukonda tugevdavaid programme, mis põhinevad koostööl lastega ja ka laste vahel.
- Vägivallavastased aktsioonid, programmid ja sekkumisviisid peavad põhinema KOOSTÖÖL lastega. Laps olgu partner, mitte passiivne objekt või pealtvaataja.
- Turvalise kooli võti on koolipere solidaarsustunde arendamises, mitte välise, formaalse kontrolli tugevdamises, kiusajate karistamises ja ohvrite näilises kaitsmises. Tuleb arendada tegevusi ja sekkumisviise, mis ei keskendu probleemidele, vaid koolipingete maandamisele ning positiivse õhkkonna loomisele.
- Õpilased soovivad koolis usalduslikult suhelda täiskasvanutest eelkõige oma õpetajatega. Koolisotsiaaltöötaja ja -psühholoogi ülesanne on õpetaja toetamine lastega suhtlemisel, laste lepitamisel, laste probleemide lahendamisel.
- Vägivallajuhtumid on kooli üldise õhkkonna indikaatorid. Vägivallaaktide taga on vaja näha probleeme kooli organisatsioonikultuuris, mille kujundamises osalevad kõik kooliga seotud inimesed: kooli personal, õpilased, lapsevanemad ning kogukond laiemalt.
- Koolielu demokraatlikuks juhtimiseks on vaja süsteemselt tundma õppida ja otsuste tegemisel arvestada kõikide koolipere liikmete kogemusi ja arvamusi. See võiks olla koolisotsiaaltöötaja ülesanne. Käesolev uurimus annab loodetavasti häid ideid ja eeskjuju selle teostamiseks.
- Seoses eelnevaga tuleb tõsiselt tegeleda koolisotsiaaltöö ja sotsiaalpedagoogika kontseptsioonide väljatöötamisega.
- Edukas võib olla erineval viisil. Eesti koolides praktiseeritav edukus põhineb konkurentsil üksikindiviidide vahel. Teine võimalus on edu saavutamine tänu koostööle. Meeskonnatöö annab kõikidele osalejatele võimaluse oma oskuste ja annete rakendamiseks. Eesti kool oskab õpetada konkureerimisoskust. Viimane aeg on alustada koostöömentaliteedi ja -oskuste teadlikku ja koordineeritud arendamist Eesti koolis ja ka terves Eesti ühiskonnas.

Kirjandus

Aaltonen, S. (2002) Told, Denied and Silenced. Young People's Interpretations of Conflicts and Gender in School. Sunnari, V., Kangasvuo, J. ja Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments*. Femina Borealis 6, 129-141. Oulu: Oulu University Press.

Adorf, M. (1999) Kohutav kool. *Tervis*, 10, 10-12.

Ainsaar, M. (2004) Väärkohtlemise ohvriks sattumise kogemused noorukieas. Soo, K., Kutsar, D. (toim.) *Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas*, 50-54. Tartu.

Astor, R. A., Meyer, H. A. (1999) Where girls and women won't go: female students', teachers', and social workers' views of school safety. *Social Work in Education*. (21) 4.

Berstein, B. (1975) *Class, Codes and Control*. London: Routledge.

Björkqvist, K., Niemelä, P. (1992) New Trends in the Study of Female Aggression. Björkqvist, K. ja Niemelä, P. (toim.) *Of Mice and Women. New Trends in the Study of Female Aggression*, 3-16. San Diego, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo, Toronto: Academic Press, INC.

Blumer, H. (1986) *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.

Bourdieu, P. (1998/2005) *Meeste domineerimine*. (tõlkinud M. Amon) Tallinn: Varrak.

Bourdieu, P. (1979/1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. (tõlkinud R. Nice) Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Bourdieu, P., Passeron, J. (1970/1990) *Reproduction in Education, Society and Culture*. 2nd ed. Sage Publications.

Burr, V. (2003) *Social Constructionism*. London and New York: Routledge.

Charmaz, K. (2002) Qualitative Interviewing and Grounded Theory Analysis. Gubrium, Jaber F., Holstein, James A. (toim.) *Handbook of interview research. Context & method*, 675-710. SAGE Publications.

Connel, R. W. (1995) *Masculinities*. Berkley: University of California Press.

Connel, R. W., Messerschmidt, J. W. (2005) Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept. *Gender & Society*, Vol.19, December: 829-859.

Corsaro, W. (2005) *The Sociology of Childhood*. Second edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Cothran, D. J., Kulinna, P. H., Garrahy, D. A. (2003) „This is kind of giving a secret away...”: students’ perspectives on effective class management. *Teaching and Teacher Education* 19, 435-444.

Creswell, J. W. (2003) *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. Second edition*. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Denzin, N. K., Lincoln, I. S. (toim.) (2003) *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues. 2nd ed.* London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Duncan, N. (2002) Girls, Bullying and School Transfer. Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments. Femina Borealis* 6, 106-121. Oulu: Oulu University Press.

Eder, D., Fingerson, L. (2002) Interviewing Children and Adolescents. Gubrium, J. , Holstein, J. (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*, 181-202. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Emerson Dobash, R., Dobash, R. (toim.) (1998) *Rethinking Violence against Women*. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Eron, L. D. (1992) Gender Differences in Violence: Biology and/or Socialization? Björkqvist, K. and Niemelä, P. (toim.) *Of Mice and Women. New Trends in the Study of Female Aggression*, 80-97. San Diego, New York, Boston, London, Sydney, Tokyo, Toronto: Academic Press, INC.

Foucault, M. (1975/1991) *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York, London: Penguin Books.

Geiger, B. & Fischer, M. (2006) Will Words Ever Harm Me? Escalation From Verbal to Physical Abuse in Sixth-Grade Classrooms. *Journal of Interpersonal Violence*. Vol.21, nr.3:337-357.

Gergen, K. J. (1999) *An Invitation to Social Construction*. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Gergen, K. J. (2001) *Social Construction in Context*. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Gordon, T., Lahelma E. (2003) Vuorovaikutus ja ihmissuhteet informaalissa koulussa. Lahelma, E., Gordon, T. (toim). *Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet*, 42-58. Helsingin kaupungin opetusvirasto.

Gordon, T. (2004) "Sata pientä sääntöä..." – sukupuoli koulun arjessa. Koulu – sukupuoli – oppimistulokset, 68-83. Opetushallitus. Helsinki.

Gubrium, J., Holstein, J. (toim.) (2003) *Postmodern Interviewing*. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Guiney, J. (2002) Experiencing School: Stories of Gays. Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments. Femina Borealis 6*, 243-249. Oulu: Oulu University Press

Hernandez Jozefowicz, D. M., Allen-Meares, P., Piro-Lupinacci, M. A., and Fisher, R. (2002) School Social Work in the United States: A Holistic Approach. Huxtable, M., Blyth, E. (toim.) *School Social Work Worldwide*, 33-56. Washington: NASW Press.

Herr, K., Anderson, G. L. (2003) Violent youth or violent schools? A critical incident analysis of symbolic violence. *International Journal of Leadership in Education*. 6 (4), 415-433.

Honkatukia, P., Nyqvist, L., Pösö, T. (2003) Sensitive issues in vulnerable conditions. Studying violence in youth residential care. *Young. Nordic Journal of Youth Research*. 11 (4), 323-339.

Huuki, T. (2002) Popularity, Real Lads and Violence on the Social Field of School. Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments. Femina Borealis 6.*, Oulu: Oulu University Press, 41-59.

Huxtable, M., Blyth, E. (toim.) (2002) *School Social Work Worldwide*. Washington: NASW Press.

Illich, I. (1973) *Deschooling Society*. Harmondsworth: Penguin.

Kadajane, T. (2001) *Koolisotsiaaltöö käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kangasvuo, J. (2002) Sexually Dichotomised Culture in the Lives of Bisexual Youth in School Context, Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments. Femina Borealis 6*, 216-230. Oulu: Oulu University Press.

Kase, H. (toim.) (2001) *Vaikijate hääled*. Tallinn.

Kikas, E. (2006) Erinevate süsteemide ja spetsialistide rollid õpilase arengu toetamisel.

U. Müürsepp (toim.) *Õpilase individuaalsuse toetamine*, 7-14. Tartu: Tartu Linnavalitsuse haridusosakond.

Klein, J. (2006a) An Invisible Problem. Everyday Violence Against Gils in Schools. *Theoretical Criminology*. 10(2), 147-177.

Klein, J. (2006b) Cultural Capital and High School Bullies. How Social Inequality Impacts School Violence. *Men and Masculinities*, 9 (1) July, 53-75.

Kõiv, K. (2000) Koolikiusamine. D. Kutsar (toim.) *Lapsed Eestis*, 43-45. Tallinn, ÜRO.

Kõiv, K. (2006a) *Kiusamiskäitumise mitu tahku*. Tartu.

Kõiv, K. (2006b) Eesti kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste koolid 2005/2006. *Uurimisprojekti aruanne EV Haridus- ja Teadusministeeriumile*. Käsikirjas.

Kõrgesaar, J. (2001) Vägivalla piirid: kes ja mille eest kool vastutab. *Kasvatus ja aated: artiklite kogumik*, 11, 47-53. Tartu.

Lahelma, E. (2002) Gendered Conflicts in Secondary School: fun or enactment of power? *Gender and Education*. 14 (3), 295-306.

Lahelma, E., Gordon, T. (2003) Opetus ja oppimine virallisessa koulussa. Lahelma, E., Gordon, T. (toim). *Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet*, 12-41. Helsingin kaupungin opetusvirasto.

Lehtonen, J. (2003) Ei-heteroseksuaalised noored heteronormatiivisessa koulussa. Lahelma, E., Gordon, T. (toim). *Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet*, 115-124. Helsingin kaupungin opetusvirasto.

Lehtonen, J. (2002) Heteronormativity and Name-Calling – Constructing Boundaries for Students' Gender and Sexualities. . Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments*. *Femina Borealis* 6, 201-215. Oulu: Oulu University Press.

Leipälä, E. (1999) Koolikiusamisega tuleb võidelda. *Sotsiaaltöö*, 5, 34-36.

Linde, S. (2001) Laste väärkohtlemine : vägivalla ilmingud eestlaste ja mitte-eestlaste hulgas. *Laps ja pere tänases Eestis*, 53-65. Tallinn.

Linno, M. (2005) *Kaks vaatnurka koolisotsiaaltööle Tartu linna näitel*. Tartu Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond, avaldamata magistritöö.

Merton, R. K. (1968) *Social Theory and Social Structure*. New York and London: Free Press.

Messerschmidt, J. W. (2000) Becoming “Real Men”. Adolescent Masculinity Challenges and Sexual Violence. *Men and Masculinities*. 2 (3), 286-307.

Nyqvist, L. (2004) Domestic Violence in the Light of Partner Accounts. *European Journal of Social Education. A bi-annual periodical of FESET*, 6, 15-19.

Patton, M. Q. (2002) *Qualitative Research and Evaluation Methods. 3rd Ed.* London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Peets, K., Kikas, E. (2006) Aggressive Strategies and Victimization During Adolescence: Grade and Gender Differences, and Cross-Informant Agreement. *Aggressive Behavior*. 32, 68-79.

Peetersson, T., Karlsson, J. (2005) Focus Group Interviews with Youngsters about Gender and Violence – Two Studies. Suurpää, L., Hoikkala, T. (toim.) *Masculinities and Violence in Youth Cultures*, 175-251. Helsinki: Finnish Youth Research Network.

Potter, J. (2000) *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction*. London [etc.]: Sage.

Rannala, I-E., Tiko, A., Rohtla, A. (2006) *Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine Alaealiste Komisjonides*. Tallinn, Justiitsministeerium.

Rivers, I. (2002) *Growing-Up at School for Lesbian, Gay and Bisexual Students: An UK Perspective*.

Rossmann, G. B., Rallis, S. F. (1998) *Learning in the Field. An Introduction to Qualitative Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments. Femina Borealis* 6, 231- 242. Oulu: Oulu University Press.

Searle, J. R. (1995) *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.

Selg M., Strömpl, J.(2002) Perekonna diskursus sotsiaaltöö praktikas. Pereliikmete väärtushinnangud ja demograafilised käitumiseelistused ning perekonna diskursus Eesti sotsiaaltöö praktikas. *EV Valitsuse Rahvastiku-uuringute komisjoni projekt*. <http://www.riik.ee/rahvastik/loppselg.htm>

Silverman, D., Gubrium, J. (1989) Introduction. Gubrium, J., Silverman, D. (toim.) *The Politics of Field Research. Sociology beyond Enlightenment*, 1-12. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

Sipilä, J. (1994) Miestutkimus: säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa. Sipilä, J. ja Tiihonen, A. (toim) *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere:

Vastapaino. Lk 17 – 33.

Soo, K., Kutsar, D. (toim.) (2004) *Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas*. Tartu

Soo K. (toim.) (2005) *Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga*. Tartu.

Stoudt, B. G. (2006) "You're Either In or You're Out". School Violence, Peer Discipline, and the (Re)Production of Hegemonic Masculinity. *Men and Masculinities*. Vol 8. January 2006:273-287.

Strauss, A., Corbin, J. (1990) *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*. London and New York: SAGE Publications.

Strömpl, J. (2002) The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. *Tartu University Press*.

Sullivan, K., Cleary, M., Sullivan, G. (2004) *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tallinn: Atlex.

Suurpää, L. & Hoikkala, T. (toim) (2005) *Masculinities and Violence in Youth Cultures*. Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura RY.

Šahverdov, B. (2005) *Az iskolai szociális munka helyzete Észtországbán [Koolisotsiaaltöö olukord Eesti Vabariigis]*. Debreceni Ülikool, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika õppetool. Avaldamata magistritöö.

Šahverdov, B. (2006) Eesti ja Ungari koolisotsiaaltöötajad koolisotsiaaltööst. *Sotsiaaltöö 10 (2)*, 36-39.

Tallavaara, A. (2002) Irritation – A Glimpse of Gendered Violence. Sunnari, V., Kangasvuo, J., Heikkinen, M. (toim.) *Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments*. *Femina Borealis 6*, 25-37. Oulu: Oulu University Press.

Tolonen, T. (2003) Poikien nahistelut ja sosiaaliset järjestykset. Lahelma, E., Gordon, T. (toim). *Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet*, 98-107. Helsingin kaupungin Opetusvirasto.

Vaarandi, M. (2001) Tüdrukute patsist tirimine : kas naise-ohvri ja mehe-vägivallatseja rollid pannakse paika juba lasteaias ja algkoolis? *Vaikijate hääled*, 240-249. Tallinn.

Viemerö, V. (1992) Changes in Patterns of Aggressiveness among Finnish Girls over a Decade. Björkqvist, K. and Niemelä, P. (toim.) *Of Mice and Women. New Trends in the Study of Female Aggression*, 99-106. San Diego, New York, Boston, London, Sydney,

Tokyo, Toronto: Academic Press, INC.

Willis, P. (1977) *Learning to Labour. How working class kids get working class jobs.* New York: Columbia University Press.

Interneti allikad:

Sotsiaaltöötaja III, IV, V. kutsestandard. <http://www.kutsekoda.ee/download.aspx/download/653/Sotsiaaltöötaja%20III,%20IV,%20V%20'04.doc> (10.11.2006)

<http://www.healgus.ee/> (20.11.2006)

Lisad

Lisa 1

Aruandes kasutatud küsimused.
Arvamused vägivaldse käitumise
kohta ISRD-2 küsimustikus

38. Kas Sa nõustud järgnevate noorte vägivaldset käitumist iseloomustavate väidetega? (Palun vasta kõikidele küsimustele 38.1-38.5)

		Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
		(1)	(2)	(3)	(4)
38.1	Natuke vägivalda käib asja juurde	☐	☐	☐	☐
38.2	Jõu kasutamine tagab teiste lugupidamise	☐	☐	☐	☐
38.3	Kui mind rünnatakse, löön vastu	☐	☐	☐	☐
38.4	Ilma vägivaldta oleks elu palju igavam	☐	☐	☐	☐
38.5	On täiesti normaalne, et poisid tõestavad ennast füüsilise jõu abil	☐	☐	☐	☐

ISRD-2 ankeedile lisatud küsimuste plokk

OSA III VÄGIVALD JA VÄÄRKOHTLEMINE

68. Kas Sinu arvates on järgnevalt esitatud käitumisviiside puhul tegemist vägivaldaga või mitte? Kui jah, hinda, mil määral on tegu füüsilise ja mil määral vaimse vägivaldaga. (Palun vasta kõikidele variantidele 68.1-68.14)

		Füüsiline vägivald	Nii füüsiline kui vaimne vägivald	Vaimne vägivald	Ei ole üldse vägivald
		(1)	(2)	(3)	(4)
68.1	Peksmine	☐	☐	☐	☐
68.2	Togimine	☐	☐	☐	☐
68.3	Narrimine	☐	☐	☐	☐
68.4	Jalaga löömine	☐	☐	☐	☐
68.5	Juustest kiskumine	☐	☐	☐	☐
68.6	Asjade rikkumine	☐	☐	☐	☐
68.7	Naeruvääristamine	☐	☐	☐	☐
68.8	Ignoreerimine	☐	☐	☐	☐
68.9	Käperdamine	☐	☐	☐	☐
68.10	Sõnaline solvamine	☐	☐	☐	☐
68.11	Poiste kaklus (võrdsete vahel)	☐	☐	☐	☐
68.12	Tüdrukute kaklus (võrdsete vahel)	☐	☐	☐	☐
68.13	Ähvardamine	☐	☐	☐	☐
68.14	Väljapressimine	☐	☐	☐	☐

69. Kas eelnevast loetelust on jäänud välja midagi noorte suhtlemisega seotut, mida Sa pead vägivallaks?

- (1) Ei
- (2) Jah
- (3) Kui jah, palun lisa, mis see on _____

70. Kas Sa nõustud järgmiste väidetega? (Palun vasta kõikidele küsimustele 70.1-70.10)

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	
	(1)	(2)	(3)	(4)	
70.1	Vaimset vägivalda esineb rohkem kui füüsilist vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.2	Vaimne vägivald on hullem kui füüsiline vägivald	☐	☐	☐	☐
70.3	Minu vanused poisid kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.4	Minu vanused tüdrukud kasutavad vaimset vägivalda rohkem kui füüsilist vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.5	Algklasside poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.6	Mida vanemaks lapsed saavad, seda vähem on nende vahel füüsilist vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.7	Õpetajad ei saa sageli aru, kui lapsed kasutavad vaimset vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.8	Õpetajad pööravad õpilaste vahelisele füüsilisele vägivallale rohkem tähelepanu kui vaimsele vägivallale	☐	☐	☐	☐
70.9	Õpetajad ei tee välja, kui lapsed kasutavad vaimset vägivalda	☐	☐	☐	☐
70.10	Mõned õpetajad kasutavad suheldes õpilastega vaimset vägivalda	☐	☐	☐	☐

71. Kõige raskemaks tüdrukute hulgas esinevaks vaimse vägivalla liigiks on peetud seda, kui klassikaaslased ei tee ühest õpilasest välja ja ei suhtle temaga. Mida arvad Sina niisugusest nn ignoreerimisest?

- (1) Jah, ignoreerimine on ka minu arvates väga raske vägivald.
- (2) Ei, see pole eriti raske vägivald.
- (3) See pole üldse vägivald.

Lisa 2

Tabel 1. Käitumisviise mittevägivaldseks pidavate respondentide osakaal klassi järgi ja soo järgi (%)

	Võrdlus klassi lõikes				Võrdlus soo lõikes		
	7. klass	8. klass	9. klass	χ^2	Poisid	Tüdrukud	χ^2
Peksmine	1,6	1,7	0,9	0,4	2,1	0,7	6,8*
Togimine	20,5	20,4	13,5	13**	18,4	18	0,04
Narrimine	8,9	8,6	4,7	9,1*	8,3	6,6	1,7
Jalaga löömine	4,6	3,3	1,6	8,7*	3,8	2,6	1,8
Juustest kiskumine	10,9	11,8	6,9	8,6*	9,1	10,6	1,2
Asjade rikkumine	17,4	20,2	10,2	22**	14,9	16,9	8,4**
Naeruvääristamine	10,8	9,5	6,3	7,9*	10,9	7	27,3**
Ignoreerimine	24,7	22,3	17,2	10**	26,7	16,4	26,1**
Käperdamine	15,9	17,8	12,3	6,6*	19,7	10,8	26,1**
Mõnitamine	8,2	5,2	4,4	8,6*	7,2	5	4*
Poiste kaklus	5,5	6,5	4,2	2,8	6,1	4,6	1,8
Tüdrukute kaklus	8	7,3	5,5	3,1	9,9	3,9	24,6**
Ähvardamine	8	5,9	3	14,1**	6,2	5,1	0,9
Väljapressimine	8,1	6,6	2,3	20**	6,2	5,3	0,7

Statistiliselt olulised erinevused 7. – 9. klassi õpilaste ning poiste ja tüdrukute vastustes χ^2 statistiku alusel; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tabel 2. Käitumisviise mittevägivaldseks pidavate respondentide osakaal ankeedi keele järgi ja soo järgi (%)

	Eesti			Vene			χ^2 *
	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	
Peksmine	1,2	0,4	0,8	6,2	1,9	4	19,4**
Togimine	14,8	13,7	14,3	34	37,3	35,6	80,8**
Narrimine	4,9	2,9	3,9	23	23,4	23,2	140,4**
Jalaga löömine	2,2	1,3	1,8	10,8	9	9,9	54,8**
Juustest kiskumine	5,9	7,3	6,6	23,4	26,1	24,8	93,8**
Asjade rikkumine	13,5	14,9	14,2	20,9	25,9	23,4	16,2**
Naeruvääristamine	9,7	5,7	7,7	16,6	12,7	14,6	15,3**
Ignoreerimine	25,5	16	20,8	31,9	17,9	25	2,8
Käperdamine	16,3	8,3	12,3	34,4	22,2	28,3	51,3**
Mõnitamine	6,7	3,9	5,3	9,6	9,9	9,7	8,6**
Poiste kaklus	4,5	2,9	3,7	13,1	12,6	12,9	43,3**
Tüdrukute kaklus	8,4	2,4	5,4	17,2	10,9	14,1	29,9**
Ähvardamine	5,2	4,6	4,9	10,8	7,6	9,2	8,8**
Väljapressimine	5,3	4,3	4,8	9,9	9,4	9,7	11**

* Statistiliselt olulised erinevused eesti ja vene õppekeelega õpilaste vastustes χ^2 -statistiku alusel; ** $p < 0,01$

Lisa 3

Tabel 1. Vägivalla liigitamine vaimseks ja/või füüsiliseks vastanute poolt soo ja klassi järgi (%)

		7. klass			8. klass			9. klass		
		Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Peksmine	Füüsiline	75,6	68,1	72	72,1	56,4	63,5	70,8	62,8	66,9
	Nii füüsiline kui vaimne	21,8	28,7	25,1	26,6	42,9	35,5	27,8	36,8	32,2
	Vaimne	2,6	3,2	2,9	1,3	0,7	1	1,4	0,4	0,9
	N = 100%	340	317	657	233	280	513	291	277	568
Togimine	Füüsiline	40,6	55,7	47,9	45,3	45,6	45,5	29,1	44,6	36,6
	Nii füüsiline kui vaimne	42,8	35,7	39,4	37,4	37,3	37,3	53,5	42,9	48,4
	Vaimne	16,6	8,6	12,7	17,4	17,1	17,2	17,3	12,5	15
	N = 100%	271	255	526	190	228	418	254	240	494
Narrimine	Füüsiline	6,5	4,2	5,4	5,6	2,3	3,8	1,1	0,8	0,9
	Nii füüsiline kui vaimne	10,8	10,5	10,6	8,5	6,8	7,5	6,1	3,8	5
	Vaimne	82,7	85,3	84	85,9	90,9	88,7	92,8	95,5	94,1
	N = 100%	306	286	592	213	265	478	278	264	542
Jalaga löömine	Füüsiline	80,1	80,2	80,2	73,2	76,4	75	79,4	83,9	81,6
	Nii füüsiline kui vaimne	16,5	17,1	16,8	22,4	20,4	21,3	17,1	15,8	16,4
	Vaimne	3,4	2,7	3	4,4	3,3	3,8	3,6	0,4	2
	N = 100%	327	298	625	228	275	503	281	273	554
Juustest kiskumine	Füüsiline	63,5	68,2	65,7	65,9	69,4	67,7	60,7	71,4	65,8
	Nii füüsiline kui vaimne	27,6	26,3	27	24,8	24,6	24,7	32,4	25	28,8
	Vaimne	8,9	5,5	7,3	9,3	6	7,6	7	3,6	5,3
	N = 100%	304	274	578	214	248	462	272	252	524
Asjade rikkumine	Füüsiline	17,2	22,4	19,6	13,2	12,2	12,6	16,3	14,3	15,3
	Nii füüsiline kui vaimne	37,9	40	38,9	31,1	40,2	36	43,6	40,8	42,2
	Vaimne	44,9	37,6	41,5	55,8	47,6	51,3	40,2	44,9	42,4
	N = 100%	285	255	540	190	229	419	264	245	509
Naeru-vääristamine	Füüsiline	4,7	4,2	4,4	3,8	1,5	2,5	3	0,8	1,9
	Nii füüsiline kui vaimne	11,1	14,2	12,6	11,3	11,9	11,6	7	8	7,5
	Vaimne	84,2	81,7	83	85	86,6	85,9	90	91,3	90,6
	N = 100%	298	289	587	213	261	474	270	264	534
Ignoreerimine	Füüsiline	6,3	4,4	5,3	5,9	2,6	4	2,6	0,4	1,5
	Nii füüsiline kui vaimne	13,8	14,4	14,1	11,8	11,1	11,4	7,5	9,2	8,4
	Vaimne	80	81,2	80,6	82,2	86,4	84,7	89,9	90,4	90,1
	N = 100%	240	250	490	169	235	404	227	239	466

		7. klass			8. klass			9. klass		
		Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Käperdamine	Füüsiline	29,3	26,9	28,1	30,2	27,9	28,9	17,9	18,6	18,2
	Nii füüsiline kui vaimne	46,3	53,8	50,1	42,3	54,5	49,3	56,9	57,3	57,1
	Vaimne	24,4	19,3	21,8	27,5	17,6	21,8	25,2	24,1	24,6
	N = 100%	270	275	545	182	244	426	246	253	499
Mõnitamine	Füüsiline	5,8	3,1	4,5	6	4,1	4,9	4	3,1	3,5
	Nii füüsiline kui vaimne	14,1	15,9	15	14,7	14,8	14,7	9,4	9,2	9,3
	Vaimne	80,1	81	80,5	79,4	81,2	80,4	86,6	87,7	87,2
	N = 100%	312	289	601	218	271	489	276	261	537
Poiste kaklus	Füüsiline	81,1	80	80,5	84,2	79,3	81,5	86,6	86	86,3
	Nii füüsiline kui vaimne	15,5	17,7	16,6	11,3	18,5	15,3	11,6	14	12,8
	Vaimne	3,4	2,3	2,9	4,5	2,2	3,3	1,8	-	0,9
	N = 100%	322	300	622	221	270	491	276	271	547
Tüdrukute kaklus	Füüsiline	74,9	72,5	73,8	76,7	71,7	73,9	77,4	73,4	75,4
	Nii füüsiline kui vaimne	19,9	24,1	21,9	16,2	24,3	20,7	18,5	24,7	21,6
	Vaimne	5,2	3,4	4,3	7,1	4	5,4	4,1	1,9	3
	N = 100%	307	295	602	210	272	482	270	267	537
Ähvardamine	Füüsiline	9,5	7,7	8,7	6,9	1,8	4,1	5,3	3	4,1
	Nii füüsiline kui vaimne	30,2	38,8	34,3	28,9	28,2	28,5	22,8	21,9	22,3
	Vaimne	60,3	53,5	57,1	64,2	70	67,4	71,9	75,2	73,5
	N = 100%	315	286	601	218	273	491	285	270	555
Väljapressimine	Füüsiline	13,2	10,2	11,8	10	4	6,7	7	3,7	5,4
	Nii füüsiline kui vaimne	39,3	44,2	41,6	37,9	37,4	37,6	39,6	35,8	37,8
	Vaimne	47,5	45,6	46,6	52,1	58,6	55,7	53,3	60,5	56,8
	N = 100%	318	285	603	219	273	492	285	271	556

Tabel 2. Erinevate käitumisviiside liigitamine füüsiliseks ja/või vaimseks soo ja ankeedi keele järgi (N, %)

		Eesti			Vene			χ^2 *
		Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	
Peksmine	Füüsiline	74,9	66,5	70,7	64,2	45,6	54,7	49**
	Nii füüsiline kui vaimne	23,9	32,8	28,4	30,5	49,4	40,1	
	Vaimne	1,1	0,7	0,9	5,3	5,1	5,2	
	N = 100%	714	717	1431	151	158	309	
Togimine	Füüsiline	36,5	46,9	41,7	45,8	61,4	53,4	20,8**
	Nii füüsiline kui vaimne	47	41,6	44,2	34,6	19,8	27,4	
	Vaimne	16,6	11,6	14	19,6	18,8	19,2	
	N = 100%	609	623	1232	107	101	208	
Narrimine	Füüsiline	3	1,7	2,3	12,1	6,6	9,4	33,9**
	Nii füüsiline kui vaimne	8,2	6,8	7,5	10,5	9,1	9,8	
	Vaimne	88,9	91,5	90,2	77,4	84,3	80,8	
	N = 100%	674	695	1369	124	121	245	
Jalaga löömine	Füüsiline	81	84	82,5	63,1	61	62,1	62**
	Nii füüsiline kui vaimne	16,4	14,3	15,3	27,7	34,8	31,2	
	Vaimne	2,6	1,7	2,1	9,2	4,3	6,7	
	N = 100%	696	706	1402	141	141	282	
Juustest kiskumine	Füüsiline	66,3	71,5	68,8	46,3	59,3	52,6	56,9**
	Nii füüsiline kui vaimne	27,5	25,2	26,4	33,9	25,7	29,9	
	Vaimne	6,3	3,3	4,8	19,8	15	17,5	
	N = 100%	670	662	1332	121	113	234	
Asjade rikkumine	Füüsiline	15,6	16,6	16,1	16,8	15,4	16,1	30,6**
	Nii füüsiline kui vaimne	41,5	42,7	42,1	21,6	27,4	24,4	
	Vaimne	42,8	40,6	41,7	61,6	57,3	59,5	
	N = 100%	614	613	1227	125	117	242	
Naeru-vääristamine	Füüsiline	2,9	1,5	2,2	8,4	5,8	7,1	19,7**
	Nii füüsiline kui vaimne	10,6	11,5	11,1	5,3	10,9	8,2	
	Vaimne	86,5	87	86,8	86,3	83,2	84,7	
	N = 100%	651	678	1329	131	137	268	

		Eesti			Vene			χ^2 *
		Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	
Ignoreerimine	Füüsiline	4,2	1,3	2,7	8,3	7,8	8	16,6**
	Nii füüsiline kui vaimne	11,2	12,2	11,7	11	8,6	9,7	
	Vaimne	84,7	86,4	85,6	80,7	83,6	82,3	
	N = 100%	528	597	1125	109	128	237	
Käperdamine	Füüsiline	23,6	22,6	23,1	36,2	35	35,5	31**
	Nii füüsiline kui vaimne	52,4	58	55,3	30,5	39,8	35,5	
	Vaimne	24,1	19,4	21,6	33,3	25,2	28,9	
	N = 100%	594	650	1244	105	123	228	
Mõnitamine	Füüsiline	2,9	2,9	2,9	16,3	5,8	11,2	100,1**
	Nii füüsiline kui vaimne	9,9	10,5	10,2	25,5	27,7	26,6	
	Vaimne	87,2	86,6	86,9	58,2	66,4	62,2	
	N = 100%	666	685	1351	141	137	278	
Poiste kaklus	Füüsiline	85,6	84,1	84,8	74,8	69,8	72,3	28,1**
	Nii füüsiline kui vaimne	12,2	14,5	13,4	17,3	28,1	22,7	
	Vaimne	2,2	1,4	1,8	7,9	2,2	5	
	N = 100%	681	703	1384	139	139	278	
Tüdrukute kaklus	Füüsiline	77,8	74,6	76,1	68,5	62,6	65,4	17,8**
	Nii füüsiline kui vaimne	17,9	22,7	20,4	20,8	32,4	26,8	
	Vaimne	4,3	2,7	3,5	10,8	5	7,8	
	N = 100%	658	696	1354	130	139	269	
Ähvardamine	Füüsiline	6,6	4,8	5,7	10,7	1,4	6	10,6*
	Nii füüsiline kui vaimne	28,7	31,7	30,2	20,7	20,7	20,7	
	Vaimne	64,7	63,5	64,1	68,6	77,9	73,3	
	N = 100%	679	685	1364	140	145	285	
Väljapressimine	Füüsiline	9,1	5,5	7,3	15,2	8,3	11,7	7,3*
	Nii füüsiline kui vaimne	38,9	39	39	40	40,7	40,3	
	Vaimne	51,9	55,5	53,7	44,8	51	47,9	
	N = 100%	678	685	1363	145	145	290	

* Statistiliselt olulised erinevused eesti ja vene õppekeelega õpilaste vastustes χ^2 -statistika alusel; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Lisa 4

Tabel 1. Vägivallaliikide faktorlaadungid*

	Faktor 1: vaimne vägivald	Faktor 2: füüsiline vägivald	Faktor 3: kaklus	Faktor 4: manipuleeriv käitumine
Naeru- vääristamine	,806	,103	,053	,084
Ignoreerimine	,747	,015	,017	,086
Mõnitamine	,679	-,038	-,007	,246
Narrimine	,603	,271	,016	,059
Juustest kiskumine	,086	,735	,124	-,027
Jalaga löömine	-,128	,684	,270	,058
Togimine	,189	,635	,015	-,010
Peksmine	-,115	,512	,257	,180
Käperdamine	,312	,455	,060	,013
Asjade rikkumine	,334	,452	-,002	,185
Tüdrukute kaklus	,049	,159	,896	,022
Poiste kaklus	,054	,239	,886	,015
Väljapressimine	,137	,098	-,005	,867
Ähvardamine	,246	,052	,056	,818

*Meetod: Peakomponentide analüüs, Varimax pööramine

Lisa 5

Tabel 1. Vägivalla liigitamine vaimseks ja/või füüsiliseks vastanute poolt koolikiusamise ohvrikogemuse ja klassi järgi (ainult statistiliselt olulised erinevused; N, %)

		7. klass			8. klass			9. klass		
		On ohver	Ei ole ohver	χ^2	On ohver	Ei ole ohver	χ^2	On ohver	Ei ole ohver	χ^2
Togimine	Füüsiline	40,7	53,9	6,8*	46,6	45,2	1,6	34,5	37	0,4
	Nii füüsiline kui vaimne	44,1	34,6		32,9	39,4		51,2	47,4	
	Vaimne	15,2	11,5		20,5	15,4		14,3	15,6	
	N = 100%	145	295		73	292		84	384	
Jalaga löömine	Füüsiline	74,7	83,9	6,3*	75,9	76,3	1,8	77,9	82	5,7
	Nii füüsiline kui vaimne	21,7	13,9		18,1	20,6		16,8	16,6	
	Vaimne	3,6	2,2		6	3,1		5,3	1,4	
	N = 100%	166	361		83	359		95	428	
Juustest kiskumine	Füüsiline	59	69,6	7,1*	77,6	67,5	4	64,8	66	0,05
	Nii füüsiline kui vaimne	34	22,6		19,7	24,5		29,5	28,6	
	Vaimne	7,1	7,8		2,6	8		5,7	5,4	
	N = 100%	156	332		76	326		88	406	
Naeru-vääristamine	Füüsiline	7,7	3,2	7,6*	2,5	2,4	0,08	2,2	1,4	2,3
	Nii füüsiline kui vaimne	14,7	10,2		9,9	11		11	6,7	
	Vaimne	77,6	86,6		87,7	86,6		86,8	91,8	
	N = 100%	156	343		81	337		91	416	
Ähvardamine	Füüsiline	11,9	6,3	5,1	3,6	3,4	0,19	4,3	3,7	9,6*
	Nii füüsiline kui vaimne	34	32,9		31	28,7		34,8	20,2	
	Vaimne	54,1	60,8		65,5	67,9		60,9	76,1	
	N = 100%	159	347		84	349		92	431	
Välja-pressimine	Füüsiline	15,1	9,6	3,4	5,9	6,8	0,4	8,7	4,2	8,5*
	Nii füüsiline kui vaimne	39,8	42		36,5	39,4		47,8	37,2	
	Vaimne	45,2	48,4		57,6	53,8		43,5	58,7	
	N = 100%	166	345		85	353		92	433	

Lisa 6

Tabel 1. Respondentide hinnangud erinevatele vägivalda puudutavatele väidetele soo ja klassi järgi (%)

		7. klass			8. klass			9. klass		
		Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Minu vanused poisid kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset	Nõustun täielikult	40,8	32,1	36,6	37,3	38,0	37,7	32,9	27,3	30,1
	Pigem nõustun	28,6	36,9	32,6	36,5	36,6	36,6	32,9	44,7	38,7
	Pigem ei nõustu	24,1	25,3	24,7	19,9	22,5	21,3	28,7	24,7	26,7
	Üldse ei nõustu	6,5	5,8	6,2	6,2	2,8	4,4	5,6	3,3	4,5
	N=100%	332	308	640	241	284	525	286	275	561
Minu vanused tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset	Nõustun täielikult	9,6	4,1	6,9	12,1	8,4	10,1	9,8	3,3	6,6
	Pigem nõustun	17,4	20,5	18,9	17,1	15,3	16,1	13,2	11,7	12,5
	Pigem ei nõustu	49,5	51,1	50,3	52,1	56,1	54,3	56,4	64,8	60,5
	Üldse ei nõustu	23,4	24,3	23,8	18,8	20,2	19,5	20,6	20,1	20,4
	N=100%	329	313	642	240	287	527	287	273	560
Algklasside poisid ja tüdrukud kasutavad füüsilist vägivalda rohkem kui vaimset	Nõustun täielikult	24,3	16,5	20,6	28,8	22,7	25,5	24,7	17,8	21,4
	Pigem nõustun	28,2	40,6	34,1	33,3	42,7	38,4	36,4	41,8	39
	Pigem ei nõustu	32	29,8	30,9	28,8	26,9	27,8	27,5	31,6	29,
	Üldse ei nõustu	15,5	13	14,3	9,2	7,7	8,4	11,3	8,7	10,1
	N=100%	337	311	648	240	286	526	291	275	566
Mida vanemaks lapsed saavad, seda vähem on nende vahel füüsilist vägivalda	Nõustun täielikult	29,9	22,7	26,4	33,3	27,7	30,3	34	19,9	27,1
	Pigem nõustun	33,7	42,2	37,8	37,9	40	39	42,6	46,2	44,4
	Pigem ei nõustu	23,6	25,6	24,5	20,4	24,6	22,7	16,8	27,4	22
	Üldse ei nõustu	12,8	9,6	11,3	8,3	7,7	8	6,5	6,5	6,5
	N=100%	331	309	640	240	285	525	291	277	568
Vaimset vägivalda esineb rohkem kui füüsilist vägivalda	Nõustun täielikult	44,4	28,3	36,6	38,9	31,1	34,7	43	27,1	35,3
	Pigem nõustun	35,2	49,7	42,2	42,6	51,4	47,4	43	53,8	48,2
	Pigem ei nõustu	16	17,9	16,9	15,6	14,7	15,1	10,9	18	14,4
	Üldse ei nõustu	4,4	4,1	4,3	2,9	2,8	2,8	3,1	1,1	2,1
	N=100%	338	318	656	244	286	530	293	277	570

		7. klass			8. klass			9. klass		
		Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos	Poisid	Tüdrukud	Koos
Vaimne vägivald on hullem kui füüsiline vägivald	Nõustun täielikult	24,1	22,2	23,2	24,9	20,2	22,4	25,7	21,3	23,6
	Pigem nõustun	29,7	35,9	32,7	32,4	40	36,5	38,4	52,3	45,2
	Pigem ei nõustu	36,2	32,5	34,4	33,6	34,8	34,2	28,1	22,4	25,3
	Üldse ei nõustu	10	9,4	9,7	9,1	5	6,9	7,9	4	6
	N=100%	336	316	652	241	282	523	292	277	569
Mõned õpetajad kasutavad suheldes õpilastega vaimset vägivald	Nõustun täielikult	24,6	21,2	22,9	21,8	22,2	22	24	19,6	21,8
	Pigem nõustun	30,6	32,1	31,3	37	32,6	34,7	35,3	41,7	38,4
	Pigem ei nõustu	29,4	32,1	30,7	28,4	27	27,7	27,1	30,1	28,5
	Üldse ei nõustu	15,3	14,6	15,1	12,8	18,2	15,6	13,6	8,7	11,3
	N=100%	329	317	646	243	285	528	292	276	568
Õpetajad ei saa sageli aru, kui lapsed kasutavad vaimset vägivald	Nõustun täielikult	38,5	31,4	35,1	30,7	36,2	33,7	33,4	32,5	33
	Pigem nõustun	40,2	47,3	43,6	41,2	43,3	42,3	44,8	52,3	48,5
	Pigem ei nõustu	15,1	17,5	16,2	22,3	17,4	19,6	18,3	11,9	15,2
	Üldse ei nõustu	6,2	3,8	5,1	5,9	3,2	4,4	3,4	3,2	3,4
	N=100%	334	311	645	238	282	520	290	277	567
Õpetajad pööravad õpilaste füüsilisele vägivallale rohkem tähelepanu kui vaimsele	Nõustun täielikult	47,9	44,8	46,4	44,9	53	49,2	47,4	42,9	45,2
	Pigem nõustun	35	36,7	35,8	39,9	33,8	36,6	39,2	46,9	42,9
	Pigem ei nõustu	10,3	15	12,6	10,3	8,7	9,4	12	9,5	10,8
	Üldse ei nõustu	6,8	3,4	5,2	4,9	4,5	4,7	1,4	0,7	1,1
	N=100%	336	315	651	243	287	530	291	275	566
Õpetajad ei tee välja, kui lapsed kasutavad vaimset vägivald	Nõustun täielikult	22,6	20,1	21,4	22,3	23,2	22,8	21,8	17,4	19,7
	Pigem nõustun	29,7	36,5	33	36,4	37,7	37,1	36,2	43,8	39,9
	Pigem ei nõustu	32	32,1	32,1	30,6	26,4	28,3	35,2	33,7	34,4
	Üldse ei nõustu	15,7	11,3	13,6	10,7	12,7	11,8	6,8	5,1	6
	N=100%	333	314	647	242	284	526	293	276	569

Summary

Interpretations of violence among Estonian teenagers

Violence among children and violence against children has recently been a subject of lively discussion in Estonian society. A number of studies have been conducted in search for a scientific explanation for the phenomenon. However, until now none of the research directions have been based on understanding the children's own system of meanings. This is the gap this study is trying to fill.

The survey was conducted in two stages using a mixed method. The first stage involved a qualitative analysis to identify the interpretations of violence among the students of the last grades of basic school. In the second stage, a quantitative method was used to study the distribution of important issues among the wider population, and the hypotheses established as a result of the qualitative analysis were tested.

In the first stage of the survey (May-December 2005), ten focus group interviews were conducted with the total of 36 students from the last three grades of basic school (20 girls and 16 boys). On the basis of the results of the qualitative analysis a block of questions was compiled, which was added to the end of the Second International Self-Reported Delinquency (ISRD-2) questionnaire. The survey (April-May 2006) included 1,815 students of the 7th, 8th and 9th grades of Estonian and Russian language basic schools from various places in Estonia.

The treatment of the issue of violence in the focus group interviews turned out school-centred by dint of the respondents' answers. The children mentioned violence experienced at home, on the streets or in other public places or via the media only in passing.

The children turned out to be skilled in defining and classifying violence, which indicates that they are active participants in the process of constructing social reality. Their participation is, however, characterised by one significant feature – the children's interpretations are influenced by those of adults. As a rule, children start the discussion by reflecting the interpretations learnt from adults. Only in the course of the discussion do they start describing their personal experiences and that is when the children's own interpretations are unveiled. Therefore listening patiently and attentively to children is essential for understanding them.

The children started defining violence and describing cases of violence from physical violence, which is visible and which the adults in the children's opinion condemn the most. It turned out that children use the term 'physical violence' with two meanings. One of these denotes behaviour, which contains external aggressive elements, but

forms a part of acceptable interaction among young people. The other ‘violence’ was clearly used in the meaning of abuse. Upon explaining that phenomenon, the term of mental violence was introduced. As a phenomenon, mental violence is more complicated, causes more problems for children and is – compared to physical violence – experienced by a much greater number of children. With increasing age, the proportion of physical violence among students decreases, while the spread of mental violence tends to increase. Unfortunately, some of the teachers also use mental violence, in the children’s opinion. Completely ignoring the victim was in the children’s opinion an especially severe form of mental violence.

Boys and girls use violence differently and children talk about the boys and girls’ violence differently. Boys tend to assert themselves through physical force, which is generally accepted by children and, in the children’s opinion, also by adults. Girls tend to assert themselves through mental violence.

As to people related to violence, the children described the abuser and the victim, but did not mention the bystander. In interviews, problems were treated in a self-centred manner: what did not personally concern a child was not seen by that child as any of his or her business. The children saw the improvement and maintenance of personal position as the aims of violence and abuse. Aspirations towards a stronger position are forced upon them by the competition-based relationship structure in school, ignoring which may result in victimisation. Teachers also take part in the competition for greater influence.

When talking about intervention and helping the victim a clichéd model was offered: the victims cannot be helped, as this would confirm their weakness. An opinion was also offered to the effect that intervention does not solve the problem, but increases it, because the intervening person mocks the mocker and belittles the victim.

The results of the quantitative survey confirm that the important issues revealed in the course of focus group interviews are also common among the wider range of students. The most important finding was the children’s confirmation of the great prevalence of mental violence in Estonian schools and of the fact that teachers do not adequately respond to occurrences of mental violence. The hypothesis that there are cases of fellow students being ignored in today’s Estonian schools – which the children regard as severe mental violence and which is not dealt with in Estonian schools – was confirmed.

In the children’s stories about school problems the school comes across as a multi-layered, hierarchical, differentiating system, in which both students and teachers are competing for their position, everyone using methods of self-assertion that are at hand and within their powers.

The picture arrived at as a result of the analysis can be well explained by the symbolic violence theory of Pierre Bourdieu and Jean-Claude Passeron (1990). The school is using symbolic violence in order to cope with the contradiction between the uneven group of students and the main objective of the Estonian education today – the

successful fulfilment of the curriculum. This creates tensions in the entire school, both among students and teachers, which results in violence and truancy.

In our opinion, the solution to this is to apply student-centred teaching methods. Currently there are obvious contradictions between the rhetoric of education and actual practice. It is claimed that the educational system ensures a possibility for development for every child, but in practice unsuitable children are being excluded from the general educational system. As basic education is compulsory, every Estonian school has to first of all ensure the well-being of children and the development of every child. In this task, the educational system can be assisted through new professions that are still in a development stage in Estonia: school social work and social pedagogy. In order to work efficiently, a thoroughly planned theoretical concept has to be developed for these professions in Estonian context.

On the basis of literature and our survey it can be said that community-based sense of unity is the key to a safe school. The friendlier and more understanding the relationships are between the teachers and the students, the fewer the occurrences of violence among students. It is absolutely obvious that the better the children feel at school, the easier it is for the teachers to do their work.

Varem ilmunud toimetised:

2/2007 Mees sotsiaaluuringu subjektina. – Artiklite kogumik.

1/2007 Puuetega inimeste toimetulek ja vajadused. – Poliitikaanalüüs.

8/2006 Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. – Poliitikaanalüüs.

7/2006 Tööturu riskirühmad: vanglast vabanenud töötud. – Teemaleht.

6/2006 Tööturu riskirühmad: vanemaealised töötud. – Teemaleht.

5/2006 Tööturu riskirühmad: noored töötud. – Teemaleht.

4/2006 Tööturu riskirühmad: puudega töötud. – Teemaleht.

3/2006 Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased. – Teemaleht.

2/2006 Tööturu riskirühmad: pikaajaliselt töötud. – Teemaleht.

1/2006 Sooline ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis. – Poliitikaanalüüs.

Käesolev raamat käsitleb erinevaid koolivägivalla ilmne-
mise vorme laste kogemuse uurimise kaudu. Laste vaate-
nurka tabada pole kerge ülesanne, ja autorite lahendust
– korraldada rühmaintervjuusid, millele järgnes ankeet-
küsitlus – pean parimaks, võib-olla ainsaks hästi toimivaks
lahenduseks sellise teema puhul.

Uurimusest selgub, et vägivald koolis on seotud paljude
teguritega, sh kodude, õpetajate, haridussüsteemi ja
ühiskonnaga üldisemalt. Eriti olulise teemana, millele
varem palju tähelepanu ei ole pööratud, tõuseb esile
kaasõpilase ignoreerimine kui vaimse vägivalla vorm.
Uurimuse teema huvitab kindlasti paljusid – näiteks peda-
googe, sotsiaaltöötajaid, teadlasi ja üliõpilasi.

Mikko Lagerspetz

Sotsioloogia professor, Tallinna Ülikool

Uuringuraport on sotsiaalministeeriumi eelretsenseeritav
toimetiste sari, mille eesmärgiks on esitada sotsiaal-,
töö- ja tervise poliitikaga seonduvaid uuringuid ning
seeläbi aidata kaasa teadmispõhise poliitika
kujundamisele.